

DEVÄŤDESIAT ROKOV ČASOPISU SLOVENSKÁ REČ

Martin Ološtiak* – Jana Wachtarczyková** – Marián Gladiš***

* Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.
Ul. 17. novembra 1, Prešov – Panská 26, Bratislava
E-mail: martin.olostiak@unipo.sk

** Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: jana.wachtarczykova@juls.savba.sk

*** Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Filozofická fakulta
Moyzesova 9, Košice
E-mail: marian.gladis@upjs.sk

OLOŠTIAK, M. – WACHTARCZYKOVÁ, J. – GLADIŠ, M. (2022): Ninety Years of the Slovenská reč Journal. In: *Slovenská reč*, 87/3, 11 – 73.

Abstract: The paper aims at introducing the history of the oldest linguistic journal in Slovakia, Slovenská reč ('Slovak Language'). The paper gives an overview of organizational, institutional and linguistic metamorphoses of the journal. Founded in 1932, as a reaction to the linguistic situation of that time characterized by the huge influence of the Czech language on Slovak public discourse (mainly in mass media and administration). Later, the focus of Slovenská reč was modified several times with an emphasis on language culture, education and predominantly on the study of the Slovak language from various points of view. The scope of the journal has been broad, including phonetics and phonology, morphology, syntax, lexicology, lexicography, phraseology, terminology, word-formation, morphemics, stylistics, onomastics, dialectology, etymology, translation studies, linguodidactics, theory of standard language, sociolinguistics, psycholinguistics, pragmatolinguistics, as well as the study of the history of the Slovak language and Slovak linguistics. During the entire period, Slovenská reč has been reflecting the development of Slovak linguistics and the life of a Slovak linguistic community, in the form of articles, discussions, book reviews, reports and other genres, thus giving evidence that the history of Slovenská reč has been a fundamental part of the history of Slovak linguistics from 1932 to the present.

Keywords: Slovak linguistics, Slovak language, history, Slovenská reč.

Článok v skratke:

- Slovenská reč je najstarší jazykovedný časopis na Slovensku. V roku 2022 uplynulo 90 rokov od jeho založenia (1932).
- Časopis vznikol ako reakcia na dobovú jazykovú situáciu, ktorej výraznou črtou bolo rozkolísanie spisovného úzu pod vplyvom bohemizácie verejného diskurzu (najmä v administratívne a v médiách). V tomto kontexte sa prvé obdobie (1932 – 1939, resp. 1944) označuje ako puristické. Neskôr sa zameranie časopisu viackrát modifikovalo s akcentom na jazykovú kultúru, školskú prax až po výskum slovenského jazyka vo všeobecnosti. Tomu zodpoveda-

li aj jednotlivé podtituly: *mesačník pre záujmy spisovného jazyka* (1932/1933 – 1943/1944), *časopis pre otázky jazykovej kultúry* (1946 – 1949/1950), *jazykovedný mesačník pre školu a prax* (1950/1951 – 1952/1953), *časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy* (1954), *časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka* (1955 – 1970), *časopis pre výskum slovenského jazyka* (1971 – dodnes).

- V priebehu 87 ročníkov vyšlo 495 čísel na vyše 32 300 stranách. Na napísaní takmer 8 150 textov sa podieľalo približne 750 autorov. Vo funkcii hlavného redaktora pôsobilo 10 jazykovedcov.
- Príspevky sa tematicky sústreďovali na otázky z fonetiky a fonológie, ortoepie, morfológie, syntaxe, lexikológie, lexikografie, terminológie, frazeológie, slovotvorby, morfematiky, štylistiky, onomastiky, dialektológie, translitológie, lingvodidaktiky, kontaktológie, teórie spisovného jazyka, vývinu a dejín slovenčiny, etymológie. Relevantné miesto majú aj príspevky mapujúce jazyk umeleckých diel a dejiny slovenskej jazykovedy. Masívnejšie po roku 1989 sú to otázky a prístupy zodpovedajúce komunikačno-pragmatickému obratu (sociolingvistika, psycholingvistika, pragmalingvistika a i.).
- Skladba rubrik aj ich pomenovanie sa obmieňali a postupne sa vyprofilovala takáto štruktúra: štúdie, diskusie, posudky a správy, rozličnosti, novšie aj rozhovory a bibliografický zápisník.

1. ÚVOD

Cieľom predkladaného príspevku, otvárajúceho vedeckovýskumnú púť deviatimi desaťročiami existencie časopisu *Slovenská reč* (ďalej aj SR), je predstaviť históriu tohto časopisu jednak prostredníctvom prehľadu vonkajších okolností, ktoré spoluvytvárali podmienky jeho fungovania, jednak prostredníctvom načrtnutia tematicko-odborného profilu, ktorým sa časopis prezentoval navonok v podobe výsledného tvaru – konkrétnych textov. Skladba publikovaných príspevkov vytvára tzv. vnútorné dejiny časopisu. Tie chápeme nielen ako penzum poznatkov, ktorými SR prispela a prispieva k rozvoju slovakistiky, slavistiky a lingvistiky vôbec, ale aj ako príbeh, ktorého pokračovanie práve píšeme. SR podáva svedectvo o dlhom a bohatom živote našej jazykovednej komunity v celej jej názorovej pestrosti.

Tomuto cieľu zodpovedá aj štruktúra nášho textu. Najprv sa pozornosť venuje spoločenským faktorom a organizácii redakčnej práce (2. časť), následne ponúkame prehľad vývoja vedecko-odborného zamerania časopisu (3. časť), a to len v podobe hrubého náčrtu s vedomím, že podrobnejšie sa problematika spracúva v ďalších štúdiách tohto jubilejného čísla, na ktoré na viacerých miestach odkazujeme.

Vo vede sa rozličným spôsobom odráža spoločenské dianie. SR počas svojej existencie zažila pokojnejšie aj menej pokojné, slobodu, ba aj bezprostredne život ohrozujúce obdobia. Spoločensko-politická klíma a ideové prúdenia sa v práci redakcie a v konečnom dôsledku na stránkach samotného časopisu prejavovali mnohorako, no určite najviditeľnejšie v období totalitného komunistického režimu v rokoch 1948 – 1989. Z tohto dôvodu sme do príspevku zaradili aj časť 4. o vplyve politiky a ideológie na chod časopisu. Okrem toho v samostatných sekciách

ponúkame prehľad dvoch dôležitých prejavov fungovania časopisu, ktorými sú monotematické čísla (časť 5.) a diskusia a polemiky (časť 6.).

Je samozrejmé, že informácie čerpáme primárne a dominantne zo samotnej SR, v rámci toho pre skúmanie peripetií vývoja časopisu osobitnú dôležitosť majú redakčné poznámky, úvodníky a všetky texty, v ktorých sa reflektujú okolnosti ovplyvňujúce jeho fungovanie. Prirodzene, dôležitým zdrojom sú aj iné texty, sústredujúce sa na osobnosti a udalosti, ktoré sa tým či oným spôsobom Slovenskej reči dotýkali.

2. ORGANIZAČNÉ METAMORFÓZY

Je všeobecne známe, že hlavným motívom vzniku SR sa stala jazyková situácia na Slovensku (ako súčasť Československej republiky) v 20. a na začiatku 30. rokov 20. storočia. Etablovanie spisovnej slovenčiny v nových podmienkach československého štátu nebolo jednoduché a priamočiare. Podoba slovenčiny vo verejných komunikačných sférach (najmä v administratíve, vede, školstve a v médiách) bola ovplyvňovaná češtinou, ako aj nemčinou a maďarčinou. Pôsobenie českých odborníkov (úradníkov, vedcov, učiteľov a i.) v slovenskom prostredí, ako aj nedostatok jazykovo dobre pripravených slovenských vzdelancov a učiteľov, postupné budovanie inštitucionálnej infraštruktúry na všetkých úrovniach fungovania štátnej správy a viacero ďalších faktorov spôsobilo, že vzťah spisovnej slovenčiny k češtine ako funkčne rozvinutejšiemu a diferencovanejšiemu štátnemu jazyku bol asymetrický. To rezultovalo do rozkolísanosti slovenského spisovného úzu najmä pod vplyvom českých kontaktných javov.¹ Táto situácia sa prejavila aj v kontroverznom² prvom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu v roku 1931. Možno teda súhlasiť s konštatovaním V. Blanára, že „Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931 boli v danej vývinovej etape azda len vrcholom ľadovca, ktorý mal širšiu živnú pôdu“ (2003, s. 48).

Premiérové číslo Slovenskej reči vyšlo v septembri 1932 v Košiciach s podtitulom *mesačník pre záujmy spisovného jazyka*. Najväčšia zásluha na vzniku periodika sa pripisuje vtedajšiemu predsedovi Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach, verejnému notárovi JUDr. Jánovi Petrikovichovi, ktorý na založenie a činnosť časopisu poskytol z matičných fondov miestneho odboru (na ten čas značnú sumu) 30-tisíc korún.

¹ Na tomto mieste nemáme priestor na podrobnú charakteristiku dobovej jazykovej situácie. Preto odkazujeme na viaceré práce o dejinách spisovnej slovenčiny (porov. nasledujúcu poznámku) a explicitne spomíname aspoň štúdiu V. Blanára o tzv. zlom autorovi (2003) a jeho poznámky o interferencii slovenčiny a češtiny v spisovnom úze.

² PSP 1931 sa oprávnene hodnotia ako protirečivé. Na jednej strane v niektorých oblastiach znamenali krok k ustáľovaniu spisovnej normy, na druhej strane sa hodnotili negatívne ako konkrétny nástroj praktickej realizácie unifikáčnych pokusov v duchu idey jednotného československého národa a jazyka. V PSP 1931 sa to prejavilo najmä bohemizáciou lexiky, ale aj na úrovni hláskoslovnia (z literatúry o tejto problematike pars pro toto uvádzame tri práce: Paulíny 1983, s. 235 – 237; Kačala – Krajčovič 2001, s. 75 – 77; Krajčovič – Žigo 2002, s. 216 – 220).

Rozhodnutie o kreovaní filologického periodika, ktoré malo pomôcť vniesť „poriadok“ do používania slovenského jazyka, bolo prijaté na zasadnutí miestneho matičného odboru v Košiciach v marci 1932. Na schôdzke sa okrem domácich činovníkov, ktorých viedol J. Petrikovich, zúčastnili popri iných pozvaných hosťoch aj referent Matice slovenskej v Martine PhDr. Henrich Bartek a literát, publicista a pracovník košickej odbočky pražskej rozhlasovej spoločnosti *Radiojournal* Anton Prídavok.³ Zachovaná korešpondencia medzi H. Bartekom a A. Prídavkom však dokumentuje, že zámer založiť odborný časopis vznikol už koncom roka 1931. O tejto téme totiž písomne komunikovali od prvých dní roka 1932: v liste z 24. januára H. Bartek akceptoval ponuku A. Prídavka redigovať jazykovú časť časopisu a poznamenal, že on sám mal „úmysel vydávať filologický časopis, ale moje miesto v Matici mi to nedovoľuje“ s dôvetkom „redigovať takýto časopis nemôže mi nik zabrániť“ (Sedlák 2007, s. 373).

V tom čase si dvadsaťštyriročný H. Bartek, absolvent filológie na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe,⁴ zároveň stanovil niekoľko základných podmienok: „jazyková časť musela by byť presne oddelená od literárnej“, „články v jazykovej časti musel by som sám odobriť, aby nenastala zbytočná konfúzia“ a „korektúru jazykových článkov robil by som sám, lebo práve korektúra je vec veľmi dôležitá“ (Sedlák 2007, s. 373 – 374). Súčasne vyjadril nádej, že „ide o vec celkom serióznou, lebo nerád by som vhuhol do dačoho, čo by ma potom mrzelo“, pričom ako záruku solídneho projektu vnímal práve Prídavkovo meno; popritom zdôraznil svoju filologickú zásadu „držať sa ľudovej reči na strednom Slovensku, najmä v hláskosloví, v syntaxi a slovníku všetkých slovenských nárečí“, a preto odmietol akékoľvek historizovanie: „rečová rubrika by bola praktická, pre dennú potrebu, pre učiteľov, redaktorov a pod.“ – v tejto súvislosti prejavil obavu, že bude ťažké nájsť vhodných spolupracovníkov, lebo „kolegovia-filológovia zaujímajú sa o historickú gramatiku a nie o živú reč“ (Sedlák 2007, s. 374).

Korešpondencia medzi H. Bartekom a A. Prídavkom odhalila aj praktický rozmer procesu prípravy vydávania časopisu (kde sa bude periodikum tlačiť, aký bude mať formát, koľko strán bude mať jazyková časť – „myslím, že polovica každého čísla by sa mohla venovať reči“, ako to bude s honorovaním autorských materiálov a s výdavkami spojenými s redigovaním a pod.). Pokiaľ ide o pomenovanie nového periodika, riaditeľ štátnej reálky v Košiciach Ján Beniač⁵ odporučil názov *Rázsvit*,

³ A. Prídavok bol agilným členom Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach, kde založili literárny odbor a v roku 1928 vydali almanach. V Košiciach chceli vybudovať aj regionálne literárne stredisko, preto sa pokúsili vydávať časopis *Strom*, z ktorého však vyšlo len niekoľko čísel (1927). Podrobnejšie pozri Sedlák (2007, s. 303).

⁴ Podrobnejšie pozri napr. *Biografický lexikón Slovenska I.* (2002, s. 246 – 247).

⁵ J. Beniač (pseud. Čebratský, Čerpiator) bol po roku 1918 organizátor stredného školstva a kultúrnej činnosti na východnom Slovensku, zostavovateľ slovensko-maďarských a slovensko-nemeckých slovníkov, spoluautor a redaktor jazykových učebníc. V literárnej a prednáškovej činnosti sa orientoval na lexikografickú, filologickú, pedagogickú a kultúrno-politickú problematiku. Podrobnejšie pozri napr. *Biografický lexikón Slovenska I.* (2002, s. 354).

napokon však bolo prijaté logonymum *Slovenská reč*, ktoré navrhol mladý trenčiansky stredoškolský učiteľ slovenského jazyka Bruno Ripka, prítomný na matičnej schôdzke v Košiciach v marci 1932 (porov. Jánošík 1947/1948, s. 242). Z listu H. Barteka A. Prídavkovi z 24. januára 1932 vieme, že Bartek navrhoval dve verzie názvu periodika – *Slovenská reč a literatúra*, resp. *Náš jazyk a literatúra* (Sedlák 2007, s. 374).

Udalosti následne nadobudli pomerne rýchly priebeh. Redakcia časopisu sa usídlila v dome na dnešnej Štefánikovej 8 v Košiciach, kde v rokoch 1929 až 1938 žil a tvoril A. Prídavok. Ten sa stal nielen vydavateľom Slovenskej reči, ale podľa tiráže bol aj jej zodpovedným redaktorom. V skutočnosti však redakciu viedol H. Bartek, ktorý redigoval lingvistické práce, A. Prídavok mal na starosti praktickú časť (rubriku) Slovenčina vo verejnom živote – a tiež administráciu časopisu (Jánošík 1947/1948, s. 242 – 243). S. Ondrejovič (2003b, s. 10) v súvislosti s tým poznamenáva, že A. Prídavok bol na poste hlavného (zodpovedného) redaktora Slovenskej reči „skôr v pomocnej funkcii“.

Vráťme sa k pozoruhodnej dynamike procesu vzniku periodika. Kým koncom januára 1932 H. Bartek a A. Prídavok len „vymedzovali hranice“, v rámci ktorých sa bude novokoncipovaný filologický časopis realizovať, v liste datovanom 1. apríla 1932 už Bartek naliehavo apeloval na Prídavka, aby sa „chytily intenzívne do práce“, lebo záujem o „slovenskú revue“ je veľký, a proponoval už aj obsahovú skladbu prvého čísla (Sedlák 2007, s. 375 – 376):

„Chcem pekne zoštylizovať úvodné slová. [...] Prvé číslo myslím, že by mohlo vyzerat' takto: – časť filologická:

1. úvodník, v ktorom vysvetlíme, že náš časopis má slúžiť zlepšeniu spisovnej reči slovenskej a poukážeme na metódy, ktorých sa budeme pridržovať. – Toto by mohlo byť z redakcie ako programový článok. – Ten teraz robím.

2. článok o vokatívne. – Kde by sa presne zistilo, kedy sa smie užiť starý vokatív. Teda nie pane doktore, ale pán doktor. Nie ženo – ale žena a pod. – Myslím, že tento článok by napísal Mihál.

3. článok: miesto zvratného záměna sa. – Napíšem ja. – Vec mám už vyše roka vypracovanú. Na základe príkladov ukázal by som, aké sú pravidlá pri písaní zvratného sa a kde je jeho miesto.

Tieto tri spomenuté články zaujali by asi 8 strán. – Okrem toho hneď v prvom čísle začali by sme poukazovať na dvojtvary v Pravopise a ako ich odstrániť. – Toto by už bolo v krátkych poznámkach. – Zasa poznámky by boli aj o javiskovej reči (možno Borodáč napíše, ak nie on, tak dakto iný).

Ďalej by boli kritiky niektorých čítaniek, časopisov a iné aktuality. Slovníkové drobnosti.

Verím, že sa nám to podarí. – O filologickú časť nebude aspoň spočiatku starosť. Príspevky budú.

Prvé číslo musí byť reprezentábl, musí mať 24 strán, aby ľudia videli, že s obsahom vystačíme.“

Premiérové vydanie SR síce vyšlo v odporúčanom rozsahu, teda na 24 stranách, ale z plánovaných tém sa doň dostal iba príspevok o vokatívne (Mihál, *Vokatív v slovenčine*, s. 7 – 10). Úvodný, „pravopisne prepísaný“ článok pod názvom *Ludovít Štúr o slovenčine* (s. 1 – 2) si redakcia požičala z úvodu do *Náuky reči slovenskej* (1846). H. Bartek sa namiesto zvrätneho zámena *sa* zameril na *Výslovnosť niektorých dvojhlások* (s. 4 – 6). Obsah úvodného čísla ďalej tvorili príspevok Petra Pavla Zgútha *Množný nominatív zvieracích mien mužského rodu* (s. 3 – 4), prvá časť „seriálu“ Petra Tvrdeho *Chybné slová a väzby, ktorým treba v slovenčine vyhýbať* (s. 10 – 12) a premiérová aj jedna z najstarších pravidelných rubriek *Rozličnosti* (s. 12 – 16); ostatnú časť vydania zaujala rubrika *Slovenčina vo verejnom živote* (s. 17 – 24) s príspevkami Jozefa Škultétyho (*Miesto úvodu*, s. 17 – 18), Ruda Uhlára (pseud. P. J.; *Spisovatelia a slovenčina*, s. 19 – 23) a Bela Letza (*Slovenčina v učebniciach*, s. 23 – 24). Čitateľsky zaujímavým prvkom boli graficky zvýraznené citáty (napr. „Slovenčina smie mať iba jedon rozumný, odôvodniteľný cieľ, a to je: slúžiť za most ku vzdelaniu ľudu slovenského.“ Samo Czambel, s. 2) a apelácie („Vyhybujte zbytočným cudzím slovám!“; s. 16) umiestnené na spodnom okraji vybraných strán periodika.

Napriek tomu, že ambíciou tvorcov SR bolo „slúžiť zlepšeniu spisovnej reči slovenskej“, ani prvý (tzv. košický) ročník sa nevyhol rôznym chybám a nepresnostiam, čo v poznámke na záver ročníka (č. 10, s. 236) otvorene priznala aj samotná redakcia.⁶ Záverečná poznámka dosvedčuje, že SR vznikla v čase „rečového chaosu“ novej Československej republiky s pomerne jasne deklarovaným cieľom: „pokračovať v diele, ktoré započal Samo Czambel, keď svoju Rukoväť spisovnej reči slovenskej postavil na základoch ľudovej, živej slovenčiny, lebo v nej je najlepšia záruka čistoty jazykovej“ (*Poznámky redakcie*, 1932/1933, s. 236). To bol aj dôvod, prečo sa budovatelia periodika počas úvodného ročníka nezaoberali pravopisnými otázkami – väčšiu hrozbu videli vo vzrastajúcom počesťovaní spisovnej slovenčiny, pričom za vinníka tohto negatívneho stavu bola označená predovšetkým novinárska čeština.⁷

⁶ „Uznávame, že ťažkosť bolo veľa. Veď mienky jednotlivých prispievateľov neshodovaly sa vo všetkom. Kde-tu nemohli sme sa vyhnúť ani pravopisným a iným nedôslednostiam, na príklad písali sme *vliv* i *vplyv*, ale takéto chyby zavinil rečový chaos, v ktorom sme a z ktorého môžeme sa dostať len pomaly. Druhý ročník Slovenskej reči bude vydávať už Matica slovenská, ktorá sa postará o zväčšenie a zlepšenie časopisu. Potešiteľné je, že pribúdajú pracovníci, ktorí sa starajú o dobrú slovenčinu, že upozornenia Slovenskej reči neostaly bez ozveny u čitateľov, ktorí sa vynasnažujú rozširovať znalosti o správnom spisovnom úze. S tejto stránky stretli sme sa všade s porozumením.“ (*Poznámky redakcie*, 1932/1933, s. 236).

⁷ „Pred prevratom [teda pred vznikom Československej republiky; pozn. aut.] bolo potrebné odstraňovať maďarizmy zo slovenčiny, teraz musíme si chrániť každé slovo, každú slovenskú väzbu, lebo novinárska čeština dáva nám nielen kopu nepotrebných a často škodlivých bohemizmov, ale ona je aj žriedlom germanizmov, ktoré nám hubia reč“ (*Poznámky redakcie*, 1932/1933, s. 237).

V desiatich číslach prvého ročníka sa ako „zodpovedný redaktor a vydavateľ“ na zadnej obálke uvádza Anton Prídavok. De facto však prvý ročník spoločne pripravovali Anton Prídavok aj Henrich Bartek. Ako už bolo uvedené, od druhého ročníka (1933/1934) Slovenskú reč vydávala Matica slovenská v Turčianskom Svätom Martine.⁸ Úlohu zodpovedného (hlavného) redaktora – teraz už oficiálne – prevzal H. Bartek, čo bolo formálne potvrdené v tiráži časopisu formulkou „Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.“ Naopak, druhý z otcov-zakladateľov časopisu A. Prídavok svoje aktivity v SR obmedzil na minimum (napísal jediný článok *Literatúra pre deti*, 1933/1934, s. 80 – 81), čo vo svojej autobiografii vysvetlil pracovnou zaneprázdnenosťou v košickom rozhlase na mieste tajomníka literárneho oddelenia.⁹

SR počas prvých jedenástich ročníkov (1932/1933 – 1943/1944) vychádzala ako mesačník v rámci školského roka od septembra do júna – s dvojmesačnou prestávkou počas letných prázdnin. V jednom ročníku vychádzalo desať čísel (s občasnými dvojčísľami, raritne trojčísľami). V tomto období SR mala podtitul *mesačník pre záujmy spisovného jazyka*.

Siedmy ročník 1938/1939 na niekoľko mesiacov postihla redakčná kríza, no vydávanie časopisu pokračovalo a ruptúra sa vyplnila vydaním trojčísľa 8 – 10.¹⁰ Situáciu naznačuje všeobecná redakčná poznámka v úvode tejto edície: „nastala prechodná stagnácia v jeho vydávaní pre vnútorné nedorozumenia a ťažkosti redakcie“ (s. 209).¹¹ H. Bartek odišiel a od posledného čísla (trojčísľa 8 – 10) siedmeho ročníka (1938/1939) po jedenásty ročník (1943/1944) časopis spoluredigovali Anton Jánošík a Jozef Škultéty.¹² Pre úplnosť treba pripomenúť, že v tomto období časopis nevychádzal od septembra 1939 do septembra 1940.

⁸ Matica slovenská vydávala časopis do júla 1950. Po organizačných zmenách a preradení pracovníkov z Matice slovenskej do Slovenskej akadémie vied a umení od 16. ročníka (1950/1951) dodnes SR vydáva Jazykovedný ústav SAVU (od r. 1952 pod názvom Ústav slovenského jazyka SAVU, od r. 1966 Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied).

⁹ „Pri nedostatku kvalitného materiálu pre hladný, neukojiteľný mikrofón vyčerpával som sa prerábaním, upravovaním, prekladáním atď. cudzích prác. Musel som sa vzdať i redigovania Slovenskej reči, ktorú sme založili v Košiciach zásluhou Dr. Jána Petrikovícha“ (Sedlák 2007, s. 303).

¹⁰ Aj predtým, poslednýkrát pod redakčnou taktovkou H. Barteka, vyšlo trojčíslo (5 – 7).

¹¹ Š. Peciar (1975, s. 4) poznamenáva, že odchod H. Barteka z redakcie SR v roku 1939 súvisí s nezhodami okolo prípravy revidovaných Pravidiel slovenského pravopisu, keď sa Bartek ako autor tohto návrhu dostal do sporu s univerzitnou komisiou, ktorá jeho návrh posudzovala. Svoj pohľad o daných udalostiach vyjadrili v č. 7 – 8 (1940) novovzniknutého časopisu *Slovenský jazyk* H. Bartek (*Po dvoch rokoch*) a J. Mihál (*Rozchod*). Zaujímavé svedectvá o týchto udalostiach poskytujú na stránkach SR V. Uhlár (*Slovenská reč – veľká škola slovenčiny a spisovného jazyka*, 1985, s. 203) a najmä E. Jóna (*Zo spomienok hlavného redaktora Slovenskej reči* 1985, s. 70 – 71).

¹² Ako poznamenáva S. Ondrejovič, časopis v tomto čase de facto redigoval Anton Jánošík sám, pretože „J. Škultéty mal čase redigovania 88 až 91 rokov a jeho meno malo zrejme už len zvýšiť autoritu časopisu“ (Ondrejovič 2003, s. 16), čo dokladá aj vyjadrením samotného J. Škultétyho v SR (1940/1941, s. 61).

Druhá (poldruharočná) ruptúra nastala na sklonku 2. svetovej vojny. Jedenásty ročník bol dokonpletizovaný desiatym číslom v júni 1944. Vydávanie dvanásteho ročníka sa obnovilo až začiatkom roka 1946, keď SR pokračovala so zmeneným podtitulom *časopis pre otázky jazykovej kultúry* aj so zmenenou redakciou. Zodpovedným redaktorom („zástupcom redakcie“) sa stal Eugen Jóna, redakčný kruh okrem neho tvorili Eugen Pauliny a Štefan Peciar. Desať čísel (rozdelených do troch dvojčísel a jedného štvorčísla) 12. ročníka vyšlo v kalendárnom roku 1946. Trinásty ročník vychádzal jeden a pol roka (od marca 1947 do septembra 1948 znova v podobe šiestich dvojčísel), čím sa docielilo opätovné cezročné vydávanie od septembra do júna (od ročníka 1948/1949). Takto časopis vychádzal do 18. ročníka (1952/1953), ktorý bol distribuovaný 1,5 roka v podobe 14 čísel (dvojčíslo 1 – 2 vyšlo v októbri 1952 a dvojčíslo 13 – 14 v decembri 1953).

Z úvodníka k 16. ročníku (1950/1951, s. 1 – 5), ktorý napísal novonastúpivší hlavný redaktor Š. Peciar (funkciu zastával do konca 19. ročníka 1954), sa dozvedáme viacero dobových (organizačných aj iných) zmien. V súvislosti s koncentráciou vedeckého výskumu v Slovenskej akadémii vied a umení sa do Bratislavy presunuli martinské publikačné platformy Jazykovedný zborník aj časopis Slovenská reč. Etablovali sa dva časopisy, „náukový, bádateľský“ *Jazykovedný zborník Slovenskej akadémie vied a umení*¹³, ktorý vznikol zlúčením spomínaného matičného jazykovedného zborníka a časopisu Akadémie *Linguistica Slovaca*. SR sa zlúčila s pôvodnou platformou Bratislavského lingvistického krúžku *Slovo a tvar*, ponechal sa názov *Slovenská reč* a tento časopis autor charakterizuje ako „školský a popularizujúci“. V troch ročníkoch 1950/1951 – 1952/1953 s podtitulom *jazykovedný mesačník pre školu a prax* časopis vychádzal v spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom. V 19. ročníku (1954) SR zmenila podtitul na *časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy*. V tomto ročníku sa prvou ženou – členkou redakčnej rady stala Marta Marsinová (1954, od č. 3 – 4), ktorá v rokoch 1955 – 1958 pôsobila aj ako výkonná redaktorka. V tom istom dvojčíslu sa prvýkrát uvádza aj termín *redakčná rada* (dovtedy to bol *redakčný kruh*, resp. *redakčný zbor*), ale aj funkcia *výkonného redaktora*, terminologicky ako *tajomník redakcie* tu figuruje Ladislav Dvonč.¹⁴

¹³ Tento sa v roku 1953 premenoval na Jazykovedný časopis Slovenskej akadémie vied, v roku 1954 vyšiel pod názvom Jazykovedný časopis, v rokoch 1955 – 1957 bol zlúčený so Slovenskou rečou, od roku 1958 doteraz vychádza samostatne (Dvonč, *Slovenské jazykovedné časopisy a zborníky*, 1976, s. 241).

¹⁴ Následne v tejto funkcii pôsobili (terminologicky už ako výkonní redaktori) Marta Marsinová, Gejza Horák, Ladislav Dvonč, František Kočíš, Anna Oravcová, Silvia Duchková, Alexandra Hribíková, Marta Zamborová, Monika Koncová, Katarína Kálmánová, Jana Wachtarczyková, Nicol Janočková, Júlia Behýlová a Denisa Dovičovičová. Aktuálne sú to Jana Wachtarczyková ako manažérka redakcie a Júlia Behýlová ako výkonná redaktorka. Podrobnejšie porov. tab. 2 v prílohách.

Pozíciu hlavného redaktora 16 ročníkov zastával druhýkrát E. Jóna (1955 – 1970). Podobne sa na šéfredaktorskú stoličku vrátil Š. Peciar (v roku 1971) a v tejto funkcii zotrval do 3. čísla 47. ročníka (1982). Ďalej ako hlavní redaktori pôsobili František Kočíš (1982, č. 4 – 1997, č. 1), Ivor Ripka (1997, č. 2 – 2000) a Slavomír Ondrejovič (2001 – 2021, č. 1). V súčasnosti je to Martin Ološtiak (od 2. čísla 2021); porov. tab. 1 v prílohách.

V rokoch 1955 – 1957 bola SR zlúčená s Jazykovedným časopisom, ktorý od roku 1958 opätovne funguje samostatne (porov. pozn. 13). V tomto období, ktoré sa pre SR nielen z organizačného hľadiska vyprofilovalo ako najturbulentnejšie, sa znova zmenil podtitul na *časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka* (1955 – 1970). Nateraz k poslednej úprave podtitulu došlo na začiatku 70. rokov a SR od r. 1971 dodnes nesie podtitul *časopis pre výskum slovenského jazyka*. Táto modifikácia bola motivovaná vznikom *Kultúry slova*, zameranej na otázky jazykovej kultúry a terminológie. Tým sa kryštalizuje rámcové tematické zameranie časopisov vydávaných pod kuratelou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV až do súčasnosti: Slovenská reč ako časopis pre výskum slovenského jazyka, Jazykovedný časopis špecializujúci sa na otázky všeobecnej jazykovedy a teórie jazyka a Kultúra slova ako časopis pre otázky jazykovej kultúry a terminológie.¹⁵

Obdobie do roku 1989 bolo poznačené politickým tlakom komunistického režimu. Našťastie, možno konštatovať, že ideológia sa do časopisu dostávala najviditeľnejšie prostredníctvom angažovaných úvodníkov a do vedeckých a odborných textov zásadným spôsobom nezasahovala. Horšie to bolo s perzekúciami jednotlivcov, ktorí sa z rozličných dôvodov stali pre režim nepohodlní a boli im kladené prekážky v ich odbornom raste (porov. nasledujúci odsek).¹⁶

November 1989 a následné demokratizačné procesy sa na stránkach SR reflektovali pomerne okrajovo. Najskôr bola v 6. čísle v roku 1990 uverejnená *Správa komisie JÚLŠ SAV pre nápravu krívd* (s. 360 – 365), ktorá prináša svetlo do prvej fázy rehabilitačných procesov po roku 1989. Ako poškodení bývalým režimom sa spomínajú V. Blanár, F. Buffa, J. Doruľa, V. Gregor, M. Hayeková, G. Horák, M. Marsinová, L. Novák, J. Ružička a J. Štolc. Na výzvu k rehabilitácii reflektovala menšina zo spomenutých. Spomedzi tých, ktorí o rehabilitáciu nepožiadali, sa v správe uverejňujú listy troch pracovníkov (J. Doruľa, V. Gregora a M. Marsinovej). Sú to smutné svedectvá o marazme doby, ktorá pokrivila a znásilňovala celú

¹⁵ Treba podotknúť, že v súčasnosti nie je kvalitatívny rozdiel medzi úrovňou alebo zameraním SR a Jazykovedného časopisu. Obidva časopisy sú indexované v databáze Scopus a rozdiely medzi nimi vyplývajú z obsahovej štruktúry a publikačnej taktiky. Kým Jazykovedný časopis dominantne publikuje štúdie a vykračuje viac do stredoeurópskeho priestoru publikovaním príspevkov zahraničných autorov a príspevkov aj v angličtine, tak SR ostáva komunitným časopisom, odrážajúcim život a potreby slovenskej jazykovedy.

¹⁶ Keďže slovenská lingvistická historiografia prakticky neexistuje, toto obdobie je jedným z mnohých bielych miest na mape dejín slovenskej lingvistiky, ktoré čakajú na podrobnejšie preskúmanie.

spoločnosť, nekompromisne zasahovala do pracovných i osobných vzťahov a tých, ktorí našli odvahu vyjadriť svoj občiansky postoj, nemilosrdne perzekvovala. Za všetkých a za všetko spomeňme aspoň vyjadrenie J. Doruľu: „Pocit bezmocnosti a vyradenosti bol zo všetkého najstrašnejší.“ (s. 361). V správe sa osobitne odtláča naliehavý list ústavnej komisie týkajúci sa rehabilitácie profesora L. Nováka, adresovaný predsedovi komisie Predsedníctva SAV pre nápravu krívd, ako aj jeho odpoveď. Správa zachytáva proces, čo ústavná komisia podnikla v čase, keď sa prijímala ďalšia legislatíva týkajúca sa napríklad finančnej kompenzácie poškodených jednotlivcov. V 3. čísle 1992 bola publikovaná *Záverečná správa komisie JÚLŠ SAV pre nápravu krívd* (Kočiš – Masár – Michalus, s. 178 – 179), ktorá rezumovala výsledky svojej práce. Žiadosti o finančné odškodnenie sa riešili mimo ústavných komisií podľa zákona o mimosúdnych rehabilitáciách (17. 2. 1991). Správa opätovne spomína aj prípad L. Nováka, ktorý zostal nedoriešený.¹⁷

V rokoch 1955 – 2016 sa periodicita SR stabilizovala na šiestich číslach ročne (s občasnými dvojčíslami). V rokoch 2011 – 2016 ani raz nevyšlo šesť samostatných čísel a v rokoch 2014 – 2016 to boli vždy tri dvojčísla. Od roku 2017 časopis vychádza trikrát ročne s tromi regulárnymi číslami.

Prvý ročník mal spolu 240 strán (24 strán na jedno číslo), rozsah nasledujúcich ročníkov do r. 1954 sa pohyboval medzi 290 a 320 stranami s výnimkou už spomínaného 14-číslového a poldruharočného 18. ročníka 1952/1953 (celkovo 440 strán). Od roku 1955 po stabilizácii na šiestich číslach ročne to bolo okolo 390 strán (na jedno číslo pripadalo 64 strán). Od roku 2017 rozsah jedného ročníka kolísal od 350 do 400 strán a aktuálny rozsah jedného čísla je cca 130 až 180 strán.

Pokiaľ ide o počet predplatiteľov, aktuálna situácia je nelichotivá. V roku 1993 si F. Kočiš v úvodníku len povzdychol a presné číslo radšej ani nenapísal.¹⁸ A v roku 2012 J. Wachtarzyková (s. 6) uvádza 50 slovenských predplatiteľov! V súčasnosti sa náklad pohybuje okolo 150 výtlačkov a počet abonentov je 50. Treba však pripomenúť, že uvedené nízke čísla súvisia aj s tým, že zníženie nákladov všetkých tlačových médií zasiahla elektronizácia, internetizácia a s tým súvisiaca politika open access, t. j. otvorený a bezplatný prístup verejnosti k celému obsahu časopisu. SR má od roku 2011 medzinárodné identifikačné číslo (ISSN) zvlášť pre tlačenu a zvlášť

---

¹⁷ „Výzva jazykovednej obce, aby L. Novák ako zakladateľ Akadémie bol čo najskôr aj zo strany SAV rehabilitovaný a pred verejnosťou vyhlásený ako jeden z tých vynikajúcich slovenských vedcov, ktorý sa vzoprel komunistickej totalite už v r. 1948, doteraz vyšla naprázdno.“ (s. 179).

¹⁸ „Žiaľ, počet odberateľov Slovenskej reči sa stenčil na zahanbujúcu mieru [...] Pred takými pätnástimi rokmi mala Slovenská reč okolo 3 000 predplatiteľov, potom sa ich počet dlho udržiaval okolo čísla 2 500, po redukcii a zlúčení mnohých základných škôl sme mali asi 1 500 predplatiteľov. O súčasnom počte odberateľov Slovenskej reči nehodno ani hovoriť. Keď si spomenieme, že podľa svedectva prof. E. Paulinyho Slovenská reč mala kedysi aj 10 000 predplatiteľov, ľútosť nad dnešným stavom je o to bolestnejšia.“ (Kočiš 1993, s. 4).

pre online verziu. V súčasnosti je na internete^[1] prístupný kompletný archív časopisu, t. j. všetkých 87 ročníkov. Je však namieste veci vnímať skôr pozitívne a poznamenať, že vďaka internetu je Slovenská reč prístupná komukoľvek, kdekoľvek a kedykoľvek.

3. ODBORNÉ METAMORFÓZY

Pri snahe o uchopenie vývinu akéhokoľvek javu je jednou zo základných otázok etapizácia. Platí to aj pre reflexiu 90-ročnej existencie SR. Kritérií na stanovenie vývinových období sa ponúka viacero (spoločensko-politické, redakčné, odborné). Otázne je, do akej miery ten-ktorý aspekt odráža vnútornú dynamiku vývoja časopisu, ktorá, podľa nášho názoru, by mala byť v centre pozornosti pri charakteristike odborných parametrov. Nakoniec sme zvolili jedno hlavné a jedno pomocné kritérium.

Najskôr krátko charakterizujeme rubriky, ktoré vytvárajú kostru a určujú žánrový profil každého časopisu (3.1.). Celé obdobie členíme podľa podtitulov časopisu, ktoré rámcovo charakterizujú jeho odbornú-tematické zameranie: SR ako *mesačník pre záujmy spisovného jazyka* (1932/1933 – 1943/1944) (3.2.); SR ako *časopis pre otázky jazykovej kultúry* (1946 – 1949/1950) (3.3.); SR ako *jazykovedný mesačník pre školu a prax* (1950/1951 – 1952/1953) a *časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy* (1954) (3.4.); SR ako *časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka* (1955 – 1970) a *časopis pre výskum slovenského jazyka* (1971 – doteraz) (3.5.). Dva podtituly v kap. 3.4. spája zreteľ na praktické otázky (ide o krátke obdobie necelých piatich rokov) a dva podtituly v kap. 3.5. spája všeobecná charakteristika – zameranie na slovenský jazyk (v tomto prípade túto etapu členíme na tri subetapy).

3.1. RUBRIKY

Tvár SR počas jej existencie profilovala aj rubriková štruktúra. V časopise sa postupne vyprofilovali štyri nosné rubriky: *Štúdie*, *Diskusie*; *Posudky a správy*, *Rozličnosti* (ich slovné vyjadrenie kolísalo, uvádzame tie názvy, ktoré sa používali najčastejšie). Podľa týchto štyroch rubrik zostavila A. Oravcová prvý autorský register SR, do ktorého je zahrnutých prvých 50 ročníkov. Register vyšiel ako samostatná publikácia s názvom *Autorský register časopisu Slovenská reč. 1, 1932/1933 – 50, 1985* (Oravcová 1986). Terminologickú diverzifikovanosť odzrkadľuje úvodný prehľad (Oravcová 1986, s. 7 – 8), ktorý ukazuje, ako autorka usúvzťažnila a zlúčila rôzne názvy príbuzných, resp. identických rubrik. Podľa tohto kľúča sme dopracovali zvyšné ročníky (1986 – doteraz); porov. tab. 4 v prílohách.

Rubrikovými „stálicami“, prítomnými počas celého obdobia, sú *Štúdie* a *Rozličnosti*.¹⁹ Rubrika *Štúdie* sa takto explicitne začala označovať (v obsahu aj vo vnút-

¹⁹ K tomuto konštatovaniu treba poznamenať, že nie všetky texty z prvého obdobia možno zaradiť do žánru štúdie s takými atribútmi, ako to poznáme dnes (mnohé texty by sme pri dnešnom ponímaní

ri čísla) až v roku 1973 (38. ročník). Od roku 1997 (č. 3) figuruje modifikovaný názov *Štúdie a články*. Názov *Rozličnosti* sa používal hneď od prvého ročníka až do roku 2010 s prestávkou v rokoch 1950/1951 – 1954 (v tomto čase rubrika figurovala pod názvom *Drobnosti*). Od roku 2011 sa používa modifikovaný názov *Rozličnosti a rozhovory*, keďže do portfólia SR pribudol žáner interview.

Skladba aj názvy ďalších rubrik sa obmieňali.²⁰ Významné miesto patrí rubrike *Diskusie*, ktorá je pevnou súčasťou časopisu od roku 1950/1951. V rokoch 1950/1951 – 1954 sa táto rubrika nazývala *Podnety a diskusie*, v rokoch 1955 – 1997 mala názov *Diskusie* a od r. 1998 doteraz sú to *Diskusie a rozhlady*. V začiatkoch SR sa epizodicky objavili dve príbuzné rubriky, v jednom roku (1933/1934) to bola *Riečica*,²¹ v dvoch rokoch (1941/1942 – 1942/1943) *Návrhy na zmenu úradného názvu obce*.

Terminologicky a aj vnútorne najviac diferencovaná je rubrika *Správy a posudky*. Patria sem informácie o nových publikáciách, jubileách (zásluhou L. Dvonča často s bibliografickými súpismi), recenzie, správy z podujatí a pod. V súčasnosti sa v SR vyskytujú tri samostatné rubriky dôležité pre dianie v domácej jazykovednej komunite: *Recenzie*, *Správy* a *Kronika*.

Jazykovoporadenská činnosť sa v portfóliu SR zviditeľnila prostredníctvom rubriky *Listáreň* (vychádzala v štyroch ročníkoch 1940/1941 – 1943/1944), resp. *Odpovede na listy* (1959 – 1966), od ktorej sa v SR upustilo v súvislosti so vznikom časopisu *Kultúra slova*.

Aktuálne sa redakcia snaží zachovať charakter a štruktúru časopisu, ale zároveň reagovať na požiadavky kladené na vedecké periodiká vydávané v Slovenskej akadémii vied. Ide o požiadavku minimalizovať podiel tzv. nevedeckých žánrov v tlačenej podobe časopisu. Keďže SR chce naďalej reflektovať život slovakistickej komunity a príspevky z rubrik *Kronika*, *Správy* či *Bibliografický zázpisník*, redakcia považuje za dôležité práve zachovať štruktúru, štýl a svojráz časopisu. V tomto kontexte možno efektívne využiť práve služby virtuálnej reality, preto miesto na publikovanie

---

zaradili medzi rozličnosti). Napríklad v prvom ročníku bola opätovne uverejnená séria Czambelových miniatúr s názvom *Z menších štúdií o slovenčine*. Redakcia ich uviedla s týmto úvodným komentárom (1932/1933, s. 34): „Mnohé cenné štúdie dr. Sama Czambela nie sú už prístupné našej verejnosti, preto zo starých Slovenských pohľadov a z Czambelovej pozostalosti budeme uverejňovať jeho menšie štúdie o slovenčine, najmä tie, čo majú pre nás aj teraz praktický význam.“

²⁰ Napríklad pohľad do obsahu prvého ročníka 1932/1933 ukazuje, že okrem štúdií a rozličností si v časopise našli miesto rubriky *Slovenčina vo verejnom živote*, *Slovenčina v učebniciach*, *Z našich časopisov* a *Poznámky a správy*.

²¹ Cieľom tejto rubriky bolo (1933/1934, s. 235) diskutovať s nepuristickými názormi na dané jazykové javy. Konkrétnym impulzom vzniku dvoch textov, ktoré boli do tejto rubriky zaradené, bola reakcia prekladateľov E. Devečkovej-Turcerovej a A. Kostolného (uverejnená v časopise *Politika*) na poznámky J. Mihála k ich prekladom umeleckej literatúry (uverejnené v SR 1933/1934, s. 185 – 186). Autorom prvého textu je H. Bartek (1933/1934, s. 235 – 248), zaujíma v ňom stanovisko ku konkrétnym jazykovým javom v „spore“ medzi prekladateľmi a Mihálom. Druhým je Mihálova krátka reakcia *K sporu Devečková-Kostolný-Mihál* (1933/1934, s. 272 – 274).

príspevkov patriacich do tzv. nevedeckých žánrov rezervujeme v elektronickej verzii dostupnej online. Prvýkrát takto „dvojdomo“ vyšlo 2. číslo 2022. Printová verzia obsahuje príspevky v štyroch rubrikách (Štúdie a články, Diskusie a rozhľady, Recenzie a glosy, Rozličnosti a rozhovory), webová verzia má okrem toho ďalších päť textov v rubrike Kronika. Okrem toho špecifický status má rubrika *Bibliografický zápisník*, publikovaná v rokoch 2011 – 2019 aj v printe. Jej funkciou je informovať odbornú verejnosť o nových slovakistických publikáciách v podobe zverejnenia bibliografického záznamu a krátkej anotácie predmetného diela. Táto rubrika už nie je viazaná na konkrétne číslo, pretože sa premiestnila na webovú stránku časopisu^[2] v podobe databázy s anotáciami a ďalšími informáciami, týkajúcimi sa vydaných slovakistických diel (obálky, obsahy, linky na plné texty, príp. kontakty na vydavateľov). Cieľom je vytvorenie reprezentatívnej databázy knižných diel slovakistickej lingvistiky, ktorá by sa mohla stať užitočným informačným prameňom pre všetkých záujemcov o slovakistický odborný diskurz.

Od roku 2011 sa rubrika *Rozličnosti* modifikuje do podoby *Rozličnosti a rozhovory*. Časopis tak reaguje na určitú krízu žánru rozličností a nedostatok príspevkov tohto typu. Súbeh viacerých okolností (impulzy sociálnych vied ako teória sociálneho aktérstva, otázky diskurzu, vysoká otvorenosť časopisu na rôzne typy interakcií v triógone autor – redaktor – čitateľ) viedol k myšlienke pozrieť sa na osobnosti slovenskej jazykovedy nielen ako na autorov vyjadrujúcich sa cez svoj text, ale aj ako na aktérov domáceho jazykovedného myslenia, ktorí majú čo povedať k jeho širokému dobovému kontextu. Bezprostrednú interakciu s osobnosťami zaručovala forma rozhovoru a aktuálnosť rozhovoru dodával jeho timing – príležitosť životného jubilea predstavovanej osobnosti. Od tohto zámeru si J. Wachtarczyková (2011, s. 4) sľubovala medzigeneračné priblíženie a vitalizačný efekt: „Očakávame, že interaktívny dialogický žáner prispeje k oživeniu štruktúry časopisu a že sa osobnosti slovenskej jazykovedy budú môcť odbornej verejnosti priblížiť aj neformálnym spôsobom“.

Za posledných 12 rokov SR prostredníctvom otázok J. Wachtarczykovej²² dala slovo desiatim domácim lingvistom. Prvým rozhovorom bolo interview s vtedy najstarším slovenským jazykovedcom, prof. Vincentom Blanárom v roku 2011. Rozprávanie 90-ročného profesora je zachytené v autentickej nahrávke a upravené do textu s názvom *Už nič nedodávam* (s. 118 – 124). Podobne vznikol rozhovor s vtipným Štefanom Švagrovským prezentujúci *Jazyk ako príbeh doby a jednotlivca* (2011, s. 253 – 260). Svoje *Polstoročie s jazykovedou* svojrázne rekapituloval I. Ripka (2012, s. 238 – 250). Inšpiratívne uvažovanie J. Dolníka odrážal rozhovor *V služ-*

---

²² Okrem tejto autorky sa na príprave rozhovorov neskôr podieľali aj ďalší intervieweri (I. Hrubaničová, K. Gajdošová, M. Horváth), ktorí prispeli do publikácie *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku* (Wachtarczyková a kol. 2020). Niektoré rozhovory sú publikované len v tejto práci.

bách ideí a ideálov (2012, s. 364 – 379). S charizmatickou D. Slančovou boli čitateľia *Na stole autentického človeka v jazyku a jazykovede* (2013, s. 309 – 320). Rozhovor s vtedajším riaditeľom JÚLŠ SAV S. Ondrejovičom (2016, s. 240 – 249) nadpisuje jeho presvedčenie, že *Zložitost' sveta zvládneme aj vďaka umeniu skratky*. Nestor slovenskej onomastiky M. Majtán priblížil svoju ľudskú a vedeckú cestu v rozhovore *Poznávaním histórie jazyka formujeme svoje národné povedomie* (2014, s. 360 – 373). Rozhovor s mnohostranným nitrianskym lingvistom L. Kralčákom je nadpísaný jeho skromným a univerzálnym želaním *Mať v sebe aspoň drobnú iskričku objavnosti* (2015, s. 374 – 388). Korelácie medzi jazykom a životom, napr. to, že *Hľadanie významovej blízkosti slov nemá ďaleko k hľadaniu blízkosti medzi ľuďmi*, odhaľuje rozhovor s významnou lexikografkou M. Pisárčikovou (2017, s. 332 – 346). Téma inflácie slova rezonuje v rozhovore M. Horvátha s ikonou slovenskej frazeológie a štylistiky J. Mlackom *Blahoslavení tí, ktorí hovorili, ale nepovedali viacej, ako povedať mohli v dňoch sviatočných* (2017, s. 206 – 218). Sériu rozhovorov v SR nateraz uzatvára interview s líderkou súčasnej slovenskej lexikografie A. Jarošovou *Sledujme skôr zmysel výpovede než význam slov* (2022, s. 126 – 145).

3.2. SR AKO MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA (1932/1933 – 1943/1944)

Ako sme spomenuli, založenie SR bolo motivované jednak spôsobom spracovania PSP 1931, jednak išlo o snahu časti slovenskej kultúrnej verejnosti, ktorá si uvedomovala nie optimálne postavenie slovenčiny v novom štátnom zväzku. Je preto pochopiteľné, že novozaložený časopis dostal podtitul *mesačník pre záujmy spisovného jazyka* a väčšina príspevkov mala v prvých ročníkoch obranársko-ochranársku (puristickú) tonalitu, ktorej primárnym cieľom bola jasná delimitácia slovenčiny a češtiny (v menšej miere aj ďalších cudzích jazykov, najmä nemčiny a maďarčiny). Pripomíname, že v súlade so S. Ondrejovičom (2003b, s. 11) či G. Múcskovou (2017, s. 41) pojem/termín purizmus chápeme nociónálne, bez negatívnych konotácií.²³

V prvom čísle prvého ročníka SR (1932/1933) síce nenájdeme žiadny veľkolepý úvodný „manifest“, v ktorom by redakcia explicitne vyjadrila pohnútky založenia časopisu, avšak jeho zameranie je aj tak dostatočne zreteľné. Na prvom mieste symbolicky figuruje Štúrov úvod do *Náuky reči slovenskej* (s. 8 – 10). Po troch štúdiách (P. P. Zgútha, H. Barteka, J. Mihála), zozname chybných slov a väzieb od P. Tvrdeho a rozličnostiach sa takmer na konci v rubrike *Slovenčina vo verejnom živote* nachádza príspevok J. Škultétyho *Miesto úvodu* (s. 17 – 18), v ktorom sa jednoznačne schvaľuje myšlienka založenia časopisu a poukazuje sa

²³ Tomuto termínu neprisudzujeme ideologické konotácie ako napríklad Š. Peciar (1949/1950), ktorý purizmus spájal s prejavmi buržoázneho nacionalizmu a šovinizmu (Múcsková 2017, s. 52 – 53).

na zložitú situáciu slovenčiny a Slovákov (v histórii aj v súčasnosti): „Nie je tu potrebný orgán, aký začína sa týmto svojím číslom? V úradných aktoch, v novinách i knižkách z češtiny prejíname germanizmy a iné kazy v toľkej miere, že po čase slovenčina mohla by potrať svoje charakteristické vlastnosti. A pre slovan-skú vedu, jazykospyt i dejiny, reč naša nie je ľahostajná.“ (s. 18).²⁴ Pre úplnosť hodno dodať, že v poslednom, 10. čísle 1. ročníka v *Poznámkach redakcie* (s. 236 – 237) sa uvádza krátka bilancia celého ročníka. Konštatuje sa tu napríklad, že redakcia sľúbila pridržať sa dobrého úzu Matice slovenskej. Explicitné vyjadrenie čítame v článku H. Barteka *Naše ciele a úlohy* (1935/1936, s. 1): „Slovenská reč má v prvom svojom ročníku rozšíriť znalosť dobrého spisovného úzu, ktorý je výsledkom sústavnej práce Matice slovenskej. Chceme pokračovať v diele, ktoré započal Samo Czambel svojou Rukoväťou a na ktorom pracuje už polstoletia Jozef Škultéty.“²⁵ Dobrý spisovný úzus spája s umeleckou spisbou obdobia pred vznikom Československa: „Staráme sa o zachovanie a upevnenie súvislosti s rečou predprevratovej slovenskej spisby“ (s. 1). Vyzdvihuje pritom martinský úzus, v duchu ktorého väčšinu diel krásnej literatúry v tom čase zredigoval Jozef Škultéty. Ten „svedomite opravoval rozličné rečové chyby, maďarizmy a germanizmy, čo sa vplyvom cudzích škôl popriliepaly na reč našich spisovateľov“ (s. 1 – 2). Vydavateľské a redakčné zásahy mali podľa Barteka priaznivý vplyv na charakter spisovnej slovenčiny. Následne poukazuje na stav po roku 1918, keď sa spisovný úzus rozkolísal, ako aj na nesplnené očakávania od Pravidiel slovenského pravopisu 1931. Slovenská reč bola založená v čase, keď „bolo treba sprístupniť verejnosti poznanie dobrého úzu, ustáleného tradíciou“. Z tohto dôvodu „od prvého ročníka Slovenská reč oboznamovala svojich čitateľov s poučkami jazykovej praxi matičnej a postavila sa na jedine správne stanovisko: budovať na jazykovej tradícii, rozširovať znalosť správnych rečových zvyklostí a takto napraviť rozkníšanú normu spisovnej slovenčiny. Pritom námietky proti Pravidlám slovenského pravopisu mali len druhoradý význam, lebo všimli sme si aj takých stránok spisovnej normy, o ktorých niet poznámok v Pravidlách slovenského pravopisu, no jednako prvým a hlavným cieľom bolo vymôcť všeobecné uznanie tradičnej norme správ-

²⁴ Za zmienku tiež stojí fakt, že pri charakteristike vzťahu slovenčiny a češtiny a stavu slovenčiny vo verejných komunikátoch si redakcia SR pomohla slovami významného českého lingvistu Josefa Zubatého. Jeho citát použila dokonca dvakrát, v 1. čísle 1. ročníka (1932/1933, s. 18) a opätovne aj v 1. čísle 3. ročníka (1934/1935, s. 6): „Jazyk má své plné právo, je-li ve všem svůj. Dnes člověk v novinách i často v knihách čte anebo ve shromážděních slyší slovenštinu, která není slovenštinou, nýbrž jen odbarvenou češtinou. Slovenštinu přece nedělá, že se místo českého duše napíše duša, místo teď teraz a pod. Jadro musí býti slovenské. Přejí-li si Slováci, aby jejich spisovný jazyk přestal býti spisovným jazykem, ať jen následují příkladu takových slovenských novinářů, politiků a spisovatelů, myslících po česku a jen po vrchně písících a mluvících po slovensku...“ (riedené písmo v origináli).

²⁵ Táto pasáž, ktorú H. Bartek uvádza v úvodzovkách, teda doslovne cituje odkazujúc na pasáž z 1. čísla 1. ročníka, v takejto podobe nebola publikovaná.

neho úzu“ (s. 2). Zameranie časopisu dobre osvetľujú aj tieto dve Bartekove vyjadrenia:

„Vtedy [na začiatku vydávania časopisu, pozn. M. O.] stanovisko praktickej jazykovedy slovenskej muselo byť nevyhnutne konzervatívne, museli sme vychodiť z jestvujúceho dobrého úzu, aby sa mohol úspešne oslabovať zmätok, ktorý opaval najmä písané slovo pre každodennú potrebu“ (s. 1).

„Slovenská reč bude pokračovať v rozširovaní správneho úzu v krásnej próze a podľa potreby bude dopĺňať normatívne poučky, aby čím skôr vymizly všetky nepresnosti a nedôslednosti, ktoré sa zjavujú v spisovnej próze. I nabudúce bude systematicky spracovávať tie časti slovenskej gramatiky, ktoré majú osobitný význam pre normovanie spisovnej reči, a to v hláskosloví, tvarosloví, kmeňosloví a syntaxi. Bude si všímať dôležitých problémov vedeckej, básnickej a divadelnej reči, najmä terminologických otázok, ustálenia básnických výhod (licencií) a správnej výslovnosti. Bude napomáhať lepšiu znalosť slovenského slovníka a frazeológie.“ (s. 4)

Dôležité miesto v chápaní uvedených otázok má Bartekova metodologická štúdia *O správnosti jazykovej* (1933/1934, s. 1 – 16). Za najdôležitejší činiteľ v bežnom spisovnom úze pokladá *jazykový cit*. Uvedomuje si však, že „u nás dobrý spisovný úzus obmedzuje sa iba na malú časť spisovateľov a inteligencie“ (s. 6), a kladie si zásadnú otázku, či jazykový cit je natoľko vypestovaný, že môže byť adekvátnym ukazovateľom jazykovej správnosti. Uvedomuje si, že jazykový cit je individuálny, „u nás je jednotný len v základných veciach, v podrobnostiach je až priveľa odchýlok a nepresností“ (s. 6). Za dôležitú považujeme odvolávku na J. Ertla, podľa ktorého dobrý autor je abstraktným ideálom, ktorý zahrnuje všetky dobré vlastnosti spisovného jazyka. Bartek rezumuje, že „najistejšou oporou pre správnosť jazykovú je shoda jazykového citu s dobrými autormi, so živou rečou ľudu a s jazykovou históriou“ (s. 7). Jazykový cit teda dáva do súvzťažnosti aj rečou ľudu (nárečiami): „Aby spisovná reč mohla vykonávať svoju sociálnu funkciu, nesmie prerušiť spojivá so živou rečou, lebo jadro spisovnej a ľudovej reči musí byť rovnaké, aspoň u nás, kde spisovná reč vznikla nedávno z ľudovej.“ (s. 7). Vo vzťahu k cudzojazyčným prvkom konštatuje, že výskumom vývinových tendencií je potrebné „včas upozorňovať na umelé a zbytočné cudzoty, ktoré sa v nej [spisovnej slovenčine] udomáňujú. Ohľady vpravo alebo vľavo, ohľady na susedné slovanské jazyky nie sú ničím opodstatnené. Slovenčina, ak chce ostať svojskou, musí sa vyvíjať z vlastnej sily, zo svojho rečového základu, musí byť, ako to napísal J. Zubatý, vo všetkom svoja.“ (s. 8). Podstatu puristickej práce teda vidí predovšetkým v stabilizácii bežného spisovného úzu, ktorý má byť budovaný najmä na prvkoch z domácich zdrojov: „Ustavičným upozorňovaním na správnosť jazykovú chceme dosiahnuť väčšiu a hlbšiu kultúru spisovného jazyka, chceme napomáhať jeho ustálenie a upozorňovať spiso-

vateľov a verejnosť, aby budovali spisovnú reč z domácich prvkov, zo slovenského základu.“ (s. 16). Nakoniec hodno na tomto mieste odcitovať všeobecné vyjadrenie, ktoré obstojí aj dnes: „Potrebujeme mať takú spisovnú reč, ktorá by svojím bohatstvom, svojou presnosťou vyhovovala požiadavkám, kladeným na kultivované jazyky“ (s. 16).

Prevaha jazykovokritickej tonality sa prejavovala v celkovej koncepcii časopisu a jeho rubrikách, sériách článkov i v jednotlivých textoch.²⁶ Delimitačné aktivity sa uskutočňovali zväčša v podobe upozornení na správne a nesprávne jazykové javy nezriedka bez náležitej vedeckej argumentácie či so subjektívnymi až expresívnymi formuláciami. Napríklad:

Podobizeň – podobizňa. – Z Prešova sa spytujú, ktorý tvar je lepší. Lahko uhádnuť! V spisovnej reči časté sú slová *bielizeň, otcovizeň, dedovizeň* a pod., teda odporúčať treba tvar podobizeň (1933/1934, s. 120).

„Kto by po slovensky hovoril Martinskí, Žilinskí, Ružomberští miesto správneho Martinčania, Žilinčania, Ružomberčania, istotne by zle obišiel, lebo by sa mu vysmiali.“ (Knap 1933/1934, s. 128).

Peštiansky-peštský. – Bohužiaľ, niektorí už ani prídavné meno od Pešti nevedia si utvoriť správne. Hovoria a píšu „peštský“, hoci po slovensky bolo vždy len *peštiansky*. (1934/1935, s. 192).

Rýchlovlak = rýchlik. – Druhotvar „rýchlovlak“ ako nepotrebný a nevhodný je odsúdený na zánik. Čím skôr zanikne, tým lepšie. (1937/1938, s. 109).

Spásonosný? – Toto prídavné meno najlepšie dokazuje, ako sa zažerie takáto rečová nepodarenina, hoci máme dobré slovo poruke. (1940/1941, s. 126).

Maškrta-pomlska. – Je to priam strašné, ako sa počesťuje slovník spisovnej slovenčiny. Nedávno našiel som v diele známeho slovenského spisovateľa slová *pomlska* a *mlsať*. Nuž, prosím pekne, to je tak, že české deti „mlsajú“, ale slovenské *maškrtia*, podobne miesto českého slova „pomlska“ hovorievame *maškrta*. (Sjo. 1933/1934, s. 215).

Pravda, s vaničkou bolo niekedy vyliate aj dieťa. Viaceré jazykové javy, ktoré puristi neodporúčali, resp. odsudzovali, sa ustálili a ako súčasť spisovného úzu a kodifikácie sa používajú dodnes (napr. *tajuplný, meniny, zmrzlina, sebastačný, dopoludnia, kúzlo, odčiniť, zinok, dialnica*). A naopak, možno nájsť aj také javy, ktoré

---

²⁶ Napríklad A. Jánošík publikoval sériu s názvom *Niečo zo školskej slovenčiny*, resp. *Zo školskej slovenčiny* (1933/1934 – 1938/1939), P. Tvrдый: *Chybné slová a väzby, ktorým treba v slovenčine vyhýbať* (deväť dielov v prvom ročníku 1932/1933), M. Knap: *Niekoľko upozornení* (1932/1933, 1933/1934), celá rubrika *Rozličnosti*, ale aj ďalšie rubriky (*Poznámky a správy, Slovenčina vo verejnom živote, Slovenčina v učebniciach, Z našich časopisov*).

odporúčané boli, no v súčasnosti sa nepoužívajú (napr. *mrazivo* „zmrzlina“, *plnivé pero* „plniace pero“).

Kritické hlasy (tie dobové²⁷ aj tie s odstupom času) upozorňovali aj na nedostačnú odbornú úroveň viacerých príspevkov. Na to H. Bartek reagoval týmito slovami (1937/1938, s. 293):

„S prvým ročníkom Slovenskej reči prihovárali sme sa k čitateľom, o ktorých sme presne nevedeli, aké je ich jazykové vzdelanie. Nuž popularizovali sme azda viac, než bolo treba. Išlo nám o to uviesť čím viac príkladov na nesprávnosti, a to takým spôsobom, aby si to čitateľ čo najľahšie zapamätal. Keby sa o každom slove alebo tvare malo uviesť všetko, čo o ňom vie jazykoveda povedať, ľahko by sme vyhovelí požiadavkám vedeckej úplnosti, ale potom Slovenská reč prestala by mať praktické poslanie a stala by sa lingvistickým orgánom, o ktorý by mali záujem iba odborníci. Vedome sme sa usilovali postupne spájať zreteľ praktický s číro lingvistickým. Chceli sme a chceme, aby v každom čísle našiel svoje i čitateľ-neodborník i lingvista“.

Taktiež je potrebné pripomenúť, že nie všetky príspevky majú „čierno-bielý“ charakter. Občas sa zjavujú interpretácie, v ktorých sa pracuje s funkčnou diferencovanosťou. Napríklad pri porovnávaní dvojice *fabrikát* – *výrobok* sa síce uprednostňuje domáce synonymum, no s poznámkou, že „slovo „fabrikát“ možno užiť v hanlivom smysle“ (1937/1938, s. 172).

Nie je úlohou tohto textu systematicky analyzovať spôsoby a adekvátnosť puristickej práce v SR ani viaceré diskusie a polemiky, ktoré sa čiastočne aj na stránkach SR viedli (k tomu čiastočne porov. časť 6.). Táto téma si zaslúži podrobné a samostatné spracovanie (k niektorým jej aspektom porov. napr. Jánsky 1940; Peciar 1943, 1963; Ondrejovič 2014, 2015; Múcsková 2017). Nazdávame sa, že hoci jazykový purizmus aplikovaný na stránkach SR bol protirečivý, viac pozitívne ako negatívne prispel k vývinu spisovnej slovenčiny a nezanedbateľným spôsobom pomohol pri stabilizácii spisovnej normy najmä v 30. rokoch 20. storočia.²⁸

Okrem príspevkov, zameraných vyslovene jazykovopracovne a jazykovokriticky, ktoré majú v prvom období prevahu, sa v SR odtláčajú jednak už predtým

---

²⁷ Ku kritikom patrili napríklad J. Stanislav, na ktorého H. Bartek reagoval obsiahlym, štvordielnym článkom (1937/1938, s. 50 – 57, 85 – 90, 163 – 169, 289 – 300), ale najmä Š. Peciar (napr. 1942/1943, 1943a, 1943b, 1949/1950).

²⁸ Porov. napr. konštatovanie V. Blanára (1948/1949, s. 17), že puristami „odporúčané výrazy sa zväčša v spisovnom jazyku vžily“. S. Ondrejovič (2003b) pripomína, že odhad R. Krajčoviča (zdrojový text sa neuvádza) o 70 % puristami správnych odhadnutí je „veľmi hrubý“, pričom sa odvoláva aj na správu J. Kačalu o činnosti pracovnej skupiny na posúdenie starších kodifikačných príručiek. Tu sa píše, že komisia zaujala v 46 % prípadov odlišné stanovisko, ako sa zaujalo v prvých desiatich ročníkoch SR (1978, s. 296). Podľa komisie teda v mierne nadpolovičnej väčšine sa v SR odporúčali jazykové javy, ktoré sa v 70. rokoch hodnotili ako spisovné.

publikované texty A. Bernoláka, M. Godru, L. Štúra, S. Czambela, J. Škultétyho, jednak texty, ktoré možno označiť za vedecké štúdie.

Tieto komunikáty sú dôkazom, že SR v tom čase nebol výlučne prakticky či prakticisticky zameraným časopisom, ale že to bola dôležitá platforma pre rozvoj vedeckej lingvistickej slovakistiky. Samozrejme, s poznámkou, že vedecká úroveň príspevkov bola rôzna a je potrebné ju posudzovať s ohľadom na stav poznania danej doby.

Oblasť fonetiky, fonológie a ortoepie reprezentujú práce H. Barteka, A. Jánošíka, S. Petříka, L. Meliša-Čugu, Š. Sobolovského, V. Uhlára, J. Sliachana, A. Boleka – A. Zaunera (pod značkou B + Z). Dve dôležité a rozsiahle štúdie o fonológii (*Fonologia a štúdium slovenčiny*) a ortoepii (*K základom slovenskej ortoepie*) publikoval L. Novák. Ďalšie fonologické štúdie vyšli z pera Š. Peciar (o fonologickom vzťahu konsonantov *f* – *v* a o fonologickom stave hlásky *ä*, ktorú nepovažoval za samostatnú fonému). Početné morfológické príspevky publikovali H. Bartek, B. Letz, J. Mihál, R. Uhlár, J. Chripko, A. Jánošík, E. Jóna, S. Mazúr, Š. Peciar, J. Vavro a iní. Písali najmä o skloňovaní substantív (domácich aj prevzatých, apelačných aj propriálnych), o slovesách (pasívum, participiá, vid), o tvaroch zámen, o jednotlivých predložkách a spojkách, ich významoch a funkciách. Syntaxou sa zaoberali predovšetkým H. Bartek, B. Letz, J. Mihál, P. P. Zgúth, J. Holý, J. Vavro (najmä otázky väzby, slovosledu či funkcie spojok). Slovtvorbu okrem niekoľkých výnimiek (napr. A. Jánošík, S. Mazúr, Š. Peciar) dominantne zastupujú početné štúdie B. Letza.

Veľká pozornosť sa venovala terminologickým otázkam, napr. právnickej (F. Jesenský, J. V. Ormis), zoologickej (O. Ferianc, J. Martinka), botanickej (J. Martinka), geografickej (J. Martinka), obchodnej (Š. Tóvik), hudobnej (J. Kresánek), filozofickej terminológii (G. Povala), ďalej technickému názvosloviu (J. Ferényi), ale aj jazykovednej terminológii (B. Letz, L. Šmelík).

Svoje miesto majú dialektologické texty, najmä súpisy nárečových slov a výrazov (P. P. Zgúth, J. Okál, J. Orlovský, P. Beláček, E. Pauliny), ale aj príspevky o zapisovaní nárečových textov (E. Jóna), o vzťahu spisovného jazyka a nárečia (J. Mihál, M. Koperdan) a ďalšie témy (J. Liška, S. Mazúr).

Zastúpené sú aj etymologické práce, týkajúce sa nepropriálnej aj propriálnej lexiky (H. Bartek, J. Martinka, J. Žigo, S. Mazúr, Š. Peciar, L. Meliš-Čuga), v menšej miere onomastické – toponomastické (P. Florek, J. Martinka, S. Mazúr), štylistické (o novinárskom štýle písali P. P. Zgúth, J. Vavro, V. Polakovičová) a ortografické príspevky (B. Letz, J. Mihál, J. Barát, J. Žigo, H. Bartek, S. Petřík). Záujem o pravopisnú problematiku sa mierne zintenzívňuje na prelome 30. a 40. rokov v súvislosti s diskusiou o nových pravidlách slovenského pravopisu. Nová redakcia (A. Jánošík s J. Škultéty) napríklad explicitne spomína otázku písania predpony *z-/s-*, *zo-/so-*,

a to hneď dvakrát v úvodníku v roku 1938/1939 (s. 209), ako aj v roku 1941/1942 (s. 1) (tejto otázke sa venovali aj ďalšie práce). Rozsiahly, osemdielny text s názvom *Pravidlá slovenského pravopisu a prax* publikoval J. Barát v dvoch ročníkoch (1940/1941 a 1941/1942).

Jazykom v umeleckej literatúre sa zaoberali B. Letz, S. Mečiar, J. Mihál, R. Uhlár, R. Brtáň, J. Vavro. Za zmienku tiež stojí, že publikačne sa v tomto období angažovali aj spisovatelia a prekladatelia (napr. J. Smrek, J. Cíger-Hronský, Z. Jesenská).

Ako si všimol aj S. Ondrejovič (2003b, s. 13), najvšestrannejším a jedným z najagilnejších autorov tohto obdobia bol B. Letz, ktorý uverejnil 47 príspevkov (takmer bezvýnimčne išlo o štúdie). Venoval sa morfológii, syntaxi, slovotvorbe aj ortografickým otázkam a výrazným spôsobom prispel k vedeckej úrovni časopisu v tom období. Jeho prínosu v dejinách časopisu sa preto v tomto jubilejnom čísle prirodzene venuje pozornosť vo viacerých štúdiách. Z ďalších aktívnych autorov okrem hlavného redaktora H. Barteka možno spomenúť J. Mihála, O. Ferianca, J. Martinku, M. Knapa, S. Mazúra či J. Orlovského.

Na konci 30. a na začiatku 40. rokov sa o publikačné slovo prihlásili ďalší autori, ktorí v nasledujúcom období patrili nielen k prominentným prispievateľom SR, ale zaradili sa aj medzi výrazných aktérov svojej generácie a popredných predstaviteľov slovenskej jazykovedy vôbec (E. Jóna, Š. Peciar, E. Pauliny, J. Stanislav, V. Uhlár). Pre zaujímavosť uvádzame, že podpísaná²⁹ žena-autorka sa na stránkach SR prvýkrát objavuje v šiestom ročníku (1936/1937, č. 6 – 7). Je ňou Ľudmila Škultéty-Pikulová s príspevkom *Niekoľko častých chýb*.

Po výmene vedenia časopisu v roku 1939 sa v poslednom trojčíslu 8 – 10 (*Na vysvetlenie*, 1938/1939, s. 209 – 210) dočítame okrem, takpovediac, naznačenia administratívnych okolností aj o zameraní časopisu. S rovnakým podtitulom (*mesačník pre záujmy spisovného jazyka*) redakcia avizuje, že zameranie časopisu sa nemení, avšak ohlasuje ústup z „bojových“ pozícií v prospech „pokojného, trpezlivého“ bádania.³⁰ Táto transformácia sa nezrealizovala okamžite a puristicko-obranárska línia slabla postupne. V období 1939 – 1944, teda pod redaktorskou taktovkou A. Jánošíka a J. Škultétyho, sa ešte silnejšie prejavuje príklon k vedeckému skúmaniu sloven-

²⁹ Množstvo textov (najmä rozličností) v prvej dekáde nie je signovaná, takže pohlavie autora nie je možné určiť.

³⁰ „Program Slovenskej reči ostáva ten istý ako doteraz, len spôsob práce sa mení v smysle dejinnej skutočnosti, že slovenčina stala sa výlučným štátnym jazykom v Slovenskej republike. Bojová fáza v obrane slovenčiny je skončená, nastáva čas na pokojné, trpezlivé skúmanie, zošľachtovanie a normovanie slovenského jazyka. Pre nové výskumy otvárame osobitnú rubriku v Slovenskej reči, v ktorej budeme podávať teoretické námety na spracúvanie slovenského jazyka i praktické rady na dopĺňanie Pravidiel slovenského pravopisu. Slovenčina, hoci je gramaticky založená už od čias Bernolákových a Štúrových, nie je ešte celkom dobudovaná. Okrem toho slovenčinu treba ešte aj obroditiť, omladiť bohatstvom súčasných slovného pokladu z nárečí, v ktorých nájdeme dobrú pomoc aj pri ustáľovaní novej slovenskej terminológie rozličných odborov.“ (s. 209 – 210).

činy, ku ktorému sa pridružuje zreteľ na praktickosť, ale stále aj delimitácia na osi domáce – cudzie a príklon k domácemu, t. j. k nárečovému základu: „K našej práci budeme potrebovať pomoc všetkých tých, ktorí sa zaujímajú o slovenčinu, o jej praktické štúdium a chcjú ju mať vedecky spracovanú na pevnom podklade slovenskom, to jest na všeobecných systémoch, vyzporovaných v slovenských nárečiach, a nie systémy cudzie. Na tomto vedeckom základe budeme môcť ešte mnoho neslovenského odstrániť zo spisovnej reči.“ (1940/1941, s. 3).

3.3. SR AKO ČASOPIS PRE OTÁZKY JAZYKOVEJ KULTÚRY (1946 – 1949/1950)

Po poldruharočnej pauze vynútenej vojnovými okolnosťami SR pokračovala vo svojej existencii od začiatku roka 1946 ako *časopis pre otázky jazykovej kultúry* (tento podtitul niesla do konca ročníka 1949/1950). V redakčnom úvode (1946, s. 4) sa ciele časopisu formulujú takto: „Slovenská reč bude: 1. skúmať súčasný spisovný jazyk a odhaľovať jeho vnútornú sústavu; 2. vykladať spracovanie jeho normy v Pravidlách, dopĺňať ich a pripravovať ich opravu; 3. sústavne sledovať spisovnú prax a jazykovou kritikou posudzovať jednotlivé jazykové prejavy podľa ich určenia, t. j. s hľadiska funkčného; 4. informovať verejnosť o jazykovedných prácach; 5. poskytovať porady vo veciach jazykovej správnosti.“ Ako sa ďalej poznamenáva, za aktuálne sa považovali otázky pravopisu v súvislosti s avizovanou pravopisnou reformou, ale aj viaceré nedoriešené, resp. neriešené gramatické, štylistické a lexikálne otázky.

Hneď za týmto redakčným predslovom nasleduje článok J. Stanislava *Úlohy slovenskej jazykovedy* (1946, s. 5 – 12), v ktorom sa konštatujú viaceré medzery vo výskume slovenského jazyka a potreba ich postupného zaplňania: veľká vedecká gramatika, historická gramatika a s tým súvisiaci heuristický výskum a vydávanie starých písomností, v ktorých sa slovenčina uplatňovala, výskum vlastných mien (osobitne sa uvádza výskum priezvisk), výkladový slovník (konštatuje sa trieštenie síl, keďže v tom čase sa pracovalo na dvoch lexikografických dielach, v Martine aj v Bratislave³¹), dialektologické výskumy. Pokiaľ ide o pravopisné reformy, Stanislav nabáda k opatrnosti a rozvážnosti: „V nijakom vyspelom národe sa pravidlá spisovnej reči nemenia po každých 5 – 6 rokoch.“ (s. 11).

V tomto období sa v rámci výskumu zvukovej stavby pozornosť venuje kvantite (najmä v súčinnosti s tvorením slov), vznikovým a zánikovým alternáciám či samohláskovým skupinám v prevzatých slovách (Š. Peciar, A. Jánošík, S. Mazúr, J. Orlovský, L. Dvonč). Morfológické príspevky sa venovali najmä otázkam deklinácie substantív (domácich aj prevzatých), numerálií, verbálnej kategórii času a prechodným zvratným slovesám (J. Orlovský, Š. Peciar, A. Jánošík, L. Dvonč, J. Ho-

³¹ O tejto skutočnosti sa vo svojich spomienkach zmieňuje aj E. Jóna (1986, s. 287).

recký, E. Jóna, M. Marsinová). Syntaktická tematika je zastúpená len jednou štúdiou (J. Vavro písal o syntaxi číslovky *jeden*). Slovtvorné príspevky sa venovali prechýľovaniu cudzích priezvisk, prevzatých podstatným menám z hľadiska odvodzovania, ako aj niektorým konkrétnym slovám a ich odvodeninám (J. Žigo, L. Meliš-Čuga, A. Jánošík, V. Polák). Onomastický výskum reprezentujú práce o miestnych názvoch, starých slovenských menách, obyvateľských menách, ako aj gréckych a latinských menách v slovenčine (J. Stanislav, E. Jóna, J. Horecký). Ortografická problematika sa týka otázok veľkých začiatočných písmen vo vlastných menách, interpunkcie, rozdeľovania slov, prepisovania mien z iných grafických sústav, ako aj návrhom na reformu slovenského pravopisu (J. Horecký, J. Orlovský, E. Jóna, J. Ružička).

Zastúpené sú tiež príspevky o odbornej terminológii (F. Oktavec, I. Zmoray, J. Horecký, S. Mazúr), dialektológii (P. P. Zgúth), etymológii (V. Polák, L. Meliš-Čuga), jazykovej situácii spisovnej slovenčiny (E. Jóna, E. Pauliny), vývine jazyka (A. Jánošík, J. Stanislav), o jazyku umeleckej literatúry (J. Bystričan, M. Marsinová), ale aj o jazyku v žurnalistike (L. Čunderlík), ba dokonca o fenoméne, ktorý by sme súčasnou terminológiou nazvali komunikačný register (F. Oktavec napísal štúdiu o vojenskej slovenčine). Osobitná pozornosť sa venuje jazykovej kultúre a jazykovému vzdelávaniu (J. Štolc, Š. Peciar).

Na konci 40. rokov registrujeme aj prvé príspevky, v ktorých sa odrážajú ideologické pomery poľbruárovej Československej republiky, ktorá sa stala satelitom komunistického Sovietskeho zväzu. V miernejšej podobe to vidno v štúdiu J. Horeckého *Odras revolúcie v jazyku* (1949/1950, s. 161 – 164), ktorá poukazuje na zmeny v slovnej zásobe slovenčiny (najmä pod vplyvom ruštiny) po roku 1948. Ideologicky pregnantnejšie sa to prejavuje v príspevku A. V. Isačenka *Základy materialistickej jazykovedy* (1949/1950, s. 65 – 74), kde kritizuje tzv. buržoázu jazykovedu (v mladogramatickej a štrukturalistickej podobe) a konštatuje, že „s nastolením socialistickej spoločnosti na území jednej šestiny sveta muselo dôjsť k prenikavej revízii všetkých vedných disciplín pod zorným uhlom nových teoretických a svetonáhľadových zásad, na ktoré sa opierala revolučná teória a prax v Sovietskom sväze“ (s. 67). Ako jediný „správny“ metodologický prístup postuluje materialistickú jazykovedu, ktorá vychádza z poznatkov marxistickej filozofie. Š. Peciar v štúdiu *Jazykový purizmus a apretorská prax* (1949/1950, s. 257 – 273) hodnotil purizmus ako prejav vyhraného buržoázneho nacionalizmu zazlievajúc mu „poľovanie na cudzie slová“ a brzdenie zdravého vývoja jazyka. Pripisovanie negatívnych atribútov purizmu a štvavé politické prejavy (porov. aj Múcsková 2017, s. 52 – 53) vyrobili z purizmu nepriateľa marxistickej jazykovedy a hrubým spôsobom posunuli interpretáciu puristických aktivít do ideologickej roviny.

Z autorov, ktorí publikačne v SR v tomto období debutovali, možno spomenúť mená ako V. Blanár, F. Buffa, L. Dvonč, L. Durovič,³² G. Horák, J. Horecký, L. Čunderlík, M. Marsinová, F. Miko, J. Ružička, M. Ševčechová-Hayeková či J. Štolc.

3.4. SR AKO JAZYKOVEDNÝ MESAČNÍK PRE ŠKOLU A PRAX (1950/1951 – 1952/1953) A ČASOPIS PRE PRAKTICKÉ OTÁZKY SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY (1954)

Didaktickým otázkam sa v SR venovala sporadická pozornosť aj predtým,³³ no od ročníka 1950/1951 dochádza k výraznej zmene zamerania SR, čo sa odzrkadlilo aj v podtitule *jazykovedný mesačník pre školu a prax*, ktorý časopis mal tri ročníky (1950/1951 – 1952/1953). Podtitul *časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy* niesla SR v jednom ročníku (1954).

Pri charakteristike predchádzajúcich 15 ročníkov Š. Peciar opakuje svoje hodnotenia puristov, ktorí boli „odborne vyškolení pozitivistickou mladogramatickou metódou a ideologicky odchovaní buržoáznym nacionalizmom“ (s. 1). Konštatuje, že hoci časopis neostal po celý čas v jednotnej puristickej línii a postupne sa v ňom odrazili aj vplyvy funkčnej a štrukturalistickej jazykovedy a ojedinele aj marxistická orientácia, celkovo toto obdobie podľa neho charakterizuje „eklekticismus a bezzásadovosť, nedostatok vyhranenej ideovej línie“ (s. 2). V nadväznosti na to avizuje zásadnú zmenu ideologického zamerania, pričom sa odvoláva najmä na J. V. Stalina: „jediná správna cesta, po ktorej nám treba kráčať, je cesta marxizmu-leninizmu, cesta historického a dialektického materializmu“ (s. 2). Stalinov kult sa na stránkach SR prejavil aj odtlačením niekoľkých jeho textov³⁴, ako aj z ruštiny preložených či domácich článkov o význame Stalina pre marxistickú jazykovedu³⁵. V tomto období vychádzajú viaceré ďalšie ideologicky poplatné texty. Pri hodnotení ich odborného prínosu je však dôležité brať do úvahy dobovú situáciu a snažiť sa o objektívne zváženie, ktoré ideové aspekty negatívnym spôsobom ovplyvnili odbornú kvalitu a v ktorých prípadoch išlo o „povinný kolorit doby“ (porov. aj poznámku pod čiarou č. 10 v príspevku Ľ. Liptákovej v tomto jubilejnom čísle).

V roku 1954 aj v nadväznosti na zmenu podtitulu badať ústup textov vyslovene zameraných na školskú prax. Okrem jednej správy a viacerých recenzií na učebnice alebo diela s didaktickou tematikou sú to tieto štúdie, resp. diskusné príspevky: *Nové*

³² Ten sa nedobrovoľne odmlčal a ďalší text v SR uverejnil až po revolúcii v r. 1991.

³³ Podrobnejšie v príspevku Ľ. Liptákovej v tomto čísle.

³⁴ *O marxizme v jazykovede* (1950/1951, s. 6 – 21), *K niektorým otázkam jazykovedy* (1950/1951, s. 33 – 36), *Odpoveď súdruhom* (1950/1951, s. 37 – 43).

³⁵ *Stalinove štúdie o jazykovede a kultúra jazyka* (Jóna 1950/1951 s. 161 – 165), *Hlavné úlohy pri vyučovaní ruštiny v škole vo svetle učenia J. V. Stalina o jazyku* (Dobromyslov – Solovjov 1951/1952, s. 73 – 85), *Význam prác súdruha Stalina pre rozvoj sovietskej jazykovedy* (Vinogradov 1951/1952, s. 65 – 72).

Pravidlá slovenského pravopisu a naša škola (G. Horák 1954, s. 8 – 19), *Rozširujeme a spresňujeme slovnú zásobu žiakov* (G. Horák 1954, s. 129 – 135), *Písanie mien cudzích miest v učebniciach zemepisu* (Dvonč 1954, s. 149 – 151), *Štylistika v teórii a v školskej praxi* (Jóna 1954, s. 161 – 165), *Vyučovacia hodina na tému „Slovo v kontexte a viacvýznamovosť slova“* (Kornejevová 1954, s. 144 – 149).

Pohľad na texty publikované v tomto období ukazuje, že SR nemožno zredukovať len na časopis „školský a popularizujúci“. Prirodzene, dominujú texty v súlade s didaktickým zameraním periodika. V rubrikách *Rozličnosti* a *Drobnosti* sa uverejňovali miniatúrne poučenia tak ako v predchádzajúcom či nasledujúcom období. V rubrikách *Štúdie* a *Podnety a diskusie* sa publikovali aj príspevky, ktoré neboli vyslovene didakticky zamerané, ale, prirodzene, poznatky z nich možno využiť aj v edukačnom procese.

V tomto období sa pozornosť už tradične venovala otázkam formálnej morfológie – najmä skloňovaniu podstatných mien, ale aj časovaniu sloviess a neurčitým slovesným tvarom (L. Dvonč, A. Jánošík, A. V. Isačenko), prehľadu slovných druhov (E. Jóna). Zo syntaxe sa pozornosť sústreďovala na slovosled, zložené súvetie, elipsu a aktuálne členenie výpovede, interpunkciu ako signalizátora syntaktických vzťahov a na niektoré ďalšie témy (E. Pauliny, J. Orlovský, J. Ružička).

Z lexikológie a lexikografie to boli štúdie o základnom slovnom fonde (Š. Peciar), o prevzatých slovách v slovenčine (J. Ružička), o význame slov (E. Jóna), o žargonizmoch (V. Uhlár), o strojárskom slangu (J. Petrikovič), o slovníku cudzích slov (M. Šalingová). Rozsiahly prehľad o slovenskej a českej lexikografii publikoval E. Jóna. Prehľad tvorenia substantív, adjektív a verb pripravil J. Horecký,³⁶ jednotlivostiam sa venovali aj ďalší (napr. J. Ružička). Dvojčíslo 3 – 4 (1954) je tematicky zamerané na lexikografiu.

Ortoepický výskum zastupuje štúdia V. Uhlára o spisovnej výslovnosti, práca A. Habovštiaka o výslovnosti *le, li*. Morfonologickej problematike (kvantite predpôň) sa venoval J. Štolc.

Štylisticky je zameraný príspevok M. Marsinovej, jazyk umeleckých textov skúmali E. Jóna, A. Habovštiak, G. Horák, M. Darovec, A. Pranda, odborný štýl analyzoval J. Horecký a druhy prejavov E. Pauliny, reč v rozhlase priblížil G. Horák. Pokračovalo sa aj v publikovaní príspevkov zameraných na odbornú terminológiu (J. Horecký, J. Dujčíková). J. Horecký uverejnil aj text o preklade odbornej literatúry. Na stránkach SR sa v tomto čase viedla aj časť diskusie o prekladaní umeleckej literatúry (P. Branko, V. Uhlár, Z. Jesenská, Š. Peciar, J. Horecký, V. Lapárová; bližšie porov. časť 5. a ešte podrobnejšie v štúdiu M. Gavurovej v tomto čísle).

³⁶ V poznámke na začiatku príspevku sa uvádza: „Učebná látka, ktorú predpisujú osnovy pre druhý ročník gymnázií.“ (1950/1952, s. 44). Túto štúdiu však môžeme považovať za skicu jeho neskoršej monografie *Slovo tvorná sústava slovenčiny* (Horecký 1959).

Ortografická problematika sa prirodzene kumulovala najmä do diskusie o Pravidlách slovenského pravopisu (1953) (V. Blanár, J. Oravec, E. Jóna, J. Horecký, Ľ. Meliš-Čuga, L. Dvonč a i.). Diskusné príspevky a znenie úvodu PSP ponúka samostatné dvojčíslo 11 – 12 v ročníku 1952/1953. V roku 1954 sa v diskusii o PSP pokračovalo.

V tomto období publikačne debutovali V. Budovičová, M. Darovec, V. Dujčíková (Slivková), A. Habovštiak, K. Habovštiaková, M. Ivanová-Šalingová, R. Krajčovič, E. Kučerová, O. Malíková, P. Ondrus, J. Oravec, E. Sekaninová-Čulenová, R. Schnek či E. Smiešková.

3.5. SR AKO ČASOPIS PRE VÝSKUM A KULTÚRU SLOVENSKEHO JAZYKA (1955 – 1970) A ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKEHO JAZYKA (1971 – DOTERAZ)

Zmena tematického zamerania nastáva od roku 1955, keď sa opätovne mení podtitul, tentoraz na *časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka*. Publikovanie edukatívne ladených príspevkov sa totiž začalo sústreďovať do novovzniknutého špecializovaného časopisu *Slovenský jazyk a literatúra v škole* (vychádzal od roku 1955).

Sledované obdobie nečleníme podľa podtitulov, ktoré sa odlišujú len (ne)prítomnosťou konceptu jazykovej *kultúry*, ale podľa iných dvoch podnetov. Prvým je významný spoločenský míľnik, rok 1989, ktorý prirodzeným spôsobom ovplyvnil aj dianie v jazykovede, najmä v podobe oslobodenia od oficiálnej štátnej ideológie, čo následne našlo odraz v organizácii jazykovednej práce, ale čiastočne aj v modifikácii tém a metodologických prístupov v príspevkoch publikovaných v SR. Druhým impulzom boli zmeny, ktoré sa udiali v redakcii na prelome tisícročí a ktoré taktiež ovplyvnili chod časopisu. Na základe týchto faktorov sledovanú etapu ďalej členíme na tri obdobia: 1955 – 1989, 1989 – 2000, 2001 – 2022.

3.5.1. Obdobie 1955 – 1989

V sledovanej etape sa výskumná pozornosť sústreďovala na široký diapazón tematických okruhov. Najviac textov sa venuje morfológii (vyše 200 príspevkov³⁷), potom syntaxi, slovtvorbe, onomastike, lexikológii, fonetike a fonológii (v rozpätí cca 110 – 150). V rozmedzí cca 60 – 90 príspevkov sú zastúpené témy jazykových kontaktov slovenčiny, spisovného jazyka, jazyka v umeleckých dielach, ortografie, dejín spisovnej slovenčiny, štylistiky, dialektológie, lexikografie a vývinu slovenčiny. 40 a menej príspevkov sa venuje frazeológii, etymológii, terminológii a translatológii.

V rámci morfológie rezonovali otázky deklinácie menných slovných druhov (najmä substantív), konjugácie a neurčitých tvarov sloviess, slovnodruhovej delimi-

³⁷ Do úvahy berieme len texty z rubriek štúdie a diskusie.

tácie, gramatických kategórií, sémantickej klasifikácie v rámci jednotlivých slovných druhov, slovnodruhovej homonymie, gramatickej morfológie, variantnosti, ďalej sa riešili otázky formy, významu a funkcií konkrétnych slov alebo skupín slov zo synchronického aj vývinového hľadiska, v menšej miere to boli štylistické a pragmatické aspekty morfológie (E. Bajzíkova, L. Dvonč, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, J. Holý, E. Horák, G. Horák, J. Horecký, J. Jacko, M. Ivanová-Šalingová, J. Kačala, A. Keder, F. Kočiš, Š. Koperdan, M. Marsinová, J. Mihál, F. Miko, P. Ondrus, J. Oravec, E. Pauliny, Š. Peciar, J. Ružička, J. Rybák, J. Sabol, E. Smiešková, J. Štolc, V. Uhlár, M. Urbančok a i.).

Syntaktické témy zahrnujú vetnočlenskú, vetnú, polovetnú aj súvetnú problematiku, textovú syntax, morfológické stvárnenie syntaktických jednotiek, rozvíjanie teórie intencie a valencie, príznakové syntaktické konštrukcie, syntax vo vzťahu k suprasegmentom či vzťah interpunkcie a syntaxe (E. Bajzíkova, M. Darovec, L. Dvonč, J. Findra, J. Holý, G. Horák, J. Hrbáček, J. Chovan, J. Jacko, J. Kačala, F. Kočiš, M. Marsinová, F. Miko, J. Mistrík, J. Mlacek, G. Moško, J. Nižníková, P. Ondrus, J. Oravec, E. Pauliny, J. Ružička, J. Rybák, R. Schnek, V. Uhlár, P. Žigo).

Pokiaľ ide o tvorenie slov, rozvinuté boli otázky jednotlivých slovotvorných prostriedkov, slovotvorných alternácií, ortografie kompozít, slovotvornej paradigmaticky a sémantiky, variantnosti, konkurencie, synonymie, produktivity, statusu niektorých hraničných prvkov (napr. slovesného podstatného mena, reflexivizácie), slovotvorby v nárečiach, vzťahu slovotvorby a morfológie, v jednotlivostiach najmä tvorenie obyvateľských mien a adjektív od toponým (F. Buffa, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Furdík, M. Hayeková, J. Horecký, J. Jacko, J. Kačala, F. Kočiš, M. Marsinová, Š. Peciar, J. Šikra, V. Uhlár a i.).

Výrazne zastúpené sú príspevky z onomastiky. Pravda, zväčša nejde o onomastiku vo vlastnom zmysle slova, skôr o onomastickú gramatiku v užšom zmysle, t. j. o prierezové témy týkajúce sa najmä ortografických, morfológických, slovotvorných a kontaktologických otázok proprií (L. Dvonč, J. Horecký, J. Ružička, V. Uhlár a i.). Onomastická teória a metodológia sa na stránkach SR objavuje pomerne zriedkavo. Za „viac onomastickú“ možno považovať diskusiu o štandardizácii toponým, ďalej príspevky o fungovaní proprií v umeleckých textoch, o chronologickom a geografickom rozvrstvení jednotlivých typov vlastných mien, o chotárnych názvoch vetného typu, o statuse onomastiky a analýzy jazykových, historických, spoločenských, geografických a iných súvislostí konkrétnych proprií (M. Majtán, J. Matejčík, Š. Peciar, J. Stanislav, V. Uhlár). Osobitne stoja príspevky o etymológii onymie (Š. Ondruš, A. Pršo, V. Uhlár).

V rámci lexikológie sa pozornosť venovala otázkam členenia slovnej zásoby, začleňovania nových jednotiek, faktorom ovplyvňujúce rozvoj slovnej zásoby, jednotlivým lexikálnym jednotkám, typom a tematickým skupinám lexikálnych jedno-

tiek, formálnym, významovým, paradigmatickým, komunikačno-pragmatickým a kolokačným aspektom, ďalej otázkam fungovania lexikálnych jednotiek v rôznych druhoch textov, komunikačných sfér a variet, to všetko v synchronných aj diachrónnych súvislostiach, miestami aj s presahom do lexikografie (V. Blanár, V. Budovičová, J. Dolník, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, M. Hayeková, J. Horecký, M. Ivanová-Šalingová, J. Kačala, F. Kočiš, M. Pisárčiková, S. Ondrejovič, M. Pisárčiková, E. Tibenská, V. Uhlár a i.).

Výskumy zvukovej stavby slovenčiny sa zameriavali na spisovnú výslovnosť, výslovnosť jednotlivých hlások a hláskových skupín z ortoepického aj ortofonického hľadiska, výslovnosť prevzatých jazykových prvkov, vzťah výslovnosti a pravopisu, kvantitu, fonologickú interpretáciu zvukových javov, prejavy neutralizačných a alternačných zmien, suprasegmentálne javy, hláskoslovný vývin, ako aj na teoreticko-metodologické otázky fóniky (L. Dvonč, J. Dudášová, Kriššáková, J. Horecký, Á. Král, J. Lenhardt, J. Liška, S. Ondrejovič, E. Pauliny, Š. Peciar, J. Ružička, J. Sabol, E. Tomajková, M. Urbančok, V. Uhlár a i.).

Problematika jazykových kontaktov zahŕňa najmä adaptáciu na rozličných úrovniach a jej realizáciu v konkrétnych lexémach či typoch lexém prevzatých z daných jazykov, taktiež aj prekladové slovníky a ojedinele metodologické otázky (F. Buffa, J. Doruľa, L. Dvonč, M. Ivanová-Šalingová, J. Jacko, J. Lenhardt, Š. Peciar, K. Sekvent, J. Škultéty a i.). Slovenčina bola aj výskumným etalónom pri komparácii s inými jazykmi, najmä s češtinou, resp. so slovanskými jazykmi (K. Buzásyová, K. Horálek, A. Habovštiak, M. Marsinová).

Pozornosť (miestami diskusná až polemická) sa venovala aj otázkam spisovného jazyka, norme, úzu, kodifikácii, jazykovej kultúre, uvádzania spisovnej normy do praxe či vzťahu spisovného jazyka a nárečí, hraníc a pôsobnosti spisovnej slovenčiny či hovorovosti (V. Blanár, J. Bosák, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, G. Horák, J. Horecký, E. Jóna, F. Kočiš, Á. Král, F. Miko, P. Ondrus, E. Pauliny, Š. Peciar, E. Ružička). V roku 1955 vyšlo monotematické štvrté číslo, ktoré obsahuje referáty a diskusné príspevky z vedeckej konferencie o norme spisovného jazyka. V r. 1967 J. Ružička aj na stránkach SR uverejnil známe tézy o slovenčine.

Výskumy slovenského jazyka v umeleckých dielach zahrnujú analýzu jazykových javov či typov jazykových javov (zvukových, morfológických, syntaktických, lexikálnych, sémantických, pragmatických, štýlových) či kompozičných prostriedkov v konkrétnych dielach, u konkrétnych autorov alebo v typoch umeleckých diel (naddruhy, druhy, žánre) (napr. D. Augustinská, M. Darovec, J. Findra, A. Habovštiak, G. Horák, F. Kočiš, M. Majtán, J. Mistrík, J. Mlacek, M. Pataková, J. Ružička, O. Sabolová, V. Uhlár, J. Vaňko).

Po vydaní PSP 1953, ako bolo spomenuté vyššie, sa rozprúdila živá diskusia jednak o konkrétnych pravopisných riešeniach uplatnených v Pravidlách, jednak

o ďalších javoch, ktoré priniesol úzus – písanie konkrétnych jazykových jednotiek (grafém, slov, morfém) či typov pomenovaní, písanie veľkých písmen, rozdeľovanie slov, interpunkcia, písanie historických mien a názvov, ortografická adaptácia, prepis z iných grafických sústav, vzťah ortografie a jazykovej kultúry a i. (L. Dvonč, G. Horák, J. Horecký, J. Jacko, J. Mlacek, J. Oravec, K. Palkovič, Š. Peciar a i.).

V príspevkoch mapujúcich dejiny (spisovnej) slovenčiny a sa pozornosť venovala jednotlivým osobnostiam (Konštantín Filozof, L. Štúr, M. M. Hodža, J. M. Hurban), obdobiam (predberňolákovské, štúrovské, po vzniku československej republiky), výročiam (napr. 863 – 1963), ako aj perspektívam ďalšieho rozvoja slovenčiny a slovakistiky. Publikované boli aj prehľadové texty o dejinách slovenskej jazykovedy (zväčša pri rôznych výročiach, napr. v rokoch 1960 a 1970 k 15., resp. 25. výročiu od konca 2. svetovej vojny, v rokoch 1968 a 1969 pri príležitosti 50. výročia vzniku 1. ČSR) (V. Blanár, J. Doruľa, E. Jóna, I. Kotulič, J. Oravec, E. Pauliny, Š. Peciar, J. Ružička, M. Šalingová).

Štylistike sa venovali V. Budovičová, M. Darovec, J. Findra, J. Holý, G. Horák, J. Horecký, M. Ivanová-Šalingová, Z. Líšková, F. Miko, J. Mistrík, J. Mlacek, Š. Peciar, F. Ruščák, J. Ružička, D. Slančová, J. Stanislav, ktorí rozvinuli charakteristiku jednotlivých funkčných štýlov a ich čiastkových aspektov (umeleckého, odborného, hovorového, rečnickeho, publicistického, esejistického, epištolárneho), terminologické problémy, ako aj otázky vzťahu frekvencie jazykových prostriedkov a ich štylistickej hodnoty v jednotlivých typoch textov či v konkrétnych textoch.

Dialektologický výskum je zastúpený témami, ako sú diferenciácia slovenských nárečí, zvukové, morfológické, slovotvorné a iné špecifiká nárečových oblastí, vzťah nárečia a spisovného jazyka, lexikografické aspekty, stav slovenskej dialektológie, slovenské nárečia v zahraničí, nárečia v umeleckej literatúre a i. (F. Buffa, J. Dudášová-Kriššáková, A. Ferencíková, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, E. Pauliny, I. Ripka, M. Smatana, J. Štolc, E. Tomajková, V. Uhlár).

V rámci lexikografie sa pozornosť venovala najmä jednotlivým aspektom dvoch výkladových slovníkov (Slovníka slovenského jazyka a Krátkeho slovníka slovenského jazyka), ako aj ďalším typom slovníkov (nárečového, historickému, etymologickému, onomastickému, prekladovému česko-slovenskému, slovníku cudzích slov) a dejinám slovenskej lexikografie (V. Blanár, V. Budovičová, J. Doruľa, A. Habovštiak, M. Hayeková, E. Jóna, J. Kačala, D. Kollár, M. Marsinová, K. Palkovič, V. Polák, M. Šalingová). O SSJ sa tiež viedli viaceré diskusie (bližšie porov. časť 6.).

Ďalšími oblasťami, ktorým sa v tomto období na stránkach SR venovala pozornosť, boli frazeológia (P. Ďurčo, J. Mlacek a i.), vývin slovenského jazyka a etymológia (V. Blanár, J. Doruľa, A. Habovštiak, F. Kopečný, R. Krajčovič, M. Majtánová, J. Mihál, Š. Ondruš, K. Palkovič, V. Uhlár), terminológia (L. Dvonč, J. Horecký, E. Kranovská, J. R. Nižnanský, D. Oroszová), translatológia (M. Hayeková, J. Mihál, J. Rybák a i.).

Ako publikačných debutantov v období 1955 – 1970 registrujeme generáciu zastúpenú menami ako J. Bosák, J. Doruľa, J. Dvončová, A. Ferenčíková, J. Findra, J. Furdík, E. Horák, J. Jacko, J. Kačala, O. Kajanová-Schulzová, A. Keder, F. Kočiš, I. Kotulič, Á. Kráľ, R. Kuchar, Š. Lipták, M. Majtán, M. Majtánová, I. Masár, Š. Michalus, J. Mistrík, J. Mlacek, J. Muránsky, Š. Ondruš, K. Palkovič, M. Pisárčiková, I. Ripka, J. Rybák, J. Sabol, E. Tvrdoň, M. Urbančok, Š. Vragaš.

V 70. rokoch debutovali napríklad K. Buzássyová, J. Kopina, E. Krasnovská, J. Dudášová-Kriššáková, E. Krošláková, J. Lauková, G. Moško, J. Nižníková, S. Ondrejovič, M. Patáková, M. Považaj, F. Ruščák, F. Sabol, O. Sabolová, K. Sekvent, M. Semjanová-Sokolová.

Z debutantov v 80. rokoch sú to J. Dolník, P. Ďurčo, M. Fazekašová, J. Gavorová-Šikrová, J. Glovňa, K. Hegerová-Matějová, J. Kesselová, T. Laliková, J. Lenhardt, K. Lifanov, M. Nábělková, J. R. Nižnanský, P. Odaloš, A. Oravcová, J. Pavlovič, E. Pícha, D. Slančová, M. Smatana, J. Šikra, M. Šimková, O. Škvareninová, E. Tibenská, L. Trup, J. Vaňko, P. Žigo.

3.5.2. Obdobie 1989 – 2000

Text úvodníka sa v SR opätovne objavuje v 1. čísle 1993 (Kočiš, *Na ceste k väčšej zodpovednosti...*, s. 3 – 5).³⁸ O udalostiach Novembra 1989 sa autor retrospektívne nezmieňuje. Vyzýva k väčšej zodpovednosti za rodnú reč v súvislosti so vznikom samostatnej Slovenskej republiky (1. 1. 1993) a novou jazykovou situáciou, v ktorej sa (spisovná) slovenčina týmto činom ocitá. Poukazuje pritom na neutešujúcu situáciu konštatovaním, že „spisovný úzus je totiž na Slovensku opovázli vo rozkolísaný“ (s. 4). V závere vo všeobecnej rovine formuluje cieľ časopisu takto: „Slovenská reč ako základný slovakistický časopis chce na svojich stránkach prinášať seriózne výsledky základného výskumu slovenského jazyka a prispievať k rozvoju jazykovej kultúry v teórii i praxi“ (s. 5).

Rok 1990 znamenal pre rozvoj slovenskej vedy nielen nový impulz slobody, ale, ako ukázali aj publikované texty, čiastočnú zmenu výskumnej paradigmy. Popri dominantných funkčno-štrukturalisticky ukotvených komunikátoch sa začali viac presadzovať texty s komunikačno-pragmatickou tonalitou.

Pravda, tým nechceme tvrdiť, že by sa pred rokom 1989 neobjavovali texty zachytávajúce „echo“ komunikačno-pragmatického obratu vo svetovej lingvistiky, ako sa viackrát bol vyjadril S. Ondrejovič v súvislosti so sociolingvistikou na Slovensku (napr. Ondrejovič 2008, s. 13). Ten istý autor ponúka prehľad sociálne³⁹ la-

³⁸ Predtým bol úvodník uverejnený v 5. čísle v roku 1987.

³⁹ Adverbium *sociálne* tu chápeme v širokom zmysle slova ako fungovanie jazyka v komunikácii, teda v spoločenskej interakcii. Ťažko ešte zovšeobecnene uvažovať o sociolingvisticky zameraných prácach, ako o tom píše S. Ondrejovič vo svojej monografii z roku 2008 na s. 107). Taktiež nie úplne vystihuje autor vec, keď v citovanej štúdií píše o sociologicky zameraných príspevkoch (Ondrejovič 2003b, s. 9).

dených príspevkov v SR v štúdiu *Sedem decénii časopisu Slovenská reč*, ktorá zahŕňa prvých 70 rokov existencie časopisu (Ondrejovič 2003b). Na tomto mieste spomenieme aspoň dva príspevky, ktoré vo svojom názve majú termíny odkazujúce na spomenutý metodologický obrat. Ide o štúdie S. Šokovej *Základné otázky sociolingvistiky* (1982, s. 33 – 40) a K. Buzássyovej *Jazyk v románe A. Bednára Ako sme sušili bielizeň. (Sociolingvistický príspevok ku skúmaniu postojov k jazyku.)* (1988, s. 269 – 282). Nie je bez zaujímavosti, že termíny *komunikácia*, *komunikačný* sa pred rokom 1990 objavujú len v názvoch dvoch príspevkov (J. Liška, *Problémy procesu rečovej komunikácie pri poruchách výslovnosti*, 1971, s. 129 – 138; J. Kopina, *Komunikačno-štylistický aspekt frazeologickej jednotky*, 1984, s. 266 – 272).⁴⁰

V každom prípade platí, že rozvinutie teoreticko-metodologického vejára po roku 1989 je v slovenskej lingvistike evidentné a dokazujú to aj texty publikované v SR. Až symbolicky túto skutočnosť reprezentuje prvá štúdia publikovaná v 1. čísle 1990 (s. 3 – 19). Ide o príspevok D. Slančovej s názvom *Anketový prieskum postojov v jazyku*, v ktorom autorka prezentuje výsledky svojej sociolingvistickej sondy. Ak sa pozrieme na prvé tri ročníky 90. rokov (1990 – 1992), tak si môžeme prečítať sériu sociolingvistických štúdií v rámci projektu Slovenčina v súčasnej komunikácii od J. Šikru (výskum jazykového vedomia; výslovnosť prevzatých slov), J. Bosáka (interpretácia niektorých morfológických variantov), M. Nábělkovej (spájateľnosť rovnakokoreňových adjektív), K. Buzássyovej (kolísanie tvarov maskulín podľa životnosti/neživotnosti), A. Oravcovej (postoje a jazykové vedomie). Prezentujú sa aj výsledky ďalších anketových prieskumov – o vyjadrovaní rozkazu a žiadosti (J. Nižníková) či o bežnej komunikácii v meste (V. Patráš). Ďalej sa publikujú príspevky o argote (P. Odaloš) či profesionalizmoch (J. Klinckovej).

V ďalších rokoch boli publikované príspevky o komunikačných registroch (reč detí a reč orientovaná na deti: D. Slančová, J. Kesselová, A. Brestovičová, Ľ. Liptáková; exorcistický register: M. Bodnárová), o jazyku seniorov (P. Bartalošová), o hovorenej podobe slovenčiny v mestskom prostredí (L. György, L. Urbancová), o bilingválnej komunikácii (M. Sloboda), o egoprezentácii (J. Sokolová), o rodovej symetrii a asymetrii (J. Štefaňáková), o komunikácii na sociálnych sieťach (N. Kolenčíková), o konkrétnych jazykových prostriedkoch z komunikačného pohľadu (napr. S. Ondrejovič, D. Slančová – M. Sokolová, M. Gavurová), o jave anómie v jazyku a spoločnosti (J. Wachtarczyková), o jazykovom obraze danej entity – konkrétne o jazykovom obraze matky v slovenčine (A. Gálisová) a o iných témach (osobitne možno spomenúť teoreticko-metodologické práce J. Dolníka o egolingvistike, jazykovom sebedomí, komunikačnej kultúre a i., integrujúce viaceré výskumné paradigmy).⁴¹ Za dôležité

⁴⁰ Pravdaže, tým nechceme tvrdiť, že existuje jednoznačný súvis medzi názvom príspevku a jeho metodologickým ukotvením. O istej a nie bezvýznamnej korelácii tu však možno uvažovať.

⁴¹ Podrobnejšie porov. v štúdiu J. Wachtarczykovej v tomto čísle.

tiež považujeme spomenúť, že v sledovanom období sa postupne začali využívať jazykové korpusy ako neoceniteľný zdroj lingvistických dát.

Ďalej stručne spomenieme klasicky vyčleňované tematické oblasti, v rámci ktorých sa, v nadväznosti na to, čo sme uviedli v predchádzajúcich odsekoch, v rozličnej miere prejavujú nové metodologické prístupy, klasickejšie nazeranie, ale nezriedka aj integrácia tzv. štrukturalistického, postštrukturalistického a komunikačno-pragmatického.

Náuku o vlastných menách reprezentujú príspevky z teoretickej onomastiky (V. Blanár, J. Krško), práce venujúce sa onomastickej terminológii (J. Krško, I. Valentová), nominačným aspektom z diachrónneho aj synchronného pohľadu (A. Ferenčíková, M. Majtán, M. Ološtiak, I. Valentová), frekvenčným aspektom (J. Krško, K. Volovská), jazykovoštruktúrnym otázkam (výslovnosti, skloňovaniu, slovotvorbe) (L. Dvonč, J. Jacko, J. Kerďo, M. Ološtiak, M. Sokolová, L. Trup, J. Wachtarczyková). Ďalej sa riešili otázky štandardizácie (I. Valentová, J. Wachtarczyková, A. Závodný), ortografie (I. Valentová, J. Wachtarczyková), etymológie (Š. Ondruš) či slovníkového spracovania proprií (Ľ. Buzássyová, I. Ripka, I. Valentová). Objavuje sa aj práca o didaktike vlastného mena (M. Beláková). Sledovali sa historické a vývinové súvislosti (J. Hladký, R. Krajčovič, M. Majtán), jednotlivé skupiny úradných aj neúradných vlastných mien – antroponým (R. Kazík, M. Gavurová, I. Kopásková, M. Majtán, V. Uhlár), zooným (M. Majtán), toponým (I. Horňanský, J. Krško, M. Majtán, P. Odaloš, P. Žigo, V. Uhlár), hydroným (Ľ. Králik, J. Krško, E. Sičáková, A. Závodný, P. Žigo), chrématoným (M. Imrichová, M. Mikušiak, P. Odaloš, P. Žigo).

Lexikologické témy sú zastúpené textami o motivačných súvislostiach lexiky (J. Dolník, M. Gavurová, M. Kováčová), o lexikálnej sémantike aj v kontexte pragmatických súvislostí (J. Dolník, J. Findra, J. Horecký, J. Šikra), o paradigmatických vzťahoch (A. Oravcová, E. Tibenská), o lexikálnej štylistike (J. Findra), o lexikografickom spracovaní rôznorodých lexikálnych javov (K. Buzássyová, M. Ološtiak – M. Ivanová – J. Genči, A. Oravcová), neologizácii (Ľ. Balážová, Z. Dobřík, J. Jacko, P. Mitter), o diachrónnych a vývinových súvislostiach lexiky (J. Doruľa, I. Valentová, P. Žigo), o jednotlivých typoch lexikálnych jednotiek (M. Gavurová – skratky, J. Kačala, M. Ološtiak, M. Wickleinová – viacslovné pomenovania, J. Kopina, E. Liptáková – okazionalizmy, P. Odaloš – argotizmy, O. Orgoňová – A. Bohunická – J. Beňová, J. Klincková – profesionalizmy, Z. Sedláčková – slangizmy, L. Palková, F. Sabol – univerbizácia a univerbáty) či o jednotlivých lexémach (E. Krošláková, F. Kočiš).

Derivatológiu zastupujú príspevky, v ktorých sa pozornosť venuje slovotvornej paradigmaticke (J. Furdík, E. Liptáková), slovotvorbe a morfológii (N. Janočková), konkrétnym slovotvorným prostriedkom, skupinám pomenovaní či pomenovaniám

(L. Dvonč, J. Jacko, A. Jarošová, K. Palkovič, A. Škapincová – P. Odaloš), slovtvorným súvislostiam proprií (L. Dvonč, M. Imrichová, J. Jacko, A. Jarošová, M. Ološtiak), sémantickým a komunikačno-funkčným aspektom (K. Buzássyová, N. Janočková), lexikografickému zachyteniu slovtvorných javov (M. Ivanová, A. Oravcová, K. Vužňáková), slovtvorbe a textike (M. Bugárová), slovtvorbe a morfematike (M. Sokolová).

Už tradične vo veľkom množstve a kvalite sú zastúpené morfológické príspevky jednak v klasickejšom funkčno-štruktúrnom vyznení, a, ako bolo spomenuté, o slovo sa výraznejšie prihlásili texty zasadené do komunikačno-pragmatických a sociolingvistických súvislostí (M. Bodnárová, J. Bosák, A. Brestovičová, J. Kesselová, D. Slančová – M. Sokolová, J. Sokolová, L. Urbancová). Pozornosť sa venovala dynamike morfológického systému (D. Guričanová – K. Kálmánová), porovnávacím aspektom morfológických javov (L. Ďurovič, L. György), významu, forme a funkcii konkrétnych morfológických javov, lexém či skupín lexém v rámci príslušných slovných druhov (L. Dvonč, A. Ferenčíková, F. Kočiš, L. Králik, M. Ološtiak, J. Pavlovič, P. Petráš, M. Šimková). Okrem toho sa riešili morfológické otázky v diachrónnych súvislostiach (M. Kopecká, K. Lifanov, K. Palkovič), morfológické stvárnenie proprií (J. Jacko), morfosyntaktické vlastnosti a ich lexikografické spracovanie (M. Ivanová, J. Nižníková – M. Sokolová, A. Oravcová). Možno spomenúť aj to, že J. Dolník predstavil koncepciu novej morfológie spisovnej slovenčiny, ktorá vyústila do kolektívnej monografie *Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny* (Dolník 2010).

Syntaktické témy obsiahli širokú škálu javov, ako napríklad charakter syntaktických kategórií (J. Kačala), syntaktické konštrukcie, ich štruktúrne a komunikačno-pragmatické dimenzie (A. Ferenčíková, M. Ivanová, J. Kačala, F. Kočiš, L. Kralčák, J. Kupcová, J. Pavlovič, J. Vaňko), príznakové syntaktické konštrukcie (E. Bajzíkova, P. Ďurčová, J. Glovňa), slovosled a aktuálne členenie výpovede (J. Horecký, F. Kočiš) či morfosyntaktické javy v textovom priestore (E. Bajzíkova, J. Kesselová).

Príspevky o dejinách (spisovnej) slovenčiny a slovakistiky sa zaoberajú jednotlivými osobnosťami, ich odkazom, príp. dielami – H. Bartek, S. Czambel, M. Godra, J. Kollár, E. Pauliny, J. M. Hurban, J. Škultéty, L. Štúr, B. Šulek, T. Masnicius a i. (J. Bosák, J. Dolník, L. Ďurovič, J. Furdík, E. Horák, J. Kačala, S. Ondrejovič, I. Ripka a i.), vybratou varietou slovenčiny v danom časovom období (K. Lifanov), vybratými jazykovými pamiatkami v danom časovom období (Š. Švagrovský). Ďalej sú to texty rezumujúce slovakistický výskum vo vybratom časovom období, v danej inštitúcii či v danej krajine (D. M. Anoca, J. Dolník, A. Jarošová a kol., F. Kočiš, S. Ondrejovič). V tejto súvislosti možno poznamenať, že pri príležitosti 80. výročia založenia JÚLŠ SAV boli v samostatnom čísle (2013, č. 6) publikované bilančné

príspevky o vedeckom výskume v jednotlivých oddeleniach ústavu v rokoch 1993 – 2013 (P. Žigo, S. Ondrejovič, A. Jarošová a kol., S. Mislovičová, M. Šimková, I. Valentová – Ľ. Králik, K. Balleková).

Práce z oblasti jazykových kontaktov slovenčiny sa týkajú prevzatých pomenovaní v rozličných súvislostiach (etymologických, jazykovoštruktúrnych, sociolingvistikých) (V. Blanár, P. Bartalošová, M. Gavurová, J. Kerďo, Ľ. Králik, O. Orgoňová, J. Skladaná, J. Šikra, L. Trup, J. Wachtarczyková – R. Garabík), ortograficko-kontaktologických javov (M. Lacináková), slovenčiny v komunikačno-pragmatických súvislostiach (A. Faragulová, M. Sloboda), ako aj slovenčiny v komparácii s inými jazykmi (F. Buffa, M. Dobříková, Z. Dobřík, J. Holčík, M. Kováčová, Ľ. Mičková).

Lexikografické štúdie sa zaoberajú predstavením koncepcie jednotlivých slovníkov, ako aj rozličnými aspektmi lexikografickej práce (Ľ. Balážová – J. Bosák, T. Bánik, Ľ. Buzássyová, M. Majtán, J. Nižníková – M. Sokolová, A. Oravcová, I. Ripka, E. Tibenská, I. Valentová), spracovaním jednotlivých javov v príslušných slovníkoch (M. Ivanová, Ľ. Králik) či históriou lexikografie (K. Gajdošová, R. Kuchar, I. Ripka, Š. Švagrovský – S. Ondrejovič). Osobitne možno spomenúť predstavenie koncepcie Slovníka súčasného slovenského jazyka (K. Buzássyová), ako aj fakt, že po vyjdení 1. zväzku SSSJ sa viedla diskusia o spracovaní niektorých jazykových javov v tomto diele (J. Kačala, K. Buzássyová, J. Findra, J. Mlacek, S. Ondrejovič).⁴²

Foneticko-fonologické príspevky sa zameriavajú na problematiku vlastností jednotlivých segmentov a skupín segmentov (L. Dvonč, J. Findra, J. Horecký, R. Pavlík), suprasegmentálnych javov (A. Bugárová, Á. Král', S. Ondrejovič, P. Petráš) či výslovnosti istých typov lexikálnych jednotiek (najmä prevzatých) (M. Ološtiak, M. Pisárčiková, J. Šikra, L. Trup). Veľká diskusia prebiehala o tzv. rytmickom krátení a jeho kodifikačnom spracovaní (Ľ. Ďurovič, L. Dvonč, S. Habijanec, J. Kačala, M. Považaj, M. Sokolová); viac porov. v časti 6.

Diskusia o spisovnej variete sa viedla najmä o realizácii a dôsledkoch niektorých kodifikačných zmien v PSP 1991 a KSSJ 1997 (porov. predchádzajúci odsek o fonológii a časť 6.). Ďalej sa objavuje diskusia o prístupoch k spisovnému jazyku a ďalších otázkach, ktoré s tým súvisia – jazykové poradenstvo, zákonodarstvo, stratifikácia a i. (J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, F. Ruščák), ako aj o spisovnej variete v diachrónnych súvislostiach (Ľ. Kralčák, K. Lifanov, M. Majtán, Š. Švagrovský – S. Ondrejovič, P. Žigo).

Ďalšie oblasti, ktorým sa na stránkach SR v skúmanom období venovala pozornosť, boli štylistika (M. Ferenčík, J. Findra, M. Horváth, J. Kesselová, J. Mlacek, F. Ruščák, D. Slančová a i.), etymológia (Ľ. Králik, Š. Ondruš, K. Palkovič, M. Pukanec, B. Varsik a i.), ortografia (A. Jarošová, L. Dvonč, F. Kočiš, M. Lacináková,

⁴² Bližšie porov. v štúdiu Ľ. Balážovej a kol. v tomto čísle.

J. Rusinková a i.), dialektológia (F. Buffa, A. Ferencíková, V. Kováčová, K. Palkovič, I. Ripka, V. Uhlár, P. Žigo a i.), frazeológia (D. Baláková, F. Buffa, J. Mlacek, M. Ološtiak, V. Kováčová, E. Krošláková a i.), terminológia (J. Findra, A. Jarošová, M. Koncová, J. R. Nižnanský a i.), výskum slovenčiny v umeleckých textoch (J. Bartko, I. Hrubaničová, J. Mlacek, J. Sabol, J. Vaňko a i.), ako aj translatológia (E. Hudcová a kol., R. Kuchar, P. Petráš – D. Munková a i.).

Spomedzi slovenskorečových debutantov v 90. rokoch možno spomenúť mená ako M. Bugárová, M. Dudok, I. Hrubaničová, M. Imrichová, A. Jarošová, J. Klincová, M. Koncová, E. Kostolanský, Ľ. Kralčák, Ľ. Králik, J. Krško, Ľ. Liptáková-Valeková, G. Múcsková, O. Orgoňová, V. Patráš, J. Pekarovičová, M. Sedláková, Ľ. Sičáková, M. Sitárová-Giger, Š. Švagrovský, J. Wachtarczyková.

3.5.3. Obdobie 2001 – 2022

Každá z generácií redaktorov SR mala ambíciu oživiť časopis, aktualizovať ho, reagovať na nové výzvy a predstaviť svoju víziu napredovania. Ale nad tým vždy stál imperatív kontinuity – povinnosť a zodpovednosť naplniť obsah časopisu a zabezpečiť jeho vydanie v tom rozsahu, štruktúre a periodicite, ktorá sa najviac približovala existujúcemu modelu. Už bolo spomenuté, že spoločenský zlom v roku 1989 redakcia SR prešla mlčaním a nejaký čas fungovala v režime zotrvačnosti. Snažila sa adaptovať na novú spoločenskú situáciu, a tak po dlhých rokoch autocenzúry časopis pre seba a svojich autorov otvoril nové horizonty. Sloboda slova a rovnosť názoru, ktorú prirodzene rešpektovali vtedajšie redakcie (pod vedením F. Kočiša a I. Ripku), umožnila v 90. rokoch napríklad rozvinutie diskusie o povahe rytmického zákona, ktorá však prerástla do omnoho hlbšieho konfliktu – konfliktu paradigiem.⁴³ Do sporu o povahu jazykovej situácie a praxe (či je havarijná, alebo uspokojivá), o úlohách jazyka a jazykovedy, teda o to, v akom konceptuálnom rámci by sa mala reflexia o súčasnom jazyku pohybovať.

Opäť, hoci v inej podobe, sa vracia motív nehatenosti – jednak nehatenosti vývoja jazyka a nehatenosti diskusie o ňom. Spomínaná polemika v SR v 90. rokoch bola redakčne nehatená a niesla množstvo sprievodných efektov (emócií, labelingu [nálepkovania], vyjadrení ad hominem), čo privalovalo potrebu hľadať spôsoby a nástroje, ako v časopise vedeckú debatu udržať, ale emočne neutralizovať. A opäť sa hľadá hrádza nehatenosti a ťnosná miera subjektivity v publikovaných textoch. Explicitne a programovo to na začiatku 66. ročníka (*Namiesto úvodu*, 2001, s. 3 – 4) formuluje nové vedenie na čele so S. Ondrejovičom, ktoré sa zaviazalo uverejňovať vyvážené príspevky zo všetkých výskumných oblastí slovakistiky. Vo vzťahu k diskusiám a polemikám redakcia deklarovala, že bude zverejňovať texty „argumentačne podložené a elegantné“, zameriavajúce sa na podstatu veci bez útoku na protivní-

⁴³ Porov. v tomto texte v časti 6. Diskusie a polemiky a v štúdií J. Wachtarczykovej v tomto čísle.

ka (ad hominem). V *Slove na úvod* v ďalšom ročníku si S. Ondrejovič uvedomuje si, že je to dlhodobá stratégia, ktorej sa treba učiť a stále ju kultivovať: „Podľa všetkého pretečie v Dunaji ešte veľa vody, kým sa všetci naučíme diskutovať tak, že nám pôjde predovšetkým o zachovanie princípu pravdivosti a o čo najlepšie poznanie objektu nášho skúmania bez ohľadu na to, akou cestou sa k tomuto poznaniu priblížime a akú metodológiu tým poprieme“ (2002, s. 5).

Nové smerovanie a nové princípy fungovania časopisu nekorešpondujú ani tak s celospoločenskými zmenami v roku 1989, ako práve s azimutom, ktorý v SR zvolilo nové vedenie redakcie na začiatku nultých rokov tohto storočia. Dovoľme si zdanlivo kontradiktory nazvať úsek najnovšej histórie „modernou históriou“. Sme presvedčení, že atribút moderný vystihuje zmysel kolektívneho snaženia redakcií posledných dekád o časopis, ktorý nielen vyhovuje všetkým oficiálnym nárokom, ale pulzuje v rytme svojej doby, je open, online a free. Táto moderná história SR má vek mladého dospelého – 22 rokov. Nevieme, koľko vody v Dunaji odvtedy pretieklo, ale moderná história SR zachováva tradície (rubriky, rozsah, tematickú pestrosť), no zároveň výrazne inovuje. Prichádza s nevyhnutnými zásadami, ktoré sú formulované dnes ako štandardy redakčnej práce a štandardy publikovania v časopise. V užšom zmysle je skoršou verziou SR až podoba časopisu, ktorá sa ustálila začiatkom 10. rokov tohto storočia.

Zásadným impulzom pre zvýšenie kredibility, vedeckej relevancie a viditeľnosti periodika v širšom vedeckom priestore bola príprava SR na zaradenie do citačnej databázy Scopus.⁴⁴ S touto výzvou sa spájajú zmeny v štruktúre článkov (pribúda povinnosť uvádzať abstrakt, kľúčové slová a titulok v angličtine), v kvantite údajov o autoroch (pribúda povinnosť uvádzať afiliáciu autora a jeho kontaktné údaje), v citačnom úze,⁴⁵ ale predovšetkým v režime posudzovania prijatých článkov (dvostranne anonymné posudzovanie s dvomi posudkami na jednu štúdiu). Pribúda rubrika informujúca o nových publikáciách – *Zápisník bibliografa*. Zároveň sa inovuje vizuál časopisu – pribúda logo s modrou „bublinou“, ktorá vystupuje ako symbol reči a parolovej identity časopisu, aktívna päta, upútavky na články a aktualizované sú tirážne informácie. Tieto zmeny avizuje a vysvetľuje ich iniciátorka J. Wachtarčyková v úvodníku z roku 2011: „Kozmetické úpravy tváre Slovenskej reči nie sú samoučelné. Hlavnou motiváciou zmien bolo dostať na vonkajšie a vnútorné strany obálky všetky potrebné a aktualizované informácie o časopise v slovenčine a angličtine, sprehľadniť a zjednodušiť uvádzanie textov“ (s. 5). V tomto období sa opäť začínajú objavovať úvodníky ako výraz nevyhnutnosti navodiť interakciu s čitateľ-

⁴⁴ Od roku 2011 je Slovenská reč indexovaná v Scopuse a odvtedy je v tejto databáze obsiahnutých 306 článkov.

⁴⁵ Slovenskorečový spôsob referovania na bibliografické zdroje sa stal štandardom pre viaceré príležitostné publikácie (zborníky).

mi, oslovovať ich, informovať ich o novinkách či zmenách a aktivovať pocit ich účasti na spoločnom projekte (podniku) menom Slovenská reč. Ďalších 11 ročníkov a úvodníkov svedčí o tom, že každý rok priniesol iný motív na reflexiu, iné informácie a posolstvá. SR je jediným jazykovedným časopisom na Slovensku, ktorý dlhodobo robí takúto nadprácu. Práve vďaka nej dnes však môžeme čítať obsah jednotlivých čísel v širšom dobovom kontexte.

Pre úplnosť dodávame, že v nultom desaťročí nového milénia v časopise debutovali napríklad L. György, S. Habijanec, J. Hladký, M. Ivanová, N. Janočková, K. Kálmánová, A. Karčová, M. Kopecká, V. Kováčová, M. Ološtiak, A. Osadská, Z. Popovičová-Sedláčková, M. Pukanec, A. Ramšáková, I. Valentová. V prvom desaťročí debutovali napríklad K. Gajdošová, R. Garabík, I. Hornanský, M. Horváth, B. Chocholová, N. Kolenčíková, D. Majchráková, L. Palková, P. Petráš, G. Rožai, J. Rusinková, J. Sokolová, R. Soóky či A. Závodný.

4. POLITIKA A IDEOLÓGIA

Ak sa v slovenčine povie „ideológia“, bežne sa myslí⁴⁶ predovšetkým totalitná ideológia, ktorú prototypovo reprezentujú marxizmus a nacionalizmus, čím sa k samotnému termínu fixujú negatívne asociácie. V súčasnom vedeckom diskurze (porov. Lanstyák 2016; Horička 2021) pôsobí skôr tendencia zbaviť sa tohto stereotypu, oddémonizovať a neutralizovať termín v súlade s chápaním ideológie ako súboru myšlienok, presvedčení, názorov a postojov jednotlivca alebo skupiny vo vzťahu k okolitému svetu. Toto civilné, individualizované a svetonázorové chápanie ideológie ju predstavuje ako ideovú základňu, myšlienkovú rozhodnosť, schopnosť interpretácie spoločenských javov a artikulácie postojov, ktoré je vlastné každému jednotlivcovi. Oproti tomu zovšeobecnené, sociálne a politicko-mocenské chápanie ideológie je naviazané na konkrétne spoločenské vrstvy, ktoré presadzovaním svojich systémov presvedčení usilujú o hegemoniu svojho ideového konceptu v spoločensve. Pokladáme za účelné chápať jazykové ideológie ako „myšlienkové systémy slúžiace na interpretáciu, odôvodnenie a legitimizáciu faktorov týkajúcich sa jazyka v najširšom zmysle slova a verbálnej komunikácie vôbec bez ohľadu na to, v akej miere sú motivované mocenskými ambíciami, resp. či je ich vzťah k mocenským štruktúram pre výskumníka jasne uchopiteľný“ (Lanstyák 2016, s. 1). Na základe toho potom môžeme konštatovať, že „jazykové ideológie sú súčasťou kultúry každého jazykového, resp. rečového spoločenstva a silne ovplyvňujú názory ľudí na konkrétnosti týkajúce sa jazykov, resp. jazykových javov; spolu s tým ovplyvňujú jazy-

⁴⁶ O tomto chápaní výrazu ideológia v slovenčine vypovedá jeho vektorový model, ktorý ukazuje spojenie ideológie s atribútom *totalitný* a s ekvivalentmi *marxizmus*, *nacionalizmus*, *doktrína*.^[3] Korešponduje s tým aj výklad slova v SSSJ v druhom význame a s kvalifikátorom polit.: *ideológia* – teória príznačná pre totalitné režimy (SSSJ, 2011, s. 324).

kové správanie hovoriacich, ako aj interpretáciu ich správania inými hovoriacimi“ (Lanstyák 2016, s. 1). V ďalších úvahách sa preto neobmedzíme len na prejavy totalitnej komunistckej ideológie (ako by sa čakalo), ale všimneme si ideologický náboj textov SR v každej fáze jej vývoja.

Časopis Slovenská reč celkom pochopiteľne stojí na priesečníkoch jazykových a spoločenských ideológií. Pôsobí ambivalentne: vzniká a rozvíja sa pod vplyvom určitých ideí konkrétnej sociokultúrnej reality, a zároveň tvorí vlastné idey, reprezentuje a presadzuje ich, pričom túto spoločenskú realitu ovplyvňuje. Ak chceme hodnotiť pôsobenie ideológií napr. na jazykovedu a vyhnúť sa paušalizácii, povrchnosti a opakovaniu zažitých predsudkov, musíme rozlišovať medzi ideológiou a ich presadzovaním. I. Lanstyák zdôrazňuje, že „ideológie nie sú samy o sebe ničím negatívnym; do negatívneho svetla sa dostávajú iba vtedy, keď sa využívajú niektorou spoločenskou skupinou alebo jednotlivcom na ciele, ktoré iná spoločenská skupina alebo jednotlivec podľa svojho hodnotového rebríčka hodnotí ako negatívne“ (Lanstyák 2016, s. 2). Znamená to, že ako negatívne hodnotíme tie ideové koncepty, ktoré vykazujú totalitné znaky, teda znemožňujú pôsobenie iných vedeckých konceptov, spájajú sa s mocenským aparátom, aby sa presadili ako jedine možné a správne a uchylujú sa k spoločenskému nátlaku.

4.1. NÁRODNO-VLASTENECKÁ IDEOLÓGIA – HYBNÁ SILA VZNIKU SR

V roku 1932 bola Československá republika 14 rokov spoločenskou realitou, a to demokratickou, aj keď s prívlastkami macošská a protiľudová (Šalda 1931/1932, s. 204), plnou sociálnych nepokojov, triednych rozdielov, revolty a proletárskych ideálov o beztriednej spravodlivej spoločnosti. Silnel nacionalizmus aj v inštitucionálnej podobe, ktorú predstavovala Matica slovenská. V 30. rokoch 20. storočia Matica programovo zintenzívnila vedeckú a osvetovú činnosť v zápase proti ideám jednotného československého národa a zámerného zblížovania spisovných jazykov a za vyššiu spoločenskú a jazykovú integritu (samobytnosť) slovenského národa, ktorá sa mala prejavíť aj vo zvýšení používateľského okruhu slovenčiny aj v ustálení spisovného úzu. Tým, že sa „rozhodnutie vydávať časopis Slovenská reč jednoznačne viaže s matičnou pôdou Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach“ (Bartko 2003, s. 41), môžeme aj vznik časopisu chápať primárne ako výraz angažovanosti vtedajších aktérov košického intelektuálneho prostredia a zároveň ako výraz národno-vlasteneckej ideológie Matice.

4.2. PURIZMUS – IDEOLOGICKÁ DOMINANTA (1932 – 1941)

Purizmus začiatkov SR je priznaným a dominantným cieľom filologickej činnosti v časopise a tomuto cieľu sa podriaďuje obsah aj metóda práce. Ide o razantný

prístup a hľadisko, z ktorých sa hodnotí vtedajšia jazyková prax. Predstavuje ho najmä „boj proti jazykovým cudzotám“ (Bartek 1934/1935, s. 1), úsilie za jazykovú čistotu a pôvodnosť slovenčiny. Od začiatku ide o zápas, v ktorom ako ideál vystupuje reč ľudu a prirodzený jazykový cit v súlade s axiómou, že jazyk pri zdroji je najpôvodnejší a najčistejší. Aj keď sa zohľadňoval vplyv nemeckého a maďarského jazyka v nárečiach, tak H. Bartek germanizmy a maďarizmy považoval za zbytočné a škodlivé pre rýdzosť slovenčiny, ak „vytisli“ pôvodný slovenský výraz. Pre jazyk vo verejnej sfére plný kontaktočných javov žiadal jazykovú reguláciu (nerepresívneho charakteru) a „zásadné a presné smernice, ktorými sa treba spravovať pri očisťovaní a ustáľovaní slovníka spisovnej slovenčiny“ (s. 1). Týmito smernicami neboli pre Barteka (ani pre SR) Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931, ale skôr Czamblove práce. Puristické princípy filologickej práce považuje H. Bartek za prirodzené, pretože „očistný boj“ proti medzinárodným slovám „by sme mohli nájsť hlavne v spisovných rečiach tých národov, ktoré sa len nedávno prebudily“ (s. 2). Tento typ purizmu môžeme považovať za národnoidentifikačnú stratégiu filologickej práce, ktorá mala vo svojom ideologickom základe nacionalizmus, naturalizmus a sincerizmus (prostota a jednoduchosť jazyka ľudu ako najvyššia hodnota).

4.3. RELATIVIZÁCIA PURIZMU – „SPRÁVNÝ“ PURIZMUS A ŠTRUKTURALIZMUS (1941 – 1948)

Kritický prístup k niektorým tézám purizmu (napr. svojskosti nárečí) a vytváranie vnútorného protiprúdu voči purizmu sa v SR spája s pôsobením druhej generácie slovenských štrukturalistov, najmä s osobou Š. Peciaru. Začiatkom 40. rokov jeho názory vyvolávajú polemiky, pri ktorých sa oslabuje apriorizmus purizmu, hľadá sa jeho adekvátne miera, teda „správny“ purizmus ako napr. u V. Uhlára (1943/1944, s. 46): „Správny purizmus je vždy na mieste a rozvážny jazykovedec sa nedá mýliť výstrelkami na strane prihorlivých reformátorov, ale ani zásadných odporcov.“ Protipuristický postoj Š. Peciaru, ako aj E. Jónu či E. Paulinyho bol v mnohom ovplyvnený pražským štrukturalizmom, pre ktorý bola prioritná funkcionálna jazykového systému, daná mnohosťou prvkov a interakcií medzi nimi. Vplyv štrukturalizmu v slovenskej jazykovede bol v tom čase citeľný – v 40. rokoch sa slovakistika na Univerzite Komenského prednášala zo štrukturalistického hľadiska (Ďurovič 2000, s. 83), v decembri 1945 vznikol Bratislavský lingvistický krúžok (E. Pauliny, V. Isačenko, J. Horecký, J. Ružička, V. Blanár, J. Štolc, Š. Peciar) a intenzívne (prednáškami a stretnutiami) pôsobil až do roku 1948. Štrukturalistický je aj prístup E. Jónu v článku *Náš pomer k slovu* (1941/1942, s. 3 – 8), v ktorom sa nestavia do opozície⁴⁷ voči purizmu, ale prioritizovaním výstižnosti a výrazového bohatstva jazyka puriz-

⁴⁷ Podľa L. Ďuroviča „prvá štrukturalistická generácia nebojovala proti purizmu, len sa usilovala zjemniť jeho metódy“ (2000, s. 91).

mus fakticky oslabuje. Formuluje základné kritérium, podľa ktorého sa dodnes hodnotí uplatnenie výrazového prostriedku – jeho funkčnosť: „Pri hodnotení slov dnešnej našej zásoby slovnej najmä vo sférach abstraktnejších bude už teda rozhodovať hlavne ich funkcia, funkčná potrebnosť“ (s. 8). Redakcia povojnovej SR (*Slovenská reč do XII. ročníka*, 1946, s. 1 – 4) dúfala, že purizmus už nebude potrebný a že bude možné pestovanie jazyka vedeckými prácami. Podmienky na to boli vytvorené už v roku 1943 vznikom Slovenskej akadémie vied a umení, pričom jej „Jazykovedný ústav“⁴⁸ sa stal prvým výskumným ústavom v slovenskej jazykovede a závažným strediskom štrukturalizmu“ (Ďurovič 2000, s. 89).

4.4. TOTALITNÁ IDEOLÓGIA (1949 – 1989)

Február 1948 prerušil evolúciu domáceho jazykovedného myslenia násilnou indoktrináciou myšlienkami marxizmu-leninizmu. V úvodníku *Nové úlohy* (1949/1950, s. 1 – 5) E. Jóna konštatuje, že princípom novej ideológie nevyhovuje ani jeden z vtedajších jazykovedných prístupov – ani staršia metóda mladogramatickej školy, ani novšia v duchu štrukturalizmu: „S hľadiska marxistického kritizujú sa oba smery. Prvému sa vyčítuje nedostatočný zreteľ na pomer jazyka a spoločnosti v ich vývine, druhému k tomu aj idealizmus, nesprávny pomer k mimojazykovej skutočnosti“ (s. 2). S novou politickou situáciou v krajine prichádzala aj vlna antištrukturalistických výpadov (Ďurovič 2000, s. 89). Na teoretickej úrovni sa to prejavovalo ako vplyv sovietskej marxistickej jazykovedy, ktorý však trval asi len dva roky, kým ju Stalin neodsúdil a kým aj v Slovenskej reči neboli publikované jeho texty (porov. pozn. č. 34, 35). S kritickým a revizionistickým pohľadom publikoval v SR svoje *Základy marxistickej jazykovedy* (1949/1950, s. 65 – 74) A. V. Isačenko, ktorý aj sebe vlastnú vedeckú metódu (štrukturalizmus) kritizuje ako idealistickú, odtrhnutú od spoločenskej praxe. Predstavuje základy novej jazykovedy ako humanizujúce a emancipačné, zahŕňajúce ideály sociálnej spravodlivosti a rovnosti (napr. vzdelávanie pre všetky sociálne vrstvy spoločnosti) vnášajúc do každej reflexie tzv. triedny zreteľ. Isačenko v intenciách demokratizácie jazyka hodnotí aj slovenský purizmus ako anachronizmus: „V oblasti ustálenia slovníka a frazeológie spisovnej slovenčiny treba sa zbaviť strachu pred „neslovenskými“ výrazmi tam, kde ich používanie je štylisticky odôvodnené. Treba zabrániť zásahom nepoučených a úzkoprských upravovateľov, ktorí autorov individuálny štýl nahrádzajú bezfarebnými čítankovými vetami.“ (s. 71). Horeckého článok *Odras revolúcie v jazyku* (1949/1950, s. 161 – 164) má budovateľského ducha, víta kontakt s ruštinou a možnosť prijímať veľké množstvo nových pojmov a výrazov, formovať a obohacovať slovenskú terminológiu. Súhlasí, že jazykovú politiku treba stavať na živých a perspektívnych vývinových prvkoch slovenčiny. Š. Peciar využil historickú príležitosť najmä na kri-

⁴⁸ Myslí sa Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení.

tiku jazykového purizmu a jeho vykonávateľov – redaktorov a editorov tlače v článku *Jazykový purizmus a apretorská prax* (1949/1950, s. 257 – 273). Priznáva puristom zásluhy na stabilizácii spisovnej normy, ale za puristickými aktivitami vidí vládnucu vrstvu národne orientovanej buržoáznej spoločnosti na Slovensku. Purizmu tak pripisuje atribúty buržoázny a nacionalistický. Spomenuli sme, že prepájanie jazykovej ideológie a jazykovej politiky je evidentné od samých začiatkov pôsobenia SR. Š. Peciar teda nie ako prvý, ale celkom explicitne (a pri abstrahovaní od dobovej marxistickej ideologickej motivácie môžeme pripustiť, že výstižne) konštatuje, že „ideológia vládnucej triedy sa odráža najmä v jazykovej kultúre, ktorá je súčasťou jazykovej politiky“ (s. 268). Vystihuje tak tesný vzťah jazykovej kultúry a jazykovej politiky (v zmysle jazykového plánovania a starostlivosti o jazyk), ktorá je vždy podložená nejakou ideológiou.

Od roku 1950, ktorý je demarkačným bodom nástupu totalitnej ideológie do jazykovedy, Š. Peciar svojím *Úvodom* (1950/1951, s. 1 – 6) predstavuje novú líniu smerovania časopisu v duchu marxistickej jazykovedy ako jedinej správnej cesty. Avizuje boj proti buržoáznemu nacionalizmu a jeho prejavu (purizmu), naproti ktorému stavia jazykovú správnosť, častosť, zrozumiteľnosť, účelnosť a vhodnosť jazykových prostriedkov. Publikovanie článkov J. V. Stalina a diskusných príspevkov predstaviteľov sovietskej jazykovedy poznačilo časopis len oslabením jeho autenticity, no v praktickom živote boli 50. roky poznačené stigmatizáciou mnohých štrukturalistov, ako J. Štolc, J. Ružička, Ľ. Ďurovič (podľa Ďurovič 2000, s. 89).

Na druhej strane SR udivuje rozsahom, vecnosťou, pragmatickosťou a konštruktívnosťou diskusie okolo prípravy a schvaľovania nových Pravidiel slovenského pravopisu. Dvojčíslo 10 – 11 v roku 1952/1953 obsahuje pestrý vejár názorov na úpravy pravopisnej normy slovenčiny, a, samozrejme, aj ideologicky motivovaných „prívetov“, ktoré len rámcujú a typickými frázami dokresľujú debatu o konkrétnych pravopisných zmenách. Ako dôsledok tlaku ideológie sa dá chápať to, že neprešla radikálna reforma (s odstránením grafém *y*, *ô* a *l'*), keďže vývoj jazyka by podľa stalinskej teórie mal byť postupný, a nie náhly. Obsah SR si však drží vecný a odborný charakter. Len v príležitostných úvodných článkoch sa prejavuje nevyhnutná miera spoločenskej angažovanosti. Niekedy má podobu úvahy o stave národných jazykov v socialistických spoločnostiach s cieľom pripomenúť ideu proletárskeho internacionalizmu (E. Jóna: *Spisovný jazyk v socialistických spoločnostiach*, 1967, s. 321 – 324) alebo je náčrtom ďalšieho smerovania výskumu slovenčiny v domácom prostredí (E. Jóna: *O nových úlohách slovenskej jazykovedy*, 1969, s. 321 – 326; J. Horecký: *Niektoré predpoklady rozvoja slovenskej jazykovedy*, 1970, s. 3 – 7). Objavujú sa aj interpretácie a aktualizácie učení klasikov marxizmu-leninizmu. Bolo by chybou paušálne odsudzovať tieto články, pretože v každom je racionálne jazykovedno-spoločenské jadro a viac alebo menej explicitná ideologická zložka.

Napríklad P. Ondrus sa v článku *Lenin o jazyku* (1970, s. 193 – 195) venuje otázke popularizácie vedy. Zdôrazňuje význam jej popularizácie, ale nabáda na dôsledné rozlišovanie medzi popularizáciou („popularizátor neupadá na úroveň nerozvitého čitateľa“, s. 194) a vulgarizáciou (sprimitívnením a zjednodušením obsahu). Š. Peciar vo svojich úvodných článkoch prepájal rekapituláciu doterajšieho vývoja v slovenskej jazykovede s jej aktuálnym stavom a perspektívami. Píše napríklad o rozvoji slovakistiky (*KSČ a rozvoj slovakistiky*, 1971, s. 65 – 71), *O potrebe konfrontačného výskumu slovenčiny a češtiny* (1971, s. 209 – 215), o ideálnych podmienkach naň a o tom, že sa o ňom dlho hovorí, ale málo koná.

Obdobie normalizácie sa v obsahu SR prejavilo s určitým oneskorením, až v roku 1972. Ak autori úvodných článkov (najmä E. Jóna, Š. Peciar, J. Horecký) dovtedy dokázali do nich vtiesnať cenné informácie, úvahy, vízie a hodnotenia domácej jazykovednej scény, tak nepodpísaný článok *Zamyslenie nad úlohami slovakistiky po XIV. zjazde KSČ* (1972, s. 3 – 5) odbieha od tohto trendu na krajný pól angažovaného písania s cieľom preukázať, že časopis i slovakistika sú lojálne k režimu a poučené z „krízy“ konca 60. rokov. V tomto článku sa zdôrazňuje ideologická funkcia vedy: „Veda sa má uplatňovať aj ako nástroj triedneho boja. Preto je potrebné ,prekonať dôsledky elitárskeho poňatia vedy a revizionistickej deštrukcie minulého obdobia.“ (s. 3). Podobne bezobsažný je aj text Š. Peciar *Na 60. výročie Veľkého Októbra* (1977, s. 257 – 262). Väčšine angažovaných článkov sa však nedá uprieť určitá poznávací hodnota, ktorú do nich prenášal vtedajší hlavný redaktor Š. Peciar. V texte *Rozvoj slovakistiky a sovietska jazykoveda* (1972, s. 329 – 334) si všima vplyvy sovietskych autorov na práce slovenských jazykovedcov, v texte *Pripomíname si 25. výročie víťazného februára* (1973, s. 65 – 68) vymedzuje dobové výzvy pre výskum slovenčiny, dopĺňa ich o výzvy kontaktovej a kontrastívnej jazykovedy (*O jazykových kontaktoch*, 1972, s. 257 – 264) a dynamické javy v jazyku a v spoločnosti vyzdvihuje v článku *Slovenské národné povstanie a vývin slovenčiny* (1974, s. 257 – 261). V článku *Rozpracúvame podnety XV. zjazdu KSČ* (1976, s. 257 – 262) za naliehavú úlohu považuje vypracovanie novej teórie spisovného jazyka a kritizuje nedostatky v jazykovednej práci, ale aj vysoké spoločenské nároky na ňu (požiadavky kultúrnej verejnosti na jazykovedcov zo dňa na deň rastú, ale sila a prostriedkov úmerne nepribúda). Článok *Víťazný február a slovenská jazykoveda* (1978, s. 65 – 71) prináša prehľad činností slovakistických pracovísk na Slovensku, *Na tridsiate piate výročie oslobodenia* (1980, s. 193 – 199) zas retrospektívne hodnotí prínosy na jazykovednom poli – súborné diela aj monografie, ktoré od roku 1945 vznikli v domácej slovakistike. Š. Peciar plodnú dekádu svojej jazykovedno-politickej spisby zavŕšil v roku 1981 trojicou textov (*K výročiu schválenia dokumentu Poučenie*, 1981, s. 3 – 8; *60 rokov tvorivej politickej práce KSČ*, s. 193 – 195; a *Úlohy slovenskej jazykovedy po XVI. zjazde KSČ*, s. 257 – 262).

Po odchode Š. Peciara z pozície hlavného redaktora zoslabla tendencia publikovať ideologicky vyhranený obsah, no ostal zachovaný sebareflexívny „kronikársky gén“ časopisu, ktorý sa prejavil pri jeho významných jubileách. Keď nový šéfredaktor F. Kočiš (od roku 1982) pripomína *Polstoročie časopisu Slovenská reč* (1985, s. 3 – 8), robí to bez akejkoľvek frázovitosti a servilnosti. V 80. rokoch sú ideologické články v SR zriedkavejšie, kratšie, ale aj rôznorodejšie, keďže odrážajú názorové osobitosti viacerých autorov. Explicitne ideologický je anonymný článok *Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti* (1986, s. 135 – 142), ktorý deklaruje, že „činnosť jazykovedcov v oblasti výskumu jazyka a jazykovej kultúry je zároveň istým druhom politickej činnosti. V rámci užšej špecifikácie ju možno nazvať jazykovednou politikou. Jazykovedná politika musí byť v súlade s jazykovou, kultúrnou a národnostnou politikou Komunistickej strany Československa a vlády“ (s. 140). Článok ako celkom pochopiteľné a nespochybniteľné vidí to, že používanie spisovného jazyka musí byť riadené jazykovou normou, ktorá sa opiera o kodifikačné a preskripčné príručky. V týchto riadkoch čítame neskrývanú vôľu k moci uplatňovanú v záujme ideálu spisovnej slovenčiny, ktorá sa dodnes vynára v súvislosti s kodifikáciou jazyka a uplatňovaním tzv. jazykového zákona. O tom, že sa pod titulom *Základné úlohy jazykovedy pri plnení záverov XVII. zjazdu KSČ a zjazdu KSS* dá uverejniť neutrálna informatívna správa o dlhodobých výskumných úlohách a tematických záberoch slovakistiky, presvedčili K. Buzássyová a J. Kačala (1986, s. 257 – 261). Pod názvom *Veľký október a súčasnosť* (1986, s. 257 – 258) uverejnila A. Oravcová angažované zamyslenie o mieri, kým *Vitiazny február a jeho odraz v dynamike spoločnosti, jazyka a jazykovedy* bol pre J. Furdíka (1988, s. 66 – 71) príležitosťou položiť otázky o tom, ako sa spoločenský dynamizmus prejavil v jazyku a ako naň reagovala slovenská jazykoveda, a zároveň na ne odpovedať. Tento článok je posledným svojho druhu v rámci politicky vysoko angažovanej spisby v SR.

4.5. LIBERALIZMUS A ANTIPURIZMUS (1989 – 2020)

Po roku 1989 žáner povinne ideologických článkov stráca opodstatnenie. SR a jej tradícia priebežne reflektovať súčasnú situáciu, jej návyk obzerať sa za seba a zároveň hľadiť vpred však vyžaduje akési občasnú sprievodné slovo či komentár. Vtedajší šéfredaktor časopisu F. Kočiš síce až v roku 1993, ale predsa reagoval na zmenenú spoločenskú situáciu a jej dôsledky, ktoré redakcia pociťovala ako nedostatok financií, stratu predplatiteľov, nedostatok článkov či problémy s distribúciou periodika. Úvodným článkom *Na ceste k väčšej zodpovednosti...* (1993, s. 3 – 5) informuje o týchto problémoch a apeluje na zodpovednosť nielen vydavateľa časopisu, ale aj na čitateľov, od ktorých závisí budúcnosť časopisu i spisovného jazyka, pretože rozhoduje, „nakolko budú ochotní počúvať hlas tohto časopisu“ (s. 4). Až po

ôsmich rokoch, keď SR získava nového šéfredaktora S. Ondrejoviča, vychádza ďalší úvodný článok nazvaný *Namiesto úvodu* (2001, s. 4 – 5). Nedá sa povedať, že by ním SR pokračovala v tradícii úvodníkov, pretože s ideologicky motivovanými rozsiahlymi staťami predchádzajúcich 40 rokov nemal nič spoločné. Týmto plachým „namiestouúvodom“ sa zakladá nová tradícia úvodníkov v SR, ktorých prvoradým cieľom bolo vecné informovanie verejnosti o zmenách, zámeroch, ale aj o postojoch vedenia časopisu k aktuálnym spoločenským otázkam. V ďalších dvoch ročníkoch nasledovalo *Slovo na úvod* (2002, 2003) s podpisom redakcia, ale fakticky to bol „Slavo na úvod“. Článok *Rok 2004 a slovenčina* (2004, s. 3 – 6) už obsahuje hodnotenie spoločenských javov (vstup Slovenska do EÚ, vplyv angličtiny vo verejnej sfére) a otázok týkajúcich sa jazykovej politiky krajiny.

Práve tu sa ukazuje dôležité priznať, že aj porevolučné reflexie v SR obsahujú prvky ideológií, teda prvky vychádzajúce z presvedčení, názorov a postojov jednotlivca, ktorý reprezentuje celý publikačný orgán, a tým vytvára jeho ideologickú orientáciu. Ideológia šéfredaktora S. Ondrejoviča sa na základe jeho textov javí ako liberálna a antipuristická, čo vo výsledku znamená diametrálne odlišné hodnotenie javov (napr. jazykovej situácie na Slovensku), aké by vyšlo z analogického hodnotenia, ale z konzervatívnej pozície. Znamená to tiež uvoľňovanie rigidnosti v jazykovednom myslení a hľadanie adekvátneho spôsobu, akým by lingvisti mohli ovplyvňovať jazykovú prax. Ku komentovaniu súčasného spoločenského diania v krajine sa S. Ondrejovič vracia znova až v roku 2009 v úvodníku *Súčasný jazykovo-politické iniciatívy na Slovensku a živý jazyk* (s. 3 – 6). Je to reakcia na novelizáciu zákona o štátnom jazyku, ktorý sa odvolával na kritickú situáciu v používaní jazyka vo verejnom styku. Úvodník je kritikou novelizácie, jej opodstatnenia, vykonávania formou pokút a kritikou statusu jazykovej situácie sugerujúcom jej kritický a úpadkový stav. Autor ako sociolinguista vo viacerých úvodníkoch vyslovuje presvedčenie, že „naš jazyk žije úplne normálnu sociolinguvistickú situáciu“ (2019, s. 6).

V priebehu ďalších desiatich rokov S. Ondrejovič publikuje viacero článkov, z ktorých sa vytráca zmysel pre stručnosť a pôvodný zámer úvodníkov – informovať o dôležitých veciach živote časopisu. Spleť nesúrodých motívov, jubileí, historických i aktuálnych udalostí sa viac podobá rozmarnému asociatívnemu rozprávaniu než premyslenému posolstvu. Takouto „všetkopárty“ je aj posledný úvodník S. Ondrejoviča *Rok 2020. Od zdravia rastlín cez koronapandémiu k jubileám našich významných osobností a udalostí* (2020, s. 3 – 7). Okrem iného prekvapuje stratou nadhľadu a naivným vnášaním environmentálnej ideológie v súvislosti s dôsledkami koronavírusovej pandémie, ktorá preňho bola „šancou pre planétu Zem a životné prostredie“, pretože obmedzením dopravy sa zlepšila voda, pôda a ekosystémy (2020, s. 5).

Štúdiom histórie vedeckej disciplíny, predovšetkým spoločenskovednej disciplíny, ktorej interpretačný rámec je dobovo determinovaný, potvrdzuje, že prejavy ideo-

logie v jazykovedných prácach sa nedajú úplne eliminovať. Je však možné a dôležité hľadať vo vedeckom diskurze únosnú mieru ideologickej záťaže a nepripustiť jej samoučelnosť. Ideologický príboj sa rozbíjal o priečelie SR od jej začiatkov, koncentroval sa v úvodných angažovaných článkoch, prichádzal vo vlnách, pričom purizmus bol striedaný antipurizmom, konzervativizmus liberalizmom. Najsmutnejšiu a najdlhšiu kapitolu v dejinách SR napísala totalitná ideológia po Februári 1948. Je to pre nás smutné čítanie, keď si uvedomíme, koľko času a energie museli vydať poprední slovenskí jazykovedci, aby vyhovelí požiadavkám doby a strany, aby potvrdili svoju lojalitu režimu. Napriek tomu (alebo práve preto) našli spôsob, ako prežiť a fungovať ďalej. Vo svojich článkoch uplatňovali stratégiu mimikry, známu zo živočíšnej ríše, ktorá spočíva v tom, že určitá forma života na sebe berie znaky inej formy (napr. kvet sa tvári ako hmyz). Mimikry ako stratégia prežitia SR sa prejavila v tom, že angažované články obsahovali raz viac, inokedy menej verbálnych a obsahových znakov vtedajšieho ideologického diskurzu (ktorými sa s ním identifikovali), ale popritom si zachovávali vlastný odborný obsah a vecnú informáciu. Či už išlo o výročie SNP, Októbra, Februára alebo Poučenia, autori článkov (najčastejšie Š. Peciar) využívali túto príležitosť na praktické ciele: na rekapituláciu výsledkov jazykovednej práce, na predstavenie práve riešených projektov, na načrtnutie úloh, ktoré pred jazykovedou stoja, na informovanie o výsledkoch medzinárodnej spolupráce, alebo na zodpovedanie pre nich dôležitých otázok. Len minimum úvodných článkov je čisto ideologických, agitacyjnych a deklamačných, a aj tie sú anonymné. Vzhľadom na prelínanie ideologickej a odbornej zložky v politicky angažovaných článkoch sa dnes už nedá zistiť, do akej miery vychádzali ideologické formulácie z presvedčenia a do akej miery sú dôsledkom taktiky mimikry. Napriek tomu sa dá povedať, že väčšina ideologicky motivovaných prejavov v Slovenskej reči je autentických a vyjadruje presvedčenia svojich autorov. Ak pripustíme legitimitu ideológie na pozadí pilotných článkov v SR, môžeme povedať, že sú prirodzenou súčasťou periodika s vlastným názorom. V záujme pluralizmu je pre SR dôležité, aby ho netvoril len jeden postoj, ale viacero dobre vyargumentovaných (aj ideologických) stanovísk.

5. TEMATICKÉ ČÍSLA

Na stránkach SR sa nepravidelne pri rôznych príležitostiach publikovali tematické čísla, ako aj tematicky späté príspevky radené do viacerých za sebou nasledujúcich čísel. V tejto kapitole podávame krátky prehľad takto zameraných edícií.

Za prvé takto špeciálne zamerané možno považovať dvojčíslo 11 – 12 v roku 1952/1953 s názvom *Pred úpravou slovenského pravopisu*. Boli v ňom publikované prejavy a diskusné príspevky, ktoré odzneli 10. júna 1953 na zasadnutí kultúrnych a vedeckých pracovníkov zo Slovenska aj z Česka. Môžeme si tak prečítať záznamy z vystúpení slovenských lingvistov (Š. Peciara, L. Nováka, V. Blanára, L. Ďuroviča

a i.), veľkých českých jazykovedných osobností (B. Havránka, F. Trávníčka, J. Běliča), ale aj literárnych vedcov (A. Matušku, M. Pišúta), predstaviteľov kultúrnej obce (napr. F. Hečka, Z. Jesenskej, V. Záborského) a ďalších.

V roku 1954 bolo publikované dvojčíslo 3 – 4, v ktorom sa pozornosť venovala lexicografii. Redakcia, podľa vyjadrenia na s. 118, týmto chcela jednak dokumentovať vedeckú a spoločenskú dôležitosť slovníkárstva, jednak informovať o výsledkoch v tejto oblasti jazykovednej činnosti. Nachádzajú sa tu tri štúdie o zásadách lexicografickej práce (Budovičová: *Z teórie a praxe jednojazyčného slovníka*, s. 65 – 74; Smiešková: *Exemplifikácia a frazeológia v jednojazyčnom slovníku*, s. 74 – 77; Sekaninová: *Z lexicografickej problematiky*, s. 78 – 82) a dva texty zaradené do rubriky s dobovým názvom Podnety a diskusia (Marsinová: *Z teórie a praxe lexicografie. Poznámky k Ukázkovému sošitu Slovníku súčasného spisovného jazyka českého*, s. 82 – 90; Šalingová: *Z problematiky Slovníka cudzích slov*, s. 90 – 99). Následne v rubrike *Posudky, referáty, správy* sú odtlačené informačno-hodnotiace texty o vybratých slovníkových dielach, resp. v jednom prípade o lexicografickom zborníku. Na konci dvojčísła sa nachádzajú ukážky spracovania pripravovaného jednojazyčného výkladového slovníka (s. 118 – 128).

Z veľkej miery lexicografickú problematiku prezentuje aj prvé číslo v roku 1955, v ktorom sa na túto tému publikuje päť štúdií (Peciar: *O slovníkárskej práci*, s. 3 – 9; Budovičová: *Spracovanie významovej štruktúry slov vo výkladovom slovníku*, s. 14 – 29; Marsinová: *Spracovanie gramatických kategórií v normatívnom slovníku*, s. 29 – 40; Šalingová: *K štylistickej charakteristike slov v normatívnom slovníku*, s. 40 – 49) a lexicografický charakter majú všetky komunikáty v rubrike *Posudky a zprávy*.

Vo štvrtom čísle v roku 1955 boli publikované materiály (príspevky aj diskusné poznámky) z konferencie o norme spisovného jazyka, ktorá sa konala 24. – 25. marca 1955. Účastníci sa v nich dotkli základných a zásadných otázok súvisiacich s touto oblasťou jazykovedného výskumu (vzťah normy a potrieb spoločnosti, teória a prax jazykovej kultúry, vzťah spisovného jazyka a nárečí, zisťovanie a kodifikácia normy, uvádzanie spisovnej normy do praxe).

Súčasťou 21. ročníka (1956) boli hneď dve monotematické čísla. V dvojčíslu 1 – 2 sa nachádzajú príspevky z pracovnej konferencie o sporných otázkach slovenskej gramatiky a niektorých problémoch lexicológie.⁴⁹ Okrem iného sa pozornosť venuje podstatným menám (L. Dvonč), významovému triedeniu prídavných mien (G. Horák), sporným otázkam zámen (J. Oravec), členeniu slovnej zásoby (Horecký), expresívnym slovám (R. Schnek) a viacerým ďalším otázkam. Dvojčíslom 3 – 4 si jazykovedná obec pripomenula sté výročie úmrtia Ľudovíta Štúra, jednej z naj-

⁴⁹ Konferencia sa organizovala ako súčasť prác na akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966).

väčších spoločensko-kultúrnych postáv v slovenských dejinách. Komunikáty z vedeckej konferencie publikované v tomto dvojčíisle prinášajú komplexný obraz o Štúrovi ako jazykovedcovi a úspešnom kodifikátorovi.

Pri 15. výročí konca 2. svetovej vojny sa v roku 1960 v dvojčíisle 4 – 5 uverejnili príspevky mapujúce rozvoj slovenskej jazykovedy v období 1945 – 1960. Okrem všeobecnejšie ladeného a vzhľadom na danú dobu nevyhnutne ideologicky poznamenaného textu I. Kotuliča s názvom *K 15. výročiu vzniku ľudovodemokratického Československa* (s. 193 – 197) sa v ďalších ôsmich príspevkoch pozornosť venuje organizácii jazykovednej práce (Dvonč, s. 197 – 205), výskumom pravopisu a výslovnosti (Peciar, s. 205 – 213), gramatickej stavbe (Ružička, s. 214 – 236), tvoreniu slov (Horecký, s. 236 – 241), lexikografii a lexikológii (Jóna, s. 242 – 253), terminológii (Horecký, s. 254 – 270), štylistike (Šalingová, s. 270 – 286) a samostatná pozornosť sa venuje učebniciam slovenského jazyka (Oravec, s. 286 – 297).

Lexikografii a špeciálne Slovníku slovenského jazyka (SSJ) bola venovaná konferencia v Smoleniciach, ktorá sa konala v júni 1965, t. j. v čase, keď boli publikované prvé štyri zväzky SSJ. SR sa stala publikačnou platformou aj pre toto podujatie. V prvom čísle 1966 vyšli posudky na toto významné lexikografické dielo, v druhom čísle sa nachádzajú diskusné príspevky k týmto posudkom a stanovisko hlavného redaktora SSJ Š. Peciaru.

Pri príležitosti 50. výročia vzniku Československa boli na začiatku prvých piatich čísel 34. ročníka (1969) publikované sumarizujúce štúdie o výskume slovenčiny vo vybraných oblastiach: *Polstoročie výskumu slovenských nárečí* (Buffa, s. 14 – 24), *Spisovná slovenčina v období 1918–1968* (Ružička, s. 65 – 75), *Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky* (Oravec, s. 129 – 136), *Výskum dejín slovenského jazyka za uplynulé polstoročie* (Kotulič, s. 197 – 209), *Polstoročie slovenskej štylistiky* (Miko, s. 257 – 266). Na ne v šiestom čísle nadväzuje retrospektívno-perspektívny text E. Jónu *O nových úlohách slovenskej jazykovedy* (s. 321 – 325).

V čísle 6 z roku 2006 sú publikované príspevky z vedeckého seminára *Jazykovedné dielo Sama Czambla* (Bratislava 3. 10. 2006), ktorý sa uskutočnil pri príležitosti 150. výročia narodenia jedného z najvýraznejších predstaviteľov slovenskej jazykovedy. V čísle sa uverejnili tieto referáty: *Samo Czambel – významný slovenský jazykovedec* (Ondrejovič, s. 321 – 329), *Jazykovedné dielo S. Czambla v osidlach politiky* (Š. Švagrovský, s. 330 – 339), *Koncepcia kvantity a rytmického zákona v Cambelovej Rukoväti spisovnej reči slovenskej* (Kačala, s. 340 – 349), *Pôvod slovenčiny z pohľadu Sama Czambela* (Žigo, s. 350 – 354), *Fonematický princíp v slovenčine predspisovného obdobia, etymologický princíp v Czamblovej Rukoväti a návrat k fonematickému princípu* (Kuchar, s. 355 – 361), *Samo Cambel a kodifikácia spisovnej slovenčiny* (Muziková, s. 362 – 371), *Retrospektívne pohľady na jazyko-*

vedné dielo a osobnosť Sama Czambela (Kubišová, s. 372 – 376), Slovenská lingvogenéza z postpozitívistickej perspektívy (Pukanec, s. 377 – 381).

Číslo 3 v roku 2007 zasa prináša príspevky z vedeckého seminára (27. 3. 2007), ktorým si slovenská jazykoveda pripomenula 100. výročie narodenia Henricha Barteka. Obsahuje osem referátov, v ktorých sa H. Bartek približuje z rozličných stránok: o živote a diele (Ondrejovič, s. 129 – 133), inšpirácie v podobe implicitných otázok, ktoré sa vzťahujú aj na súčasnosť (Dolník, s. 134 – 138), Bartekovo dielo v exile (Kačala, s. 150 – 160), Bartek o kontinuita teórie spisovného jazyka v 30. rokoch 20. storočia (Kralčák, s. 139 – 149), Bartek a najstaršie dejiny slovenčiny (Majtán, s. 161 – 165), Bartek o topografických názvoch (Ripka, s. 174 – 181), Bartek v diskusii o slovenskej prozódii (Zelenková, s. 182 – 190), konfliktnosť kodifikačných snáh H. Barteka (Žigo, s. 166 – 173).

Tematickým číslom bola pripomenutá aj storočnica Eugena Jónu (č. 2, 2010). Obsahuje tieto komunikáty: *Storočnica Eugena Jónu* (Ondrejovič, s. 65 – 69); *Professor Eugen Jóna a dejiny slovenskej jazykovedy* (Kačala, s. 70 – 76); *Výskum dejín spisovnej slovenčiny a Eugen Jóna* (Muziková, s. 77 – 85); *Eugen Jóna a jazyková kultúra* (Sičáková, s. 86 – 91); *Eugen Jóna ako lexikológ a lexikograf* (Ripka, s. 92 – 96); *Spisovná slovenčina pred a po revolúcii 1848/49 (Epizóda s tzv. staroslovenčinou)* (Švagróvský, s. 97 – 116); *Novohradské nárečia vo vedeckom diele Eugena Jónu* (Žigo, s. 117 – 123); *Sekundárne slabičné l v južnostredoslovenských nárečiach* (Majtán, s. 124 – 127); *Príspevok Eugena Jónu k teórii slovných druhov v kontexte slovenskej jazykovedy 20. storočia* (Šimková, s. 128 – 142).

Ďalšie monotematické číslo v roku 2010 (dvojčíslo 4 – 5) obsahuje príspevky, ktoré boli odprezentované na vedeckom seminári 14. 10. 2009, venovanom 75. narodeninám významného slovenského jazykovedca Milana Majtána. V súlade s jubilantovými záujmami číslo obsahuje texty z onomastiky (M. Ološtiak, P. Žigo, I. Ripka, I. Valentová, A. Ferenčíková, J. Hladký, A. Závodný, E. Kufčák, M. Kazík, M. Beláková), dejín a vývinu slovenského jazyka (R. Kuchar, J. Skladaná, L. Kralčák, T. Bánik), dialektológie a etymológie (L. Králik).

Dvojčíslo 5 – 6 v roku 2011 bolo venované 90. výročiu narodenia J. Mistríka. Autori si tohto velikána pripomenuli z viacerých aspektov, vo vzťahu k letnej škole Studia Academica Slovaca (Pekarovičová, s. 269 – 281), vo vzťahu k jeho encyklopedickým iniciatívam (Ondrejovič, s. 282 – 287), stenografické aktivity J. Mistríka pripomenul I. Ripka (s. 288 – 293), o štylistickej interpretácii náboženských komunikátov v diele J. Mistríka písal J. Mlacek (s. 294 – 299), štyléma, mistríkovské a iné inšpirácie sa stali námetom štúdie D. Slančovej (s. 300 – 310). V ďalších prácach sa M. Dudok venoval behavítívom a podobným výrazom (s. 311 – 314), L. Kralčák priblížil dynamiku jazyka a dynamiku textu (s. 315 – 321) a M. Šimková nadviazala na práce J. Mistríka o frekvencii slov a tvarov (s. 322 –

333). Súčasťou čísla je aj spomienkový medailón P. Žiga *Profesor Jozef Mistrik – vedec a pedagóg* (s. 265 – 268).

Šieste číslo v roku 2013 ponúka bilanciu uplynulých 20 rokov v živote Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Po úvode P. Žiga (s. 322 – 324) nasleduje šesť štúdií o činnosti jednotlivých oddelení ústavu: oddelenia súčasného jazyka (Ondrejovič, s. 325 – 332), oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie (Jarošová – Benko – Chocholová – Janočková, s. 333 – 345), oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (Mislovičová, s. 347 – 353), oddelenia Slovenského národného korpusu (Šimková, s. 354 – 367), oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie (Valentová – Králik, s. 368 – 381) a dialektologického oddelenia (Balleková, s. 382 – 395).

Napokon, no nie na poslednom mieste spomenieme najčerstvejšie tematické číslo z tohto roku (1/2022), ktoré je venované stému výročiu narodenia jedného z najvplyvnejších a najplodnejších slovenských lingvistov, profesora Jozefa Mistrika. Číslo obsahuje časť referátov z vedeckej konferencie (konanej v septembri 2021), ktorou si Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave a celá lingvistická obec pripomenuli tohto výnimočného predstaviteľa slovenskej jazykovedy.

6. DISKUSIE A POLEMIKY

Zaujímavé, podnetné a poučné čítanie ponúkajú početné diskusie a polemiky, ktoré boli na stránkach SR publikované. Preto považujeme za vhodné spomenúť aj túto súčasť vedeckého diskurzu (všimame si len príspevky z rubrik *Štúdie* a *Diskusie a rozhlady*).

Počiatkové puristické zameranie časopisu našlo prirodzene aj negatívnu dobovú odozvu, ktorú redakcia očakávala a ktorej sa, takpovediac, až nevedela dočkať.⁵⁰ Na stránkach SR sa následne publikovali reakcie na túto kritiku zväčša v zmysle argumentácie ohľadom konkrétnych jazykových javov (napr. H. B. 1933/1934, s. 235 – 248; Mihál 1933/1934, s. 272 – 274). Okrem toho sa v prvých ročníkoch objavovali aj redakčné poznámky k (neodborným) vyjadreniam konkrétnych osôb týkajúce sa jazykového diania vo vtedajšom Československu. Napr. H. Bartek uverejnil krátku reakciu na I. Dérera, podľa ktorého bohemizmy v Pravidlách slovenského pravopisu (1931) sú zo západoslovenských nárečí (H. B. 1932/1933, s. 48).

Prvým výraznejším diskusným a aj metodologickým príspevkom je Bartekov text *Ešte o správnosti jazykovej* (1933/1934, s. 278 – 296). V ňom reaguje na *Úvahy*

---

⁵⁰ Dôkazom onej „nedočkavosti“ sú aj tieto slová H. Barteka: „Keď začala vychodiť Slovenská reč, očakávali sme kritiky, mysleli sme si, že sa budú preosievať rozličné problémy jazykovej správnosti, a to s niekoľkých strán. No darmo. Získali sme síce množstvo predplatiteľov, ale kritici sa nijako nechceli ozvať, ba niektoré denné časopisy chcely nás obísť zatajovaním. I dnes ešte úmyselne nereferujú o Slovenskej reči.“ (Bartek 1933/1934, s. 235).

nad „Slovenskou rečou“, mesačníkom pre záujmy slovenského jazyka... (Vážný 1933, s. 499 – 500), v ktorých sa kritizuje puristické zameranie SR (článok bol napísaný v čase, keď bolo vonku 14 čísel, celý prvý ročník a štyri čísla z druhého ročníka). Bartek Vážnemu pripomína, že vydaním bohemizujúcich Pravidiel slovenského pravopisu (1931) výrazne rozkolísal úzus, vychádzajúci najmä z matičnej (martinskej) jazykovej praxe so základmi v Czambelovej Rukováti.⁵¹ Reagujúc na Vážneho pripomienky, prostredníctvom niekoľkých konkrétnych príkladov ďalej Bartek obhajuje synchronnú metódu, pri posudzovaní jazykovej správnosti navrhuje vychádzať zo súčasnej slovenčiny, pričom pridáva ďalšie argumenty (napríklad v prospech podoby *sloboda* oproti *svoboda*). Príklon k úzu explicitne vyjadruje tak, že slovenský jazyk „musí byť taký, aký je v skutočnosti“ (s. 285). To sa týka aj cudzích slov: „Od nás nikto nemôže chcieť, aby sme vyslovovali latinské slová tak, ako ich vyslovoval Cicero. My ich musíme prijať také, aké sa vžily do našej reči.“ (s. 288).

Ako kuriozitu a dôkaz ostrosti v názorovej výmene možno odcitovať koncovú pasáž Bartekovej rozsiahlej odpovede, v ktorej reaguje na Vážneho obvinenia, že Slovenská reč sa snaží priblížiť k štátnej a kultúrnej ideológii maďarskej: „Vážny nie je povolaný posudzovať národnú česť prispievateľov Slovenskej reči. Ináč urážať národnú česť nebýva zvykom vo vedeckých publikáciách. Čudujem sa veľmi, že Šafárikova učená spoločnosť kryje takýto postup Václava Vážneho. Matica slovenská ako vydavateľka Slovenskej reči podala na Václava Vážneho žalobu, lebo jednak len nejde, aby Vážny mohol beztretno urážať každého. Pred súdom bude môcť dokázať oprávnenosť svojich hanebných urážok.“

Rozsiahle obranné články neskôr publikovali aj pravidelný prispievateľ SR v 30. rokoch J. Mihál (*K útokom na Slovenskú reč*, 1934/1935, s. 231 – 247), opätovne H. Bartek (*Z pravopisu, gramatiky a slovníka*, 1938/1939, s. 148 – 167) či V. Uhlar v príspevku *O čistotu jazyka* (1943/1944, s. 44 – 51).

V 30. rokoch sa výraznejšia diskusia viedla o topografických názvoch (toponymách). K téme sa (aj v reakciách na stanoviská V. Vážneho publikované mimo SR) rozličným spôsobom vyjadrili J. Martinka (*Cudzie miestne mená v slovenčine*, 1932/1933, s. 73 – 76), P. Florek (*Topografické názvy v slovenčine*, 1933/1934, s. 19 – 26; *O vývine a povahe slovenskej terminológie vedeckej, najmä zemepisnej*, 1934/1935, s. 98 – 106), H. Bartek (*Topografické názvy*, 1934/1935, s. 211 – 214; H. Bartek podpísaný ako R. (*Písanie topografických názvov. Atlas Českej akadé-*

⁵¹ „Uznávam, že v dnešnom spisovnom úze medzi niektorými poučkami o správnosti jazykovej sú menšie nedôslednosti, ktoré treba pričítať vplyvu starších puristov, keďže u nich nebolo vždy jednotného systému, lebo neposudzovali jazykové zjavy s jednotného stanoviska. Ale redakcia Slovenskej reči usilovala sa sjednotiť zásady slovenského purizmu, opraviť prípadné nedôslednosti v nazeraní na správnosť jazykovú. Preto prvý ročník Slovenskej reči je zrkadlom slovenského purizmu najmä do vydania Pravidiel slovenského pravopisu, ale už v druhom ročníku vidno, že dôsledne aplikujeme tézy Pražského lingvistického krúžku.“ (Bartek 1933/1934, s. 289).

mie a stanovisko dr. Vážneho, 1935/1936, s. 145 – 149). Komentár príspevkov na túto tému prináša I. Ripka v štúdiu *Henrich Bartek a topografické názvy* (2007, s. 174 – 181).

O básnickom jazyku v 30. rokoch diskutovali J. Mihál a K. Šimončič. Na text J. Mihála (*O rýmoch v slovenských veršoch*, 1935/1936, s. 74 – 77) kriticky reagoval K. Šimončič (*Niekoľko polemických poznámok k článku J. Mihála „O rýmoch v slovenských veršoch“*, 1935/1936, s. 131 – 136). Hneď za týmto textom je v rovnakom čísle uverejnená aj Mihálova replika *Odpoveď P. K. Šimončičovi* (Mihál 1935/1936, s. 136 – 137).

V roku 1935/1936 sa viedla diskusia o predložkách *do* a *za*. Ján Petrichovich (pod značkou –tri–) v článku *Na margo slovenskej právnickej terminologie* (1935/1936, s. 59) uverejnil mienku o dvojici predložkových výrazov *do 15 dní – za 15 dní*. Na to reagovali J. Fundárek (1935/1936, s. 109 – 111) a po výzve redakcie aj I. Michalovič (1935/1936, s. 172 – 173), J. Derdiak (1935/1936, s. 173 – 174), znova J. Petrikovich (–tri– 1935/1936, s. 174 – 177) a záverečnou poznámkou J. Fundárek (1935/1936, s. 253).

Vo viacerých príspevkoch sa ako vášnivý diskutér a polemik prezentoval Š. Peciar. Prvou v tomto duchu je práca *Moje poznámky k Uhlárovmu článku o rytmickom zákone* (Peciar 1941/1942, s. 315 – 317). Š. Peciar viackrát ostro vystúpil proti puristickej línii SR. Časť tejto diskusie sa viedla aj v SR, porov. najmä text V. Uhlára *O čistotu jazyka (Odpoveď Dr. Štefovi Peciarovi)* (1943/1944, s. 44 – 51), v ktorom sa nachádzajú aj bibliografické odkazy na články uverejnené v iných publikačných platformách a v ktorom obraňuje puristické stanovisko (porov. časť 4.). Okrem toho Uhlár Peciarovi vyčíta prílišnú závislosť od českej jazykovedy a poukazuje na odlišné podmienky českého a slovenského purizmu.⁵² V odlišných spoločensko-politických podmienkach⁵³ sa k problematike vrátil Š. Peciar v článku *Jazykový purizmus a apretorská prax* (1949/1950, s. 257 – 273), ako aj v niektorých ďalších prácach publikovaných mimo SR (porov. Múcsková 2017, s. 52 – 53). Purizmu priznáva zásluhu najmä na stabilizácii výslovnosti a tvaroslovia, menšie boli podľa autora úspechy v oblasti lexiky. Sumárne však purizmus hodnotí viac negatívne ako pozitívne: „Z našej kritiky jazykového purizmu napokon vyplýva otázka, či hodnota prá-

---

⁵² „Netreba tajiť známu vec, že slovenčina v posledných storočiach bola a je veľmi ovplyvňovaná češtinou. A ako každý organizmus bráni svoju individualitu, tak aj slovenčina sa vyhraňuje proti češtine a bráni sa jej vplyvom. Ak sa to Peciarovi nevidí, nám sa zasa nepáči jeho jednostranná závislosť od českej vedy, ktorú prejavuje shodnosťou názorov a citátmi skoro len a len českých lingvistov. Ťažko viesť paralelizmus medzi českým a slovenským purizmom pre zásadne iné jazykové pomery.“ (Uhlár 1943/1944, s. 46 – 47).

⁵³ V čase nastupujúcej komunistickej diktatúry, čomu zodpovedali aj ideologické poznámky. Podľa autora purizmus je odrazom buržoázneho nacionalizmu a šovinizmu v jazyku a kultúre (porov. Múcsková 2017, s. 52 – 53) a purizmu explicitne priraduje atribút *nacionalistický*.

ce, ktorou slovenskí puristi dosiahli istej stabilizácie spisovnej slovenčiny, bola úmerná dosiahnutým výsledkom. Na túto otázku sotva bude možno odpovedať kladne.“ (s. 264).

Poriadne polemické iskrenie nachádzame v Peciarovom príspevku *K diskusii o slovenských deminutívach* (1959, s. 161 – 178), ktorý je reakciou na štúdiu J. Štolca v *Jazykovedných štúdiách* 3 (1958). Peciar Štolcovi napríklad vyčíta „povrchné, nepresné alebo nejasné štylizácie, sklon k verbalizmu a k používaniu prázdnych fráz, odbočovanie od témy, neodôvodnené generalizovanie a prekrúcanie faktov, mentorské poučanie o problémoch, ktoré si sám neujasní, svojvoľné narábanie s terminológiou a nerešpektovanie spisovnej normy“ (s. 161). Celkovú „nasrdenosť“ Peciarovho textu zvyrazňujú miestami až ironické poznámky.⁵⁴

Iný Peciarov príspevok (*Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam*, 1946, s. 86 – 91) stojí na počiatku diskusie o zánikovej alternácii *i/0*. Reagoval naň J. Orlovský (*Vkladné samohlásky v slovenčine*, 1947/1948, s. 86 – 92), potom L. Dvonč (*Ešte o alternácii i/0 v spisovnej slovenčine*, 1949/1950, s. 5 – 7) a znova J. Orlovský (*Znova o nevkladnom -i- v spisovnej slovenčine*, 1949/1950, s. 172 – 177).

Š. Peciar sa zapojil aj do ďalšej diskusie s J. Mihálom, keď J. Mihál (1964, s. 40 – 46) reagoval na niektoré poznámky Š. Peciaru z viacerých štúdií o deverbatívnych verbách (Peciar 1962, s. 334 – 345; 1963, s. 32 – 44; 1963, s. 65 – 77; 1963, s. 201 – 213). Hneď za tým je uverejnená aj Peciarova *Odpoveď na odpoveď* (1964, s. 46 – 48).

Ortoepická diskusia sa rozvinula o vokalickom spojení *-io-*, ktoré L. Dvonč (1968, s. 187 – 190) považoval za diftong. Naňho nadviazal F. Sabol (1980, s. 174 – 177) s návrhom pospisovniť tvary typu *po babiom lete*. Nesúhlasne na tento návrh zareagoval V. Uhlár (1981, s. 171 – 174) a v prospech existencie tohto segmentu sa opätovne vyslovil L. Dvonč (1990, s. 173 – 179).

Na stránkach SR sa viedla aj časť translatologickej diskusie o preklade Šolochovovho románu *Tichý Don* (preložila Z. Jesenská). Základom boli rôzne mienky o ekvivalentoch ukr. *chutor* – slov. *laz* (Uhlár 1951/1952, s. 298 – 301; Jesenská 1951/1952, s. 301 – 307; Peciar 1982/1953, s. 155 – 160; Horecký 1952/1953, s. 370 – 374; Dvonč 1957, s. 66 – 67); bližšie k diskusii porov. článok M. Gavurovej v tomto čísle.

Viaceré diskusie a polemiky sa viedli aj o syntaktických otázkach.⁵⁵ Na príspevok J. Ružičku (1954, s. 269 – 275) o vytýčenom vetnom člene zareagoval E. Pauliny (*O podstate vytýčeného vetného člena*, 1961, s. 291 – 299). O viacnásobnosti prísudku diskutovali J. Mlacek (*O viacnásobnosti prísudku a vetného základu*, 1967,

⁵⁴ Za hranicou vedeckého formulovania polemického názoru je napríklad táto poznámka: „Žiakovi strednej školy by za takéto štylizácie dal aj Štolc zlú známku.“ (s. 162).

⁵⁵ Podrobnejšie porov. štúdiu M. Ivanovej v tomto čísle.

s. 74 – 78), J. Hrbáček (*O niekoľikanásobnosti prísudku*, 1968, s. 108 – 111; *Ještě k niekoľikanásobnému prísudku* (1970, s. 235 – 239), K. Svoboda (*O souřadném a několikanásobném prísudku*, 1971, s. 245 – 252), F. Kočiš (*O viacnásobnom prísudku zo syntagmatického hľadiska*, 1990, s. 108 – 117), najnovšie J. Pavlovič (*O jednom druhu syntaktických konštrukcií so zloženým vetným členom*, 2016, s. 30 – 38).

Ďalej sa diskutovalo o klasifikácii zložených súvetí. Na dve štúdie F. Kočiša (*Ku klasifikácii zloženého súvetia*, 1963, s. 155 – 164; *Deväť typov zloženého súvetia*, 1963, s. 321 – 342) zareagovala E. Macháčková (*Klasifikace složeného souvětí ve slovenštině*, 1964, s. 229 – 232) a na ňu opätovne F. Kočiš (*Triedenie a kritériá triedenia*, 1964, s. 232 – 236). Intenzívna výmena názorov prebiehala aj o obsahovej a formálnej stránke syntagmy. Štúdiu F. Kočiša *Syntaktický a sémantický prvok v syntagme* (1978, s. 14 – 22) skritizoval J. Kačala (*Obsah a forma v syntaxi*, 1978, s. 352 – 358). Do diskusie, ktorá čiastočne prebiehala aj v Jazykovednom časopise, sa na stránkach SR zapojili aj J. Dolník (*Obsah a forma syntagmy*, 1987, s. 34 – 44) a J. Horecký (*Obsah, forma a funkcia syntagmy*, 1987, s. 362 – 366).

Diskutovanou témou bol aj status doplnku a doplnkovej vety. Podnetom polemickej reakcie J. Oravca (*K diskusi o doplnku*, 1965, s. 153 – 161) boli dva príspevky J. Chovana (*Na okraj otázky doplnku*, 1963, s. 286 – 291; *K problematike doplnkovej vety*, 1964, s. 236 – 240). Kriticky sa k J. Chovanovi vyjadril aj J. Kačala (*Niet v slovenčine doplnkovej vedľajšej vety?*, 1965, s. 223 – 232). Diskusné post scriptum k tejto téme pripravil príspevok J. Holého *Oneskorené argumenty (Príspevok do diskusie o doplnku)* (1990, s. 296 – 299) a následná reakcia J. Kačalu *Na čo boli dobré „oneskorené argumenty“* (1991, s. 232 – 237), kde sa autori vracajú k Holého termínu cyklická syntaktická štruktúra (Holý 1966, s. 292 – 300), ktorý J. Kačala vo svojej monografii o doplnku (1971) neprijal.

Polemická interakcia o fonologických otázkach sa v prvej polovici 60. rokov objavila medzi J. Ružičkom a E. Paulinym. Keď J. Ružička (1963, s. 54 – 62) publikoval obsérnu recenziu Paulinyho vysokoškolskej učebnice *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961), E. Pauliny na ňu odpovedal v osobnejšom tóne (podľa vlastných slov „trochu živšie“) v tom istom ročníku v treťom čísle (Pauliny 1963, s. 174 – 181). Redakcia Paulinyho repliku zverejnila v „záujme veci“, hoci sa s jej tónom nestotožnila (porov. red. poznámku na s. 181). Nato v ďalšom čísle ešte stihla vyjsť aj Ružičkova reakcia (1963, s. 291 – 295).

V 60. rokoch sa rozsiahla diskusia viedla aj o Slovníku slovenského jazyka (Peciar 1959 – 1968). SR bola v tejto téme dominantnou, avšak, prirodzene, nie výlučnou publikačnou platformou. Vo štvrtom čísle 1961 boli uverejnené tri štúdie týkajúce sa SSJ (*K otázke normatívnosti Slovníka slovenského jazyka*, Jóna 1961, s. 206 – 214; *Poznámky k výberu slov vo výkladovom slovníku (Pripomienky k dvom*

dielom *Slovníka slovenského jazyka*), Michalus 1961, s. 214 – 219; *Cudzie slová v Slovníku slovenského jazyka*, Vragaš 1961, s. 220 – 225) a dva kratšie články o jednotlivostiach, o spracovaní hesiel *čosi, dačo* (Rybák 1961, s. 235 – 237) a *bleskozvod* (Ružička 1961, s. 237 – 239). V ďalšom čísle ešte vyšiel príspevok F. Kočiša *Poznámky k spracovaniu frazeológie v Slovníku slovenského jazyka* (1961, s. 269 – 280) a v roku 1964 drobnosť J. Sabola *K pomenovaniám hádaniek v Slovníku slovenského jazyka* (1964, s. 88 – 89). Reakciou na väčšinu uvedených, ale aj mimo SR (najmä v Kultúrnom živote) publikovaných statí o SSJ bol článok Š. Peciara *O výbere a hodnotení slov v Slovníku slovenského jazyka* (1965, s. 101 – 109). Do tejto diskusie sa sumárnymi postrehmi zapojil aj V. Blanár dvomi textami (*O dnešnej jazykovej kultúre a vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny*, 1965, s. 32 – 41; *Zakončenie diskusie o jazykovej kultúre*, 1965, s. 109 – 113).

Ako sme spomínali vyššie (porov. 5.), SSJ sa zaoberala aj smolenická konferencia (21. – 23. 6. 1965). Následne v 1. čísle SR 1966 boli publikované posudky na toto lexikografické dielo,⁵⁶ v ďalšom čísle si možno prečítať rozsiahlu diskusiu (1966, s. 76 – 112) a *Odpoveď na kritiku SSJ* z pera hlavného redaktora Š. Peciara (s. 113 – 119). V tom istom ročníku sa k SSJ ešte vyjadrila M. Ivanová-Šalingová (*Štylistické kvalifikátory v Slovníku slovenského jazyka*, 1966, s. 146 – 153) a tá istá autorka o rok neskôr v príspevku *Dublety a varianty v Slovníku slovenského jazyka* (Ivanová-Šalingová 1967, s. 25 – 32). Poznámky a pripomienky k SSJ publikoval tiež J. Mihál (1967, s. 109 – 113, 161 – 165).⁵⁷

V 70. rokoch zarezovali viaceré témy. Diskusné vášne vzplanuli pri výskume prepozícií. Na prístup E. Horáka (*Predložkový systém spisovnej slovenčiny*, 1972, s. 341 – 354; *Metodologické a teoretické východiská opisu sémantiky slovenských predložiek*, 1976, s. 85 – 97; *Invariantný význam slovenskej predložky o*, 1977, s. 281 – 294) vyhranene zareagoval J. Oravec (*Predpoklady systematizovania predložiek v spisovnej slovenčine*, 1974, s. 291 – 303; 1976, s. 98 – 102).

Ďalej sa názory vymieňali v otázkach hraníc štandardizácie v toponymii, konkrétne išlo o podoby typu *Ostrô, Bystrô* verus *Ostré, Bystré*. Nárečové tvary typu *Bystrô* obhajoval V. Uhlár (1968, s. 356 – 362; 1976, s. 221 – 227; 1978, s. 166 – 168), v prospech tvarov typu *Bystré* argumentovali M. Majtán (1976, s. 277 – 283; 1980, s. 41 – 44) a L. Dvonč (1976, s. 283 – 285).

Do ortoepickej výmeny názorov k výslovnosti tvarov *prosieb, kresieb* sa zapojili G. Horák (1973, s. 367 – 370; 1977, s. 308 – 312), V. Uhlár (1974, s. 164 – 167)

⁵⁶ *Oponentská zpráva o Slovníku slovenského jazyka* (Pauliny 1966, s. 7 – 13); *Posudok Slovníka slovenského jazyka* (G. Horák a kolektív oddelenia gramatiky a štylistiky ÚSJ SAV 1966, s. 14 – 19); *Slovník slovenského jazyka z hlediska současné lexikografické teorie a praxe* (Lexikografický kolektív ÚJČ ČSAV Praha 1966, s. 20 – 36), *Významné dielo slovenskej lexikografie* (Kollár 1966, s. 37 – 44).

⁵⁷ K diskusiám o SSJ podrobnejšie porov. kap. 3.2.3. a 3.2.4. v štúdií L. Balážovej a kol. v tomto čísle.

a L. Dvonč (1974, s. 359 – 365). Diskusiu o metodologických otázkach slovenskej ortoepie viedli E. Pauliny (1977, s. 214 – 216; 1978, s. 156 – 160), J. Horecký (1977, s. 346 – 350), Á. Král' (1978, s. 88 – 93), L. Dvonč (1979, s. 30 – 38).

Etymologická diskusia o slovách *sobáš*, *svadba* prebiehala medzi F. Kopečným (1976, s. 110 – 114; 1977, s. 176 – 182) a Š. Ondrušom (1975, s. 265 – 274; 1976 s. 262 – 269; 1976, s. 349 – 357).

Na stránkach SR prebehla aj časť dôležitej výmeny názorov na stratifikáciu slovenčiny a vymedzenie spisovnosti. Po tom, ako J. Horecký uverejnil dva príspevky v Kultúre slova (1976a, 1976b) a potom v konferenčnom zborníku Z teórie spisovného jazyka (1979), SR publikovala jeho štúdiu *Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny* (Horecký 1979, s. 221 – 227). Stratifikáciu J. Horecký spomína aj v knižnej publikácii *Spoločnosť a jazyk* (1982). Autor v týchto prácach predstavil nový prístup k stratifikácii slovenčiny ako národného jazyka. V tomto prístupe sa objavilo aj nové chápanie hraníc spisovnosti, ktoré bolo v SR kritizované F. Kočišom (*Štruktúrna stratifikácia jazyka ako základ teórie spisovného jazyka*, 1984, s. 37 – 48). Autori si následne vymenili niekoľko ďalších diskusných replík: J. Horecký (*Na okraj štruktúrnej stratifikácie jazyka F. Kočiša*, 1984, s. 162 – 167); F. Kočiš (*Od prameňov po súčasnosť. (Ešte slovičko do diskusie o teórii spisovného jazyka.)*, 1984, s. 351 – 356), F. Kočiš (*Hranice spisovného jazyka*, 1986, s. 169 – 179), J. Horecký (*Hranice a pôsobnosť spisovnej slovenčiny*, 1988, s. 158 – 163). Diskusia medzi týmito dvomi autormi pokračovala v iných platformách. F. Kočiš sa k nej v SR vrátil v roku 1993 v širšie koncipovanom príspevku *Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry a jej vymedzenie v súčasnej komunikácii* (s. 228 – 234).

V 90. rokoch sa najviac a najostrejšie diskutovalo o tzv. rytmickom krátení. Podnetom k tomu boli zmeny v písaní kvantity v príponách typu *-ár/-ar*, *-áreň/-areň* a v niektorých ďalších prípadoch v Pravidlách slovenského pravopisu (1. vyd. 1991; 2. vyd. 1998) a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (3. vyd. 1997). Na prepojenie medzi jazykovými systémami v tejto súvislosti poukázala M. Sokolová v príspevku *Dôsledky fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie v slovenčine* (1992, s. 105 – 108). V prospech tvarov typu *žiadúci*, *nežiadúci* sa vyslovil L. Dvonč (1994, s. 52 – 54), ktorý v podobnom duchu publikoval aj ďalšie texty (*Najnovšie zmeny v oblasti kodifikácie rytmického krátenia v spisovnej slovenčine*, 1997, s. 218 – 226; *Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine*, 1998, s. 291 – 299; *Znova o pravidle o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine*, 1999, s. 279 – 291, 345 – 354; *Prípady dodržiavania a nedodržiavania pravidla o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine*, 2000, s. 221 – 226; *Ulievač, ulievak/ulievák, ulievareň/ulieváreň*, 2000, s. 319 – 325). V prospech kodifikačných zmien sa vyslovili J. Jacko (*Žiadúci a nežiadúci*, 1992, s. 255 – 256), M. Považaj (*O kodifikácii slov utvorených príponou -ár, -áreň, resp. -ar, -areň*, 1997, s. 226 – 235) či J. Kačala (*Smerovanie*

rytmického zákona, 1998, s. 230 – 237, 1999, s. 150 – 157). Svoje náhlady postupne vyjadrili aj ďalší autori: L. Ďurovič (*K diskusiám o vlastnostiach „rytmického zákona“*, 2006, s. 224 – 239; *Ešte raz o rytmickom zákone*, 2008, s. 293 – 296); Ľ. Kralčák (*O kvantitatívnej stabilite sufixu -ár (-áreň)*, 2007, s. 355 – 370; *Ešte jedna výnimka z pravidla o rytmickom krátení alebo niekoľko poznámok k problematike slovenských frekventatív*, 2012, s. 31 – 39); M. Sokolová a A. Jarošová (*Kvantitatívne alternácie v lexémach so sufixmi -ár, -áreň*, 2008, s. 193 – 211).

Paralelne s diskusiou/polemikou o uplatňovaní rytmického krátenia a čiastočne aj v nadväznosti na ňu sa interpretácie posúvajú do všeobecnejšej roviny o prístupoch ku kodifikácii, o vzťahu medzi systémom, normou, úzom, kodifikáciou a teóriou jazykovej kultúry. Okrem kvantity si aktéri všimli fungovanie takých javov, ako napr. skloňovanie typu *Dáši/Dáše* či formy typu *hranolky/hranolčeky*. Do vecného sporu sa primiešali aj analýzy spôsobu argumentácie jednotlivých aktérov (porov. aj kap. 4.3.1. v článku J. Wachtarczykovej v tomto čísle).⁵⁸

Z kratších výmen názorov možno spomenúť príspevky F. Kočiša (1994, s. 233 – 240; 1994, s. 358 – 360) a F. Sabola (1994, s. 356 – 358) o slovách *miesto, namiesto* v predložkovej a spojkovej funkcii alebo diskusiú o písaní adjektív *boží/Boží* (Kočiš 1992, s. 30 – 36; Považaj 1992, s. 361 – 367; Dvonč 1993, s. 165 – 172). Názorovú hladinu rozčerial aj M. Ološtiak svojím textom *Kritické poznámky k derivatológii v novej vysokoškolskej učebnici lexikológie* (2004, s. 101 – 110), na ktorý reagovali autori kritizovanej lexikologickej učebnice M. Imrichová a I. Ripka komunikátom *Poznámky o kritických poznámkach* (2005, s. 52 – 56). Minidiskusiú o lexikálnych jednotkách *napriahnuť, náprah, švih* viedli S. Ondejovič (*Naozaj nepotrebuje spisovná slovenčina výrazy napriahnuť a náprah?*, 2006, s. 255 – 256; *Náprah a švih*, 2007, s. 381 – 382) a F. Kočiš (*Ešte raz o výrazoch napriahnuť a náprah*, 2007, s. 105 – 106). O intonácii oznamovacej vety diskutovali Á. Král (2001, s. 257

⁵⁸ Ide o tieto texty (uvádzame ich v chronologickom poradí): J. Dolník: *K analýze teórie jazykovej kultúry*, 1996, s. 282 – 291; J. Horecký: *K teórii jazykovej kultúry*, 1997, s. 80 – 86; J. Kačala: *Východiská teórie a praxe jazykovej kultúry*, 1997, s. 159 – 166; J. Dolník: *O smerovaní k poznaniu používateľa jazyka*, 1997, s. 212 – 217; J. Dolník: *Jazykový systém a kodifikácia*, 1999, s. 106 – 113; J. Kačala: *Kodifikačný postoj a jazyková kultúra*, 2000, s. 11 – 21; Á. Král: *Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu?*, 2000, s. 71 – 85; J. Horecký: *Systém a systémový prístup ako predpoklad kodifikácie*, 2000, s. 156 – 159; J. Dolník: *Ku kritike reflexívologického prístupu k spisovnému jazyku*, 2000, s. 214 – 220; Á. Král: *O prístupoch k spisovnej slovenčine a k diskusi o nich*, 2000, s. 304 – 309; J. Findra: *Jazyk v komunikácii: dynamika vývinu, či ohrozenie?* 2001, s. 91 – 107; J. Kačala: *O niektorých teoreticko-metodologických a osobnostných predpokladoch diskusie o spisovnom jazyku*, 2001, s. 292 – 298; J. Horecký: *Diskusia či polemika?*, 2001, s. 337 – 339; J. Dolník: *K teoreticko-metodologickej diskusi o spisovnom jazyku*, 2002, s. 30 – 35; F. Ruščák: *Dimenzie vnímania lingvistických polemik*, 2002, s. 235 – 237; J. Kačala: *Poznámky po diskusi o spisovnom jazyku*, 2003, s. 296 – 298; J. Dolník: *Otázky teórie súčasnej spisovnej slovenčiny*, 2004, s. 96 – 101; J. Kačala: *Rytmický zákon a „vedecké“ skresľovanie skutočnosti*, 2008, s. 89 – 100; J. Kačala: *Pragmatickosť kodifikácie a vedecké diskusie*, 2009, s. 346 – 356; J. Dolník, *Dva prístupy ku kultivovaniu spisovného jazyka*, 2019, s. 131 – 143.

– 277; 2003, s. 150 – 151), H. Čertíková (2002, s. 74 – 77) a S. Ondrejovič (2002, s. 77 – 81).

Na stránkach SR sa čiastočne viedla aj diskusia o sociolingvistiky vo vzťahu k prístupom k teórii spisovného jazyka a s tým súvisiacimi otázkami. F. Kočíš v príspevku *Sociolingvistické „prepínanie kódov“* (2000, s. 295 – 303) kriticky reagoval na dva texty S. Ondrejoviča, štúdiu *Eugen Pauliny ako sociolingvista* (Ondrejovič 1999, s. 65 – 83) a na recenziu knihy esejí od J. Findru *Jazyk, reč, človek* (Ondrejovič 1999, s. 359 – 363); porov. aj diskusiu o kodifikácii a prístupoch k spisovnému jazyku.

Mená Jozefa Ružičku a Eugena Paulinyho sa stali jablkom sváru aj v polemike medzi J. Kačalom a S. Ondrejovičom. Na príspevok J. Kačalu *Pokus o vedecký a osobnostný profil profesora Jozefa Ružičku* (2005, s. 110 – 121) odpovedal S. Ondrejovič textom *Poznámky k pokusu o vedecký a osobnostný profil Jozefa Ružičku* (2005, s. 223 – 227). Nato J. Kačala napísal reakciu *Eugen Pauliny a smolenická konferencia r. 1965 alebo o strate jazykovednej pamäti* (2006, s. 83 – 89). Redakcia netradične spolu s uvedeným textom J. Kačalu zverejnila aj poznámky dvoch recenzentov, J. Bosáka (2006, s. 90 – 91) a J. Findru (2006, s. 92 – 94), ktorí text neodporúčali, ako aj redakčnú poznámku, v ktorej sa vysvetľuje, prečo predmetný príspevok nakoniec predsa len bol publikovaný. K tejto veci sa v rovnakom čísle vyjadril ešte L. Ďurovič v príspevku *O „zápase o spoločenský vplyv“, smolenickej konferencii a iných smutných veciach* (2006, s. 95 – 98).

J. Kačala vyvolal polemický rozruch aj v súvislosti s prvým zväzkom Slovníka súčasného slovenského jazyka (2006) svojím textom *Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2009, s. 91 – 97). Do polemiky, uvedenej poznámkou hlavného redaktora, v ktorej sa vysvetľujú nevyhnutné okolnosti sprevádzajúce Kačalovo svedectvo (2009, s. 91), vstúpila aj K. Buzássyová ako jedna z hlavných redaktoriek SSSJ (*Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka*, 2009, s. 98 – 102) a J. Mlacek, ďalší recenzent tohto lexikografického diela (*Stanovisko k Svedectvu recenzenta SSSJ od J. Kačalu*, 2009, s. 103 – 104). Nato ešte vyšla replika J. Kačalu *Pragmatickosť kodifikácie a vedecké diskusie* (2009, s. 346 – 356).

Na stránkach SR zarezovala aj zaujímavá diskusia o jazykovom charaktere nápisu na bojníanskej plakete. Najprv P. Žigo predstavil interpretáciu o hlaholskom pôvode tohto nápisu (*Veľkomoravský hlaholský nápis na plakete z Bojne*, 2014, s. 5 – 18). Oponoval mu L. Kralčák v štúdiu *Prečo nápis na bojníanskej plakete nie je hlaholský (Príspevok do diskusie o najstaršom svedectve o jazyku z konca 9. storočia)*, 2014, s. 145 – 154.

Nakoniec možno spomenúť, že článok M. Šimkovej *Slovenský národný korpus a korpusová lingvistika na Slovensku po roku 2002* (2013, s. 354 – 367), zaradený do tematického čísla bilancujúceho dvadsať rokov činnosti JÚLŠ (1993 – 2013), vyvo-

lal rozsiahlu a kritickú reakciu V. Benka *O korpusovej lingvistike aj o Slovenskom národnom korpuse* (2014, s. 155 – 180). Jej cieľom bolo komentovať niektoré Šimkovej výroky, „doplniť chýbajúce citácie a uviesť dodatočné údaje osvetľujúce čitateľom vývoj v oblasti tvorby korpusov a korpusovej lingvistiky ako takej na Slovensku v jej počiatkoch“ (s. 156).

Diskusie a polemiky na stránkach SR v zásade dokazujú, aká dôležitá pre vývin vedeckého poznania je výmena odborných názorov. Pravda, okrem fundovaných a vecne vedených argumentácií sa môžeme stretnúť s formuláciami ad hominem (osobné urážky a útoky), a homine (odvolávanie sa na seba), de homine (odvolávanie sa na iného autora), ako na to upozorňuje aj J. Horecký v príspevku *Slovenská reč ako diskusné fórum* (2003, s. 56 – 58). Na záver k tejto časti hodno odčitovať ešte jednu pasáž z uvedeného Horeckého textu: „Je správne a spravodlivé, že Slovenská reč poskytuje dostatočný priestor na diskusné nastoľovanie, osvetľovanie a prípadné riešenie sporných otázok. Zdá sa však, že tento postup nie je dostatočne systematický. Nadhadzované problémy sú nesporne aktuálne, ale ich výber je vcelku náhodný. Redakcia zrejme nemá v plánoch vyvolávať diskusie, ani diskusie neorganizuje a prirodzene ani neuzatvára.“ (s. 58). Horeckého konštatovanie je aktuálne aj dnes a vo vzťahu k redakcii SR ide opätovne o výzvu, pretože je viacero tém, o ktorých by bolo treba diskutovať – erudovane, vecne, kultivovane.

7. ZÁVER

Je zrejmé, že v takom dlhom časovom období sa časopis rozličným spôsobom menil. Deväť decínií v tomto ohľade skutočne predstavuje „veľkolepý výpravný film z histórie slovenského jazykovedného života“ (Ondrejovič 2003b, s. 11). Táto výpravnosť sa pritom týka viacerých aspektov – rozsahu, aktérov, scenára či samotného výsledku.

V priebehu 87 ročníkov vyšlo 495 čísel (z toho 420 klasických čísel, 71 dvojčísel, tri trojčísla a jedno štvorčíslo) na vyše 32 300 stranách. Na napísaní takmer 8 150 textov sa podieľalo približne 750 autorov.⁵⁹ Z nich najproduktívnejším je Ladislav Dvonč, ktorý napísal 733 príspevkov (z toho 125 bibliografických súpisov). Nasledujú Štefan Peciar (252), Gejza Horák (229), Ján Horecký (219), Slavomír Ondrejovič (208) a Eugen Jóna (195). Sto a viac príspevkov majú na konte ešte Jozef Jacko, Jozef Ružička, František Kočíš, Vlado Uhlár, Jozef Mlacek a Milan Majtán. Aj keď dnes už nemusí platiť, že „niet autora – slovakistu, ktorý by v Slovenskej reči neuverejnil svoje výskumy“ (Kočíš 1985, s. 9), stále platí, že niet významného autora – slovakistu, ktorý by v Slovenskej reči neuverejnil svoje výskumy. V súvislosti s aktérmi je príhodné poukázať aj na skutočnosť, že sumarizácia mien publikujúcich

⁵⁹ Presné číslo nie je známe, keďže mnohé príspevky sa najmä v prvom období uverejňovali bez mena autora, resp. s pseudonymami, ktoré sa nie všetky podarilo jednoznačne dešifrovať.

debutantov v jednotlivých obdobiach, ako je predstavená v 3. časti, je do veľkej miery zrkadlom jednotlivých generácií lingvistov.

Na režisérскеj stoličke sa vystriedalo 10 hlavných redaktorov, z nich dvaja v dvoch rôznych obdobiach (Eugen Jóna, Štefan Peciar). Na pozícii výkonného redaktora, ktorá sa obsadzuje od roku 1954, doteraz čítame 14 mien.

Tematické zameranie na najvšeobecnejšej úrovni odráža charakteristika v podobe podtitulov, ktorých v doterajšej histórii časopisu bolo šesť. SR najdlhšie nesie aktuálny a výstižný podtitul *časopis pre výskum slovenského jazyka* (od r. 1971, t. j. 42 ročníkov). Naopak, najkratšie, len jeden ročník (1954), to bol podtitul *časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy*.

Obmieňalo sa aj zloženie a názvy rubriek, ktoré predstavujú oporné body každého časopisu. Kostru tvorili a tvoria rubriky štúdie, diskusie, správy a posudky, rozličnosti. Súčasťou časopisu počas celej jeho existencie sú dve rubriky – štúdie a rozličnosti. Rôznorodosť rubriek odráža viacerozmerné dianie v slovakistickej komunite. Prirodzene, centrálné postavenie majú texty v rubrikách štúdie a diskusie (ale aj rozličnosti a posudky), ktoré odrážajú tzv. vnútorné dianie, t. j. výsledky vedeckovýskumných aktivít. Svoje miesto majú aj texty z tých rubriek, v ktorých sa viac reflektuje tzv. vonkajšie dianie – podujatia, inštitúcie, osobnosti, publikácie (správy z konferencií, jubilejné články, rozhovory, nekrológy, bibliografický zápisník). Charakter časopisu, ako sa v priebehu desaťročí vyprofiloval aj prostredníctvom svojich rubriek, tak komplexným spôsobom zachytáva život slovakistickej komunity.

Tematický aj teoreticko-metodologický diapazón publikovaných príspevkov je široký. Z lingvistických disciplín, ktorým sa venovala pozornosť, sú zastúpené fonetika a fonológia, ortoepia, morfológia, syntax, lexikológia, lexikografia, odborná terminológia, frazeológia, slovotvorba, morfematika, štylistika, onomastika, dialektológia, translológia, lingvodidaktika, kontaktológia, teória spisovného jazyka. Masívnejšie po roku 1989 sú to disciplíny a prístupy zodpovedajúce komunikačno-pragmatickému obratu výskumnej paradigmy, najmä sociolingvistika, psycholingvistika, pragmalingvistika. Nemožno tiež zabúdať na využívanie korpusových metód, ktoré so sebou prináša budovanie jazykových korpusov (klasických a novšie aj webových). To všetko v synchronickom vyznení aj v diachronickom priereze. Relevantné miesto majú aj príspevky mapujúce jazyk umeleckých diel, etymológiu a vývin slovenčiny, ako aj dejiny spisovnej slovenčiny. Je tiež potrebné spomenúť prehľadové príspevky o dejinách slovenskej jazykovedy, o jednotlivých obdobiach, dielach a osobnostiach, rekapitulácie aj identifikovanie oblastí, ktorým je potrebné venovať bádateľskú pozornosť.

Domnievame sa, že aj tento stručný sumár presvedčivo dokazuje, že dejiny časopisu Slovenská reč sú neodmysliteľnou a svojím spôsobom centrálnou súčasťou dejín slovenskej jazykovedy.

Celkom na záver si dovoľujeme akcentovať slová jedného z predchádzajúcich hlavných redaktorov, viackrát citovaného Slavomíra Ondrejoviča, že Slovenská reč má „pre slovenský jazyk, pre vedu o slovenskom jazyku, pre teóriu i kultúru jazyka, ale i pre kultúru v širšom význame mimoriadnu, až nezastupiteľnú dôležitosť“ (2003b, s. 8). Z mediologicko-historickej perspektívy sa žiada doplniť, že nenahraditeľný význam má pre celý systém a dejiny slovenskej periodickej tlače – totiž pre históriu, kultúru a jazyk mediálnej sféry v jej najširšom význame. Slovenská reč v našom jazykovednom diskurze vyniká aj ako najreflektovanejší časopis. Práve v retrospektívach, aktualizáciách a v prehodnocovaní metód, konceptov a výsledkov jazykovednej práce udržiavajú generácie slovakistov kontinuitu domáceho výskumu a motivujú nimi ďalšie poznávanie živlu, akým je jazyk, ale aj živlu, akým bola a je Slovenská reč.

Literatúra

- BARTKO, L. (2003): O účasti Matice slovenskej na založení a počiatočnom obsahovom zameraní Slovenskej reči. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: VEDA, 35 – 43.
- BIOGRAFICKÝ LEXIKÓN SLOVENSKA I. A – B (2002). Martin: Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice.
- BLANÁR, V. (2003): *Tzv. zlý autor a začiatky Slovenskej reči*. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: VEDA 2003, 44 – 48.
- DOLNÍK, J. (ed.) (2010): *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- ĎUROVIČ, L. (2000): Začiatky štrukturalizmu na Slovensku a Bratislavský lingvistický krúžok. In: *Jazykovedný časopis*, 51/2, 81 – 93.
- JÁNSKY, L. (1940): Slovenský jazykový purizmus vo svetle štatistiky. In: *Linguistica Slovaca* 6. Bratislava: Erudita Societas Slovaca – Slovenská učená spoločnosť, 5 – 14.
- HORECKÝ, J. (1959): *Slovotvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- HORECKÝ, J. (1976a): O novú teóriu spisovnej slovenčiny. In: *Kultúra slova*, 10/8, 257 – 259.
- HORECKÝ, J. (1976b): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: *Kultúra slova*, 10/9, 289 – 294.
- HORECKÝ, J. (1979): Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Kačala, J. (ed.): *Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov*. Bratislava: Veda, 13 – 22.
- HORECKÝ, J. (1982): *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava: Veda.
- HORECKÝ, J. (2003): *Slovenská reč ako diskusné fórum*. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: VEDA, 56 – 58.
- HORIČKA, M. (2021): Na čo myslíme, keď hovoríme o ideológii. In: *Týždeň*, 25. 9. 2021. Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/spolocnost/77083/na-co-myslime-ked-hovorime-o-ideologii> (cit. 1. 12. 2022).
- KAČALA, J. (1971): *Doplnok v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- KAČALA, J. – KRAJČOVIČ, R. (2001): *Náčrt dejín spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského.
- KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P. (2002): *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (1997). Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 3., dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda.
- LANSTYÁK, I. (2016): *Jazykové ideológie. (Všeobecné otázky a glosár)*. Dostupné na https://fphil.uni-ba.sk/uploads/media/lanstyak_2016_jazykove-ideologie_27.01.2016.pdf (cit. 1. 12. 2022).

- MORFOLOGIA SLOVENSKEHO JAZYKA (1966). Red. J. Ružička. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- MÚCSKOVÁ, G. (2017): O slovenskom purizme a anti-purizme v kontexte jazykových ideológií. In: Lanstyák, I. – Múcsková, G. – Tancer, J. (eds.): *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 39 – 80.
- ONDREJOVIČ, S. (ed.) (2003a): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: VEDA.
- ONDREJOVIČ, S. (2003b): Sedem decénii časopisu Slovenská reč. In: Ondrejovič, S. (ed.): *Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia*. Bratislava: VEDA, 9 – 34.
- ONDREJOVIČ, S. (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda.
- ONDREJOVIČ, S. (2014): Štefan Peciar a jazykový purizmus. In: Ondrejovič, S. – Satinská, L. – Vrábňová, J. (eds.): *Štefan Peciar a moderná lexikografia*. Bratislava: VEDA, 53 – 69.
- ONDREJOVIČ, S. (2015): Medzi purizmom a glokalizmom. In: Wachtarczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Sociolinguistica Slovaca 8. Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava: Veda, 25 – 32.
- ORAVCOVÁ, A. (1986): *Autorský register časopisu Slovenská reč. 1, 1932/1933 – 50, 1985*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- PAULINY, E. (1961): *Fonológia spisovnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAULINY, E. (1983): *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: SPN.
- PECIAR, Š. (1943a): Jazykoveda a purizmus. In: *Národné noviny*, 28. 8. 1943, s. 6.
- PECIAR, Š. (1943b): Reč a teória reči. In: *Slovenská jednota*, 31. 8. 1943, s. 6.
- PECIAR Š. (1963): Niektoré problémy jazykovej kultúry v súčasnosti. In: Ružička, J. (ed.): *Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 6 – 19.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU S ABECEDNÝM PRAVOPISNÝM SLOVNÍKOM (1931). Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU (1991). Red. M. Považaj. 1. vyd. Bratislava: Veda. (2. dopln. a preprac. vyd. 1998.)
- SEDLÁK, I. (ed.) (2007): *Anton Prídavok: Vrásky času. Poézia. Próza. Dráma. Publicistika. Korešpondencia. Bibliografia*. Martin: Matica slovenská.
- SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA. 6 zv. (1959 – 1968). Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA. A – G. (2006). Eds. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda.
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA. H – L. (2011). Eds. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda.
- ŠALDA, F. X. (1931/1932): *Šaldův zápisník IV*. Praha: Otto Girgal.
- ŠTOLC, J. (1958): K morfológii deminutív v slovenčine. In: Ružička, J. (ed.): *Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 19 – 81.
- VÁŽNÝ, V. (1933): Úvahy nad „Slovenskou rečou“, mesačníkom pre záujmy spisovného jazyka. (I. ročník 1932–33, str. 240, redigovali Henrich Bartek a Anton Prídavok; II. ročník 1933–34, dosiaľ vyšly štyri čísla; vydáva Matica slovenská za redakcie H. Bartka.) In: *Bratislava*, 7, 499 – 500.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. a kol. (2020): *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: SAP a JÚLŠ SAV.

Internetové zdroje

- [1] <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>
- [2] https://www.juls.savba.sk/sr_bibliograficky_zapisnik.html
- [3] <https://www.juls.savba.sk/sem%C3%A4/>

Prílohy

Tab. 1. Hlavní redaktori časopisu

Hlavný redaktor	Obdobie
Anton Prídavok, Henrich Bartek*	1932/1933
Henrich Bartek**	1933/1934 – 1938/1939 (trojčíslo 5 – 7)
Anton Jánošík, Jozef Škultéty***	1938/1939 (trojčíslo 8 – 10) – 1943/1944
Eugen Jóna****	1946 – 1949/1950
Štefan Peciar****	1950/1951 – 1954
Eugen Jóna	1955 – 1970
Štefan Peciar	1971 – 1982 (č. 3)
František Kočíš	1982 (č. 4) – 1997 (č. 1)
Ivor Ripka	1997 (č. 2) – 2000
Slavomír Ondrejovič	2001 – 2021 (č. 1)
Martin Ološtiak	2021 (od č. 2)

* Oficiálne uvedený len A. Prídavok ako „Zodpovedný redaktor a vydavateľ“.

** „Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.“

*** „Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultéty.“

**** „Zodpovedný zástupca časopisu.“ Od r. 1954 (č. 3 – 4) sa funkcia označuje ako „hlavný redaktor“.

Tab. 2. Výkonní redaktori

Výkonní redaktori	Obdobie
_____	1932/1933 – 1954 (č. 1 – 2)
Ladislav Dvonč*	1954 (okrem č. 1 – 2)
Marta Marsinová**	1955 – 1958
Gejza Horák	1959
Ladislav Dvonč	1960 – 1972
František Kočíš	1973 – 1982 (č. 2)
Anna Oravcová	1982 (č. 3) – 1996 (č. 1)
Silvia Duchková	1996 (č. 2) – 1999 (č. 6)
Alexandra Hríbiková	2000 (č. 1, 2, 3, 4)
Marta Zamborová	2000 (č. 5 – 6)
Monika Koncová	2001 (č. 1, 2, 3, 4)
Marta Zamborová	2001 (č. 5, 6)
Monika Koncová	2002 (č. 1, 2, 3)
Katarína Kálmánová	2002 (č. 4 – 5) – 2008 (č. 2)
Jana Wachtarczyková	2008 (č. 3) – 2016
Nicol Janočková, Júlia Behýlová	2017
Katarína Kálmánová, Júlia Behýlová	2018 – 2019

Denisa Dovičovičová, Júlia Behýlová	2020 – 2021 (č. 1)
Jana Wachtarczyková,*** Denisa Dovičovičová, Júlia Behýlová	2021 (č. 2, 3)
Jana Wachtarczyková,*** Júlia Behýlová	od 2022

* „Tajomník redakcie.“

** Od tohto obdobia sa funkcia označuje ako „výkonný redaktor“, resp. „výkonná redaktorka“.

*** „Manažérka redakcie.“

Tab. 3. Podtituly

Podtitul	Obdobie
mesačník pre záujmy spisovného jazyka	1932/1933 – 1943/1944
časopis pre otázky jazykovej kultúry	1946 – 1949/1950
jazykovedný mesačník pre školu a prax	1950/1951 – 1952/1953
časopis pre praktické otázky slovenskej jazykovedy	1954
časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka	1955 – 1970
časopis pre výskum slovenského jazyka	1971 – doteraz

Tab. 4. Rubriky

Rubrika	Obdobie
ŠTÚDIE	
Štúdie	1932/1933 – 1997 (č. 2)
Štúdie a články	1997 (č. 3) – doteraz
Výskum slovenčiny	1940/1941 – 1942/1943
Z právnej terminológie	1940/1941 – 1942/1943
Zo školskej slovenčiny*	1941/1942, 1943/1944
DISKUSIE	
Riečica	1933/1934
Návrhy na zmenu úradného názvu obce	1941/1942 – 1942/1943
Podnety a diskusie	1950/1951 – 1954
Diskusie	1955 – 1997
Diskusie a rozhl'ady	1998 – doteraz
SPRÁVY A POSUDKY	
Poznámky a zprávy	1932/1933, 1941/1942 – 1943/1944
Slovenčina vo verejnom živote	1932/1933
Slovenčina v učebniciach	1932/1933
Z našich časopisov	1932/1933
Zvesti a poznámky	1933/1934
Nové knihy	1933/1934 – 1934/1935, 1936/1937
Posudky	1934/1935

Posudky a poznámky	1938/1939 – 1940/1941
Literatúra	1940/1941
Poznámky	1940/1941
Zprávy	1940/1941
Kritiky a recenzie	1946 – 1949/1950
Kronika	1946 – 1949/1950, 1997 (č. 2) – doteraz
Posudky, referáty, zprávy	1950/1951 – 1954
Posudky a zprávy	1955
Zprávy a posudky	1956 – 1968 (č. 3)
Správy a posudky	1968 (č. 4) – 1990
Správy a recenzie	1991 – 2011 (č. 1 – 2)
Správy	2011 (č. 3) – doteraz
Recenzie	2011 (č. 3) – doteraz
ROZLIČNOSTI	
Rozličnosti	1932/1933 – 1949/1950, 1955 – 2010
Slovenské slová	1938/1939 – 1941/1942
Drobnosti	1950/1951 – 1954
Rozličnosti a rozhovory	2011 – doteraz
ODPOVEDE NA LISTY	
Lištáreň	1940/1941 (č. 4) – 1943/1944
Odpovede na listy	1959 – 1966
ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA	
Zápisník bibliografa	2011 – 2019 (č. 2)
Bibliografický zápisník (online)	od r. 2022

* Táto rubrika sa objavila len v uvedených dvoch ročníkoch. Seriál s rovnakým názvom, ktorý v rokoch 1934/1935 – 1938/1939 publikoval A. Jánošík, sa v obsahoch príslušných ročníkov neuvádzal ako samostatná rubrika.